

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ
МБА менаџмент / втор циклус студии
Штип

Александар Стојанов

**„Квалитетот на живот како развоен проблем
претставен преку човековиот развој,
сиромаштијата и нееднаквоста“**

-магистерски труд-

Штип, 2013 г.

Комисија за оценка и одбрана

Ментор: проф. д-р Круме Николоски,
Економски факултет
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Членови на Комисија за оценка и одбрана

Претседател: доц. д-р Крсте Шајноски,
Економски факултет
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Член: доц. д-р Александар Костадиновски,
Економски факултет
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Датум на одбрана: 09.07.2013 год.

СОДРЖИНА

Апстракт (краток извадок) _____	1
Abstract _____	2
Вовед _____	3
I. Зависноста на квалитетот на живот од човековиот развој _____	4
1. Разликата помеѓу квалитет на живот, благосостојба и животен стандард _____	4
2. Дефинирање на човековиот развој _____	6
3. Човековиот развој како економски проблем _____	10
3.1. Придобивките на економскиот раст од човековиот развој _____	12
3.2. Квалитетен економски раст _____	13
3.3. Државни интервенции во насока на поттикнување на човековиот развој _____	17
3.4. Односот на БДП и квалитетот на живот на луѓето _____	18
4. Човековиот развој во светот што се менува _____	20
5. Граници на човековиот развој _____	23
6. Индекс на човековиот развој _____	25
7. Емпириско истражување за човековиот развој _____	27
7.1. Презентација на податоците _____	27
7.2. Анализа и компарација на податоците _____	34
II. Концептите на сиромаштија и нееднаквост и нивното влијание врз квалитетот на живот _____	39

8. Дефинирање и спорови околу дефинирањето на сиромаштијата_____	39
9. Теоретски концепти во врска со сиромаштијата_____	45
10. Доходовна сиромаштија_____	46
10.1. Поим за линија на сиромаштија_____	47
10.2. Видови линии на сиромаштија_____	48
10.3. Мерење на доходовната сиромаштија_____	50
11. Човекова сиромаштија и нејзино мерење_____	53
12. Нееднаквост и Кузнецова хипотеза_____	56
12.1. Мерење на нееднаквоста_____	59
12.2. Проблеми во мерењето на нееднаквоста_____	60
13. Заштита на сиромашните од макроекономски потреси_____	62
14. Социјални програми во САД за намалување на сиромаштијата и нееднаквоста_____	73
15. Социјални програми во Р.Македонија за намалување на сиромаштијата и нееднаквоста_____	79
16. Развојот на системот за социјална заштита во Р.Македонија_____	89
17. Емпириско истражување за сиромаштијата_____	94
17.1. Презентација на податоци_____	94
17.2. Анализа и компарација на податоците_____	102
Заклучок_____	106
Преглед на литература (references)_____	112

Апстракт (краток извадок)

Квалитетот на живот на луѓето во најголема мера е детерминиран од нивниот животен стандард. Животниот стандард се однесува на материјалната компонента на квалитетот на живот на луѓето и го претставува квантитетот и квалитетот на добрата и услугите кои им се достапни на луѓето, како и начинот на кој тие добра и услуги се дистрибуирани меѓу нив. Човековиот развој којшто е непосредно поврзан со квалитетот на живот се дефинира како процес на проширување на човековиот избор, во поглед на способностите (можностите) човекот да води долг и здрав живот, да биде добро образован и да има пристоен животен стандард. Додека пак, сиромаштијата официјално е дефинирана како: „за сиромашни треба да се сметаат сите лица, семејства и групи на лица чии ресурси (материјални, културни и социјални) се ограничени до тој степен што ги исклучуваат од минималниот прифатлив начин на живот, важечки за земјата-членка во која живеат“.

Клучни зборови: *благосостојба, животен стандард, економски раст, доход, линија на сиромаштија, социјална исклученост.*

Abstract

People's quality of life is largely determined by their standard of living. Standard of living refers to the material component of quality of life, and represents the quantity and quality of goods and services which are available to people, and the way in which those goods and services are distributed among them. Human development that is directly related to the quality of life is defined as a process of expanding human choice, in terms of capabilities (opportunities) a human creature to lead a long and healthy life, to be well educated and to have a decent standard of living. While poverty is officially defined as: "As poor persons should be considered those families and groups of persons whose resources (material, cultural and social) are limited to the extent that exclude them from the minimum acceptable way of life valid for member State in which they live".

Key words: *Welfare, standard of living, economic growth, income, poverty frontier, social exclusion.*

Вовед

Во средиштето на развојниот процес како основен економски проблем во секоја национална економија е ставен човекот, односно квалитетот на неговиот живот. Квалитетот на живот на луѓето е проблем кој се јавува во секоја економија без разлика на степенот на развој на дадената економија.

Станува збор за еден концепт кој може да има повеќедимензионален пристап и кој може да биде разгледуван од повеќе аспекти. Нашето секојдневно однесување го детерминира и обликува нашиот став кон животот, но воедно и степенот на неговиот квалитет. Поимот квалитет на живот се однесува на благосостојбата на луѓето. Преку човековиот развој, сиромаштијата и нееднаквоста, како и нивно соодветно мерење и претставување може да биде претставен квалитетот на живот на луѓето.

Човековиот развој се занимава многу повеќе од растот и падот на националните доходи. Тој се занимава со создавање на средина во која луѓето можат наполно слободно да ги развиваат своите потенцијали и да водат продуктивен и креативен живот во согласност со нивните потреби и интереси, а со самото тоа и поквалитетен живот. Така, човековиот развој овозможува проширување на човековиот избор на нештата кои би му овозможиле да живее живот што тој го цени. Тука се работи за многу повеќе од економски развој, кој е само средство (иако многу важно) за зголемување човековиот избор.

Проблемите на сиромаштијата и нееднаквоста во голема мера го детерминираат квалитетот на живот на луѓето. Врз сиромаштијата најголемо влијание има националниот доход на економијата. Сиромаштијата влијае врз различни аспекти на животот на луѓето и се јавува таму каде што на луѓето им се негирани можностите да работат, да учат, да живеат здраво, да го исполнуваат сопствениот живот и во сигурност да ги поминат своите пензионерски денови. Додека пак, нееднаквоста се однесува на диспаритетите во дистрибуцијата на доходот меѓу лицата, домаќинствата и групите лица.

I. ЗАВИСНОСТА НА КВАЛИТЕТОТ НА ЖИВОТ ОД ЧОВЕКОВИОТ РАЗВОЈ

1. Разликата помеѓу квалитет на живот, благосостојба и животен стандард

Квалитетот на живот на луѓето претставува развоен проблем, исправен пред секоја национална економија. Теоријата на растот како центар на макроекономската наука, која го изучува функционирањето на економијата на многу долг рок, како своја крајна цел го има ставено подигнувањето на нивото на квалитет на живот на луѓето. Квалитетот на живот на луѓето е во тесна корелација со концептите на благосостојба и животен стандард, со кои поради својата сличност и меѓусебна поврзаност, често се поистоветуваат.

Поимот квалитет на живот се однесува на благосостојбата на луѓето. Тој опфаќа повеќе компоненти, меѓу кои едни се мерливи, како на пример – животниот стандард, а други се немерливи, како на пример – среќата, слободата во изборот, здравјето, животната средина, слободното време, сигурноста, образованието, општествениот живот итн.¹ Квалитетот на живот во најголема мера е детерминиран од животниот стандард на луѓето.

Постојат повеќе мерила на квалитетот на живот на луѓето, меѓу кои се индексот на квалитет на живот, индексот на физички квалитет на живот, индексот на бруто национална среќа, индексот на човеков развој (за кој ќе стане збор подолу во трудот) и др.

Поимот благосостојба се однесува на квалитетот на живот на луѓето. Благосостојбата може да се третира во потесна, поширока и најширока смисла. Благосостојбата во потесна смисла од зборот се состои од потрошувачка на материјални добра, духовни добра и услуги од страна на населението, но само на оние блага кои општеството ги става бесплатно на користење, при што

¹ Ефтимовски Димитар: „Економски раст“, прво издание, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, 2009, стр. 269 – 270.

користењето е подеднакво за сите. Во поширока смисла, благосостојбата ја вклучува и потрошувачката која претставува уживање во материјални добра, духовни добра и услуги, кои домаќинствата ги набавуваат од своите доходи. Во најширока смисла на зборот, пак, благосостојбата го вклучува и уживањето на хуманите и етичките вредности (социјалната еднаквост, личната слобода, меѓучовечките односи, демократијата итн.). Оттука и „државата на благосостојба“ може да се дефинира како држава која настојува да постигне благосостојба во сите три претходно споменати аспекти².

Благосостојбата во економската наука е поврзана со една дисциплина која се нарекува економија на благосостојбата. Притоа во средиштето на оваа научна дисциплина е благосостојбата на поединецот. Збирот на благосостојбата на сите поединци во општеството ја дава т.н. општествена благосостојба. Економијата на благосостојба, во суштина, се сведува на два концепта: 1) концептот на економска ефикасност и 2) концептот на дистрибуција на доходот³. Концептот на економската ефикасност се одликува со позитивистички пристап и се однесува на „големината на питата“, додека концептот на дистрибуцијата на доходот се одликува со нормативистички пристап и се однесува на „распределбата на питата“. Со цел што е можно повеќе да се разграничат концептите на економската ефикасност и дистрибуцијата на доходот, економистите ја користат т.н. Парето ефикасност⁴, според која дистрибуцијата ќе биде Парето ефикасна ако редистрибуцијата на добра и услуги води до подобрување на состојбата на едни лица, без притоа да се влоши состојбата на други лица. За дадени ресурси, технологија и вкусови на потрошувачи, во економијата постојат голем број на дистрибуции со Парето ефикасност, кои се разликуваат по дистрибуцијата на благосостојбата меѓу поединците.

Животниот стандард се однесува на материјалната компонента на квалитетот на живот на луѓето и го претставува квантитетот и квалитетот на доброта и услугите кои им се достапни на луѓето, како и начинот на кој тие добра

² Узунов Никола: „Современи економски системи – економска анализа на современиот свет“, Култура, Скопје, 1986, стр. 214 – 215.

³ Begg D., Fischer S., Dornbusch R.: "Economics", McGraw- Hill, sixth edition, 2000, pp. 257 – 277.

⁴ Според економистот Vilfredo Pareto.

и услуги се дистрибуирани меѓу нив. Реалниот доход (БДП) per capita, мерилата на доходовната сиромаштија и мерилата на економската нееднаквост се некои од мерилата преку кои се врши мерењето на животниот стандард. Како мерила за животниот стандард може да се земат и достигнатото ниво на образование, очекуваното траење на живот и достапноста на одредени добра и услуги на граѓаните. Сепак, реалниот БДП per capita е најчесто користеното мерило за животниот стандард на луѓето. Тој го мери просечниот животен стандард на луѓето, така што ја покажува пазарната вредност на финалните добра и услуги кои секој поединец може да ги купи во текот на годината, под услов да постои еднаква дистрибуција на доходот, односно дека секој поединец добива еднаков дел од создадениот доход (БДП). Ова мерило се користи за споредба на нивоата на просечен животен стандард меѓу земјите. Основен предуслов за тоа е БДП per capita да биде искажан во споредливи големини, како на пример, во американски долари.

2. Дефинирање на човековиот развој

Квалитетот на живот на луѓето во едно општество е имплицитно поврзан со достигнатото ниво на човеков развој во тоа општество. Повисокото ниво на човеков развој носи подобар квалитет на живот, и обратно. *Човековиот развој се дефинира како процес на проширување на човековиот избор, во поглед на способностите (можностите) човекот да води долг и здрав живот, да биде добро образован и да има пристапен животен стандард.* Изборите на луѓето не се исцрпуваат со споменатите фактори. Особено се важни и другите дополнителни компоненти, како што се: политичката слобода, загарантираните човекови права и човековата сигурност, кои од своја страна вршат постојан притисок за надополнување и надградба на концептот.

За основоположници на овој концепт се сметаат парагвајскиот економист Mahbub ul Haq и американскиот економист со индиско потекло нобеловецот Amartya Sen, во рамките на Програмата за развој на Обединетите нации (United Nations Development Programme – UNDP) во 1990 година. Човековиот развој се

занимава со создавање на средина во којашто луѓето можат наполно да ги развиваат своите потенцијали и да водат креативен и продуктивен живот во согласност со своите потреби и интереси. Човековиот развој овозможува проширување на човековиот избор на нештата кои би му овозможиле да живее живот што тој го цени.

Концептот, во основа, е концентриран на три меѓусебно поврзани процеси: 1) процесот на зголемување на човечките способности; 2) процесот на дистрибуција на економскиот раст; 3) процесот на партиципација на човекот во промовирањето на економскиот раст⁵. Според концептот, порастот на благосостојбата на луѓето е во директна врска со слободата во нивниот избор. Порастот на способностите на луѓето водат до поголема слобода во изборот, така што луѓето можат да истражуваат (споредуваат) поголем број на опции што водат до поголема благосостојба. Оттука, нивото на квалитет на живот на луѓето не треба да се цени според просечното ниво на доход, туку според нивната способност да водат долг и здрав живот, да се образуваат и активно да учествуваат во општествените текови. Целта на концептот е преку поставувањето на човекот во центарот на напорите за развој, да се прошират неговите способности, што во крајна линија би резултирало со пораст на неговиот квалитет на живот. Концептот на човеков развој сугерира дека не постои автоматска врска помеѓу растот на реалниот БДП и растот на нивото на човеков развој (мерено преку индексот за човеков развој).

Растот на реалниот БДП не мора да значи пораст на квалитетот на живот на луѓето, односно автоматско решавање на дефектите поврзани со квалитетот на живеење, како што се: невработеноста, економската нееднаквост, социјалната несигурност, сиромаштијата и др. Според тоа, економскиот раст е неопходен, но не и доволен услов за човеков развој. Квалитетот на економскиот раст е исто толку битен колку и неговиот квантитет.

Најпосле, човековиот развој треба да се сфати како крајна цел на економскиот развој, но истовремено и како најсовршено средство за

⁵ Ефтимовски Димитар: „Економски раст“, прво издание, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, 2009, стр. 272 – 273.

промовирање на економскиот раст. Во првиот случај, човековиот развој значи подобрување на човековиот живот, при што крајна цел на развојот не е производство на што е можно поголемо количество на добра и услуги, туку проширување на изборот на луѓето да водат долг и здрав живот, да се добро образовани и да имаат пристапен животен стандард. Во вториот случај, пак, човековиот развој значи движечка сила на економскиот раст. Тој преку процесот на акумулација на човечки капитал ги зголемува знаењата, вештините, продуктивноста и инвентивноста на луѓето, што во крајна линија резултира со економски раст⁶.

Mahbub ul Haq е пакистански економист, а неговите придонеси за човековиот развој во повеќе еминентни светски организации имаат глобално влијание. Целиот свој живот го посветил на службата и истражувањето и се смета за еден од најголемите мислители кои некогаш работеле на Обединетите нации. Роден е во 1934 година во Џаму во Кашмир. Добива стипендија на Тринити колеџот во САД, каде што ја стекнува својата диплома по економија. Имал

импресивна кариера држејќи позиции во Светската банка и Обединетите нации, каде што работел, пред сè на теории за човековиот развој, и успева овие организации да ги трансформира од организации ориентирани за развојот со финансиски термини, во мерење на развојот со човечки термини. Како писател има детално пишувано за сиромаштијата, економијата и човековиот развој во повеќе свои дела („Избори на Третиот свет“, „Рефлексии на човековиот развој“). Истражувачката работа на ul Haq кулминира со создавањето на Индексот за човековиот развој (Human development index), систем за мерење на човековиот развој во различни области во целиот свет. Ова е дефинитивно неговиот најголем придонес за човештвото и нешто по што тој е најпознат и идентификуван и по неговата смрт. По неговата смрт во 1998 година, Центарот за човеков развој во

⁶ Griffin K., McKinley T.: “Implementing a Human Development Strategy”, MACMILLAN, 1994, pp. 1 – 10.

Исмалабат е преименуван во негова чест – „Центар за човеков развој Mahbub ul Haq“. Покрај тоа, во проектот за развој на Обединетите нации е воведена „награда Mahbub ul Haq“, која секоја година се доделува за исклучителен придонес за човековиот развој на одреден поединец, чијашто работа претставува пример за нивото на посветеност и стручност во областа на човековиот развој, за кои ul Haq бил толку почитуван и восхитуван.

Еден од најголемите индиски пионери во социјалната теорија, Amartya Sen е името кое ја револуционаризираше сликата за индиското општество со неговите социо-економски политики. Подобро познат по неговите заслуги во класифицирање на причините за гладот и во изнаоѓањето изводливи решенија во спречување на кризите кои ја зафатија нацијата. Низ годините, тој воведо иновативни решенија кои би им помогнале на неразвиените земји да се справат со социјалните проблеми, како: сиромаштија, глад, полова нееднаквост, човекови права... Со ова ја доби наградата за совест и Мајка Тереза за економија. Сен има напишано многу книги за да ги поткрепи своите теории за општествена благосостојба, повеќето од кои даваат остроумно и практично разјаснување за тоа како да се сопрат кризите.

Amartya Sen е роден во хинду брамин бегалско семејство во Сантиникетан, западен Бенгал, и покрај тоа што неговите предци може да се каже дека се од Дака, сегашен главен град на Бангладеш. Тој потекнува од образовано и величествено семејство. Неговиот академски живот го започнува во училиштето Сент Грегори во Дака. Подоцна се запишал на Универзитетот Висва-Барати и Претседателскиот колеџ во Бенгал, каде што дипломирал економија. Подоцна се преселил во Лондон и се запишал на Тринити колеџот во Кембриџ каде што ги продолжил неговите студии, каде што докторирал.

Дури и пред да докторира Amartya Sen држел настава по економија на Универзитетот во Калкута. По докторирањето тој бил во посета на голем број на

еминентни универзитети како што се Беркли, Станфорд, Корнел, Масачусетс и др. Во 1972 год. се враќа во Индија и држи настава во училиштето по економја во Делхи и на Универзитетот во Калкута.

Во 1981 год. Amartya Sen е избран за надворешен почесен член на Американската академија на науките и уметностите. Во 1998 год. ја добива Нобеловата спомен награда за економски науки, за неговата работа во социјалната економија. Во 2000 год. добива многу награди и признанија, како што се: Leontief награда од Институтот за глобалниот развој и животна средина, Ајзенхауер медал за лидерство и услуги, почнува со работа на Универзитетот во Харвард. Индиската Стопанска комора, економската и социјалната комисија за Азија и Пацификот, организација на Обединетите нации со седиште во Бангкок, го почестија со награда за животно дело.

3. Човековиот развој како економски проблем

Интегрален и најзначаен дел од развојниот процес е растот на доходот. Меѓутоа, растот на доходот не претставува крајна цел на развојот, туку еден вид на средство со чијашто помош се постигнува повисоко ниво на развој. Според концептот на човеков развој, крајна цел на развојниот процес не е постигнување на повисоко ниво на доход, туку проширување на човековиот избор, во можностите на човекот да води долг и здрав живот, да биде добро образован и да има пристоен животен стандард. Може да се заклучи дека не постои автоматска врска помеѓу растот на нивото на доход (реалниот БДП) и растот на нивото на човековиот развој.

Многу често и во многу земји се случува во одредени години доходот да расте, а ефектите од тој пораст да не ги чувствуваат граѓаните. И спротивно, одредени земји имаат многу ниско ниво на доход (БДП per capita), а на скалата на HDI (индекс на човеков развој) да се наоѓаат многу високо. Додека пак во некои земји, повисокото ниво на доход е проследено и со повисок индекс на човеков развој. Едноставно не постои автоматска поврзаност на нивото на доходот со

нивото на човеков развој (која ќе сугерира на повисоко ниво на човеков развој, како резултат на повисоко ниво на доход), но покажува дека во голема мера, особено кај поразвиените земји, повисокото ниво на доход е максимално искористено, што резултира и со повисоко ниво на човеков развој.

Акумулацијата на доходот нема пресудно влијание врз одредени елементи од човековиот, односно општествениот избор. Одредени семејства иако не се богати, во нив се почитуваат достоинството и правата на сите негови членови, како што и одредени општества иако не се богати, се демократски. Друга работа е желбата на луѓето да водат долг и здрав живот, да бидат добро образовани, да живеат во здрава и чиста природна средина, да уживаат во удобноста и сигурноста на својот дом, работното место и општеството, нешта, кои ако не во целост, тогаш во најголем дел немаат никаква поврзаност со доходот. Значи, според концептот на човеков развој, растот на доходот е неопходен, но не и доволен услов за човеков развој.

Крајната цел на развојниот процес, според класичната економска теорија, е остварувањето на што е можно повисоко ниво на доход. Arthur Lewis, еден од нејзините најзначајни претставници, ја дефинира крајната цел на развојот како процес на проширување на човековиот избор⁷. Но, според него, проширувањето на човековиот избор е можен единствено преку растот на доходот. Тој пресудната улога за човековиот развој му ја препишува на економскиот раст. Според Lewis, во раните фази од економскиот раст, креаторите на економската политика во либералните економии, ја прифаќаат можноста богатите слоеви од населението да станат уште побогати, а сиромашните уште посиромашни. Поттикот кој преку економскиот раст го добиваат богатите слоеви од населението ја „буди“ нивната склоност кон иновации, штедење и акумулација на капитал, што резултира со раст на вработеноста, од што на индиректен начин „профитираат“ и посиромашните слоеви од населението. Според тоа, како последица од иницирањето на економскиот раст, најпрвин доаѓа до зголемување на нееднаквоста во дистрибуцијата на доходот, а потоа, како резултат на зголемената инвестициска активност, нееднаквоста почнува да се намалува.

⁷ Lewis Arthur, „Is economic growth desirable?“, in: „The theory of Economic Growth“, Allen and Unwin, (1963), p. 430.

3.1. Придобивките на економскиот раст од човековиот развој

Растот на реалниот доход (БДП) во една економија зависи од растот на вкупниот капитален сток, кој е составен од три компоненти: сток на човечки капитал, сток на природен капитал и сток на физичка капитал. При што, воопшто не е важно дали тој раст е резултат на растот на природниот, физичкиот или човечкиот капитал⁸. При дадено ниво на технологија, битна е ефикасноста со која се употребува вкупниот капитален сток. Според тоа, за раст на нивото на човековиот развој потребно е економијата да го поттикнува растот на вкупниот капитален сток (физичкиот, природниот и човечкиот капитал) и ефикасноста со која тој се употребува.

Една од најзначајните компоненти на вкупниот капитален сток, која покрај парцијален, има и комплементарен ефект врз економскиот раст, е човечкиот капитал. Теоријата на економски раст ја потврдува констатацијата дека човекот, односно зголемувањето на неговите способности (преку акумулација на човечки капитал) е основната движечка сила на економскиот раст. Зошто човечкиот капитал, според концептот на човековиот развој, се смета за движечка сила на економскиот раст? Постојат најмалку три причини за тоа⁹:

- Приносите од инвестициите во човечки капитал, главно, се еднакви, а во голем број случаи и поголеми од приносите на инвестициите во другите форми на капитал;
- Инвестициите во човечки капитал, во голем број случаи, ја економизираат употребата на физички капитал и експлоатацијата на природни ресурси;
- Користите од инвестициите на човечки капитал се шират побрзо отколку користите од инвестициите во другите форми на капитал.

Според тоа, поголемиот акцент на инвестициите во човечки капитал, за економијата значи: 1) побрзо темпо на економски раст; 2) одржлив развој; 3) поголема еднаквост во дистрибуцијата на користите. Секако, притоа, треба да се

⁸ Griffin K., McKinley T.: "Implementing a Human Development Strategy", MACMILLAN, 1994, p. 2.

⁹ Ефтимовски Димитар: „Економски раст“, прво издание, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, 2009, стр. 277.

имаат предвид и ефектите поврзани со комплементарноста на физичкиот и човечкиот капитал.

Всушност, многубројните трудови и теориите на познати економисти, како што се Robert Lucas и Paul Romer го потврдуваат, а акцентираат позитивниот ефект на човечкиот капитал врз економскиот раст. Подобро образованите работници поефикасно го користат капиталот кој им е ставен на располагање, што придонесува за раст на неговата продуктивност. Потоа, пообразованите работници се поголеми иноватори од помалку образованите. Тие изнаоѓаат подобри и понови форми на производство, а преку растот на сопственото количество на човечки капитал, придонесуваат за раст на продуктивноста и на останатите работници, кои учат од нив.

Инвестициите во нови идеи (знаења) придонесуваат за раст на продуктивноста во фирмите кои ги преземаат, но и во останатите фирми кои потекнуваат од истиот сектор во економијата. Тоа е така заради фактот што во практиката е многу тешко, па дури и неизводливо, новите идеи (знаења) да се зачуваат во тајност. Останатите фирми, обично, ги користат придобивките кои потекнуваат од инвестициите во нови идеи (знаења) на фирмите кои први ги презеле, што придонесува за раст и на нивната вкупна продуктивност. Накратко, неспорна е потребата економијата да акумулира што е можно поголемо количество човечки капитал. Ако понудата и побарувачката за човечки капитал се во рамнотежа, односно ако способностите на поединците им „одговараат“ на производните можности на економијата, тогаш во економијата се отвораат широки и динамички процеси кои имаат силно влијание врз економскиот раст¹⁰.

3.2. Квалитетен економски раст

Постигнување на одредена стапка на економски раст е предизвик за секоја национална економија, стремејќи се од година во година истата да ја одржува и зголемува до одредено ниво. Меѓутоа, растот на доходот не мора да значи и автоматско решавање на проблемите поврзани со невработеноста, социјалната

¹⁰ UNDP, Human Development Report, (1996), p. 54.

сигурност, сиромаштијата, распределбата итн. Знаејќи дека не постои автоматска врска помеѓу растот на нивото на доходот и растот на нивото на човеков развој, се поставува прашањето кој е тој економски раст од кој ќе имаат корист сите граѓани на општеството?! Квалитетниот економски раст се карактеризира со шест димензии кои ја детерминираат корисноста од зголеменото ниво на доход. Квалитетен економски раст е растот кој:

- генерира поголема вработеност;
- обезбедува сигурност на луѓето;
- обезбедува поголема еднаквост во дистрибуцијата на доходот;
- придонесува за одржлив развој;
- го поддржува развојот на демократското општество;
- обезбедува поголема партиципација на луѓето во општествено-економските процеси¹¹.

Еден од најголемите проблеми во секоја национална економија е стапката на вработеност. Затоа е потребно економски раст кој ќе создава нови работни места. За да може економскиот раст да биде окарактеризиран како квалитетен, неопходно е тој да генерира *нови вработувања*. Со оглед на тоа што врз квалитетот на живот на луѓето најголема улога има вработеноста, истата треба да биде ставена како императив во секој економски раст. Додека, оној економски раст којшто не генерира поголема вработеност во економијата е познат како феноменот на jobless growth.

Човековата *сигурност* е втората димензија која го карактеризира квалитетниот економски раст. Човековата сигурност се однесува на: економската сигурност, здравствената сигурност, сигурноста во обезбедувањето на храна, личната сигурност, политичката сигурност, сигурноста на животната средина итн. Значи, човековиот развој не е можен доколку човековата сигурност е нарушена. Економскиот раст е во тесна врска со сите споменати видови на сигурност, но во најголема мера со економската сигурност на луѓето. Економската сигурност е состојба во која поединецот е релативно сигурен дека може да ги задоволи

¹¹ Ефтимовски Димитар: „Економски раст“, прво издание, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, 2009, стр. 279.

своите основни потреби и желби, како во сегашноста, така и во иднината¹². За да економскиот раст се смета за квалитетен, потребно е тој да генерира одредено прифатливо ниво на економска сигурност на луѓето. Колку доходот на поединецот е поголем, толку е поголемо нивото на неговата економска сигурност. Меѓутоа, потребно е доходот на поединецот да биде поголем во подолг временски период, како тој би се чувствувал посигурен. Притоа кога се вели поголем се мисли на доход чиј износ е над линијата на сиромаштија во дадената земја. Затоа, секој доход кој е поголем од линијата на сиромаштија придонесува за економска сигурност.

Проблемите со *дистрибуцијата на доходот* се јавуваат во многу земји во светот, иако истите имаат релативно високо ниво на економски раст. Така, економскиот раст кој не е еднакво дистрибуиран помеѓу луѓето се смета за неквалитетен економски раст. Тој придонесува богатите да стануваат уште побогати, а сиромашните уште посиромашни. Овој феномен во развојната теорија се нарекува *ruthless growth*. За економскиот раст да биде квалитетен потребно е распределбата на доходот, да биде извршена на таков начин што корисноста да допре до секој граѓанин еднакво.

Потребно е економскиот раст да овозможи *одржлив развој* како за сегашноста, така и за во иднина. Притоа, економскиот раст не треба да биде физички деструктивен, да не го намалува шумскиот фонд, да не ги загадува водите, почвата, воздухот итн. Деградацијата на животната средина не е опасна само за сегашните генерации, туку и за идните. Еден од основачите на концептот на човеков развој - Amartya Sen забележува дека грешката со животната средина со која на идните генерации им се одбива присуството на свеж воздух, ќе остане грешка дури и ако идните генерации бидат многу богати. Поради неизвесноста, што всушност во иднина ќе се вреднува, значи дека ние треба да обезбедиме слобода на избор, достапност и разновидност на природните ресурси. Таквите ресурси се од клучно значење и ни обезбедуваат да водиме живот кој ние го цениме и заслужуваат да бидат вредни.

¹² Rejda G.: "Social Insurance & Economic Security", Prentice- Hall, Inc., New Jersey, 1984.

Човековиот развој е проширување на слободите на човекот, да живее долг, здрав и креативен живот, да ги унапреди целите што имаат некоја вредност и да се вклучи активно во создавање развој во целосна и одржлива заедничка планета. Притоа под одржлив развој се подразбира оној развој кој ги задоволува потребите на сегашноста, без притоа да се загрозат способностите на идните генерации да ги задоволат нивните потреби.

Негативните последици од деградацијата на животната средина можат да бидат исклучително големи, особено за сиромашното и обесправено население, и е неопходно решение кое ќе донесе поголема правичност. Истражувањето на оваа област и импликациите од неа повикуваат на итна акција во врска со овој проблем. Со оглед на тоа што економскиот раст постојано е проследуван со деградација на животната средина, неопходно е еден дел од доходот да биде насочен кон заштитата на животната средина.

Многу често економскиот раст не е проследен со соодветен *демократски развој*. Одредени земји забележуваат економски раст, но се недемократски. Повеќе од две третини од светското население денес живее во формални плуралистички и демократски системи. Демократијата во одредени делови од светот пристигнува бавно затоа што дури во последниве две декади над 50-тина земји во светот одржаа за првпат парламентарни избори. Демократскиот развој е различен во земјите.

Економскиот раст кој овозможува еднакви шанси на луѓето во однос на нивната *партиципација* во општествено-економските процеси, се смета за квалитетен економски раст. Тоа е еден процес, во кој луѓето најдиректно се вклучени во економските, политичките и социјалните текови, и сите други текови кои имаат влијание врз нивните животи. Ако сите луѓе имаат еднакви шанси во искористувањето на своите способности, односно еднакви можности за да остваруваат доход, велиме дека се остварува економски раст кој е квалитетен.

3.3. Државни интервенции во насока на поттикнување на човековиот развој

Државата преку мерките кои и стојат на располагање има и тоа како големо влијание врз нивото на човеков развој. Нејзината улога зависи од желбата на државниот врв преку јавната потрошувачка да го промовира и поддржува човековиот развој. Притоа, најважното прашање не е дали и во која големина државата ги собира средствата за јавна потрошувачка, туку на кој начин тие средства се искористуваат и нивната ефикасност.

Приспособувањето на јавната потрошувачка кон човековиот развој може да се доведе во контекст со неколку битни работи, и тоа¹³:

- Со намалувањето на процентот на издвојувањата од буџетот кои се наменети за активности кои имаат мал или незначителен придонес за човековиот развој. Тука спаѓаат: трошоците за вооружување, субвенциите за некои јавни претпријатија (како на пример, националните авиокомпанији), трошоците за плати за предимензионираната јавна администрација итн.
- Со реалокацијата на средствата наменети за т.н. *сектор за човеков развој* (овде спаѓаат: образованието, здравството, социјалната заштита, културата итн.), во оние активности каде што корист ќе имаат најголем број на луѓе (на пример, во основното образование).
- Со сведувањето на најниска можна мера на пропустите поврзани со дистрибуцијата на средствата наменети за социјалната помош.

Најголемо значење од средствата наменети на секторот на човеков развој имаат средствата наменети за основното образование, затоа што со нив се опфаќа најголем дел од населението, за разлика од на пример, средствата наменети за високото образование. За да се добие поголем ефект од овие вложувања во образованието, потребно е тие да се комбинираат со вложувања во здравствената заштита, бидејќи повисокото ниво на образование, заедно со повисокото ниво на здравствена заштита неминовно ќе доведат и до подолг животен век на населението.

¹³ Griffin K., McKinley T.: "Implementing a Human Development Strategy", MACMILLAN, 1994, p. 32.

Државата го промовира и поттикнува човековиот развој на тој начин што најпрво го определува обемот на средства од БДП кои ќе ги намени за јавната потрошувачка. Потоа, од овој дел за јавна потрошувачка треба да определи колкав дел ќе припадне на секторот за човеков развој, како што рековме овде спаѓаат: образованието, здравството, социјалната заштита, културата, спортот итн. И на крајот, треба од средствата наменети на секторот за човеков развој да одреди колкав дел ќе отпаднат за т.н. приоритетни цели на човековиот развој. Притоа, приоритетните цели можат да бидат различни во различни години и држави, а главен критериум за определување на приоритетните цели е постојното ниво на човеков развој во земјата.

За економскиот раст да придонесе кон човеков развој потребно е јасно да бидат формулирани институциите, кои преку своето ефикасно функционирање ќе овозможат постигнување на повисоко ниво на човеков развој. Такви институции се: домаќинствата, државата, општинските организации и невладините организации. Според постојните податоци за јавните расходи во Р.Македонија не даваат приказ за тоа колкав дел од вкупните јавните расходи се наменети за потребите на секторите на човеков развој, колкав дел од јавните расходи се троши на инпутите на човековиот развој, како и на кој аспекти од човековиот развој се става приоритет во Р.Македонија. Според постојните податоци можеме само да констатираме дека дел од вкупните јавни расходи наменети за добра и услуги се однесуваат на тековните реформи во образованието и здравството.

3.4. Односот на БДП и квалитетот на живот на луѓето

Бруто-домашниот производ (БДП) – Gross domestic product (GDP) ја мери вкупната пазарна вредност на сите произведени финални добра и услуги во економијата за период од една година. Тој ја мери вредноста на економската активност која произлегува од соодветната економија, односно од граѓаните и бизнисите кои потекнуваат од таа економија. Тоа, практично, значи дека БДП го мери агрегатниот аутпут кој е создаден само од факторите на производство, кои потекнуваат од соодветната економија. Значи, според концептот на БДП, негова

задача не е да го мери квалитетот на живот на луѓето, туку економската активност, односно нивото на производство, доход и потрошувачка. Постојат голем број на елементи во економијата кои не можат адекватно да се искажат во пари и според тоа, не се опфатени со мерилото на БДП (што се смета за негов голем недостаток).

Така на пример, во БДП не влегуваат оние добра и услуги кои се произведуваат, но не се продаваат на пазарот, односно немаат пазарна вредност, а се многу значајни за квалитетот на живот на луѓето. Тоа се финалните добра и услуги кои ги произведуваат домаќинките, како и услугите на државните служби, од типот на војска, полиција, противпожарна заштита. Значи, БДП ги регистрира само монетарните промени, односно финалните добра и услуги кои можат да се разменат со пари.

Сивата и црната економија се проблем за секоја земја и секоја соодветно се бори, со цел да се искорени или да се најдат начини како сивата економија би се вклучила во легалните економски текови, притоа прифаќајќи ги постојните закони и прописи. Со оглед на тоа што оваа економија е нерегистрирана и нелегална, таа и не влегува во пресметката на БДП. Со нејзиното евентуално инкорпорирање во БДП, значително ќе се промени сликата за животниот стандард на населението.

Во пресметката на БДП подеднакво учествуваат вредностите на сите произведени финални добра и услуги, без разлика на нивното влијание врз квалитетот на живот на луѓето. На пример, добра и услуги кои имаат клучна улога во детското растење и создавањето на здрава нација, во однос на производството на хемиски оружја, еднакво влегуваат во пресметката на БДП. И овде не се води сметка што едните производи се позначајни и круцијални за квалитетот на живот на луѓето, додека другите се крајно штетни. Едноставно преку БДП се изедначуваат по важност најразличните произведени добра и услуги.

Најчесто во калкулациите на БДП влегуваат многу финални добра и услуги за чие производство се загадува, деградира и прекумерно искористува животната средина и природните ресурси. Иако овие дејствија имаат големо значење врз

квалитетот на живот на луѓето (па дури и на квалитетот на живот и на идните генерации), сепак вредноста од овие производи рамноправно влегува во пресметката на БДП. Потребно е соодветните институции да преземат адекватни мерки како би се создавал БДП прочистен од овие негативни дејствија и појави, а кои битно влијаат врз квалитетот на живот на луѓето.

Слободното време на работниците нема никаква вредност за БДП. Поточно, БДП не ги зема предвид загубите на слободно време кои ги доживеал работникот, како резултат на принуда да работи прекувремено или пак двојно, со што тој придонел со свој дел во создавањето на БДП. А токму слободното време и времето поминато на одмор има големо влијание врз квалитетот на живот на луѓето. Овде, исто така, треба да се напомене и дека БДП ги игнорира човековите права и слободи, без разлика дали произведеното добро или услуга се произведени со детски труд или не, тоа е вклучено во пресметката на БДП.

Токму поради наведените случаи се донесува констатација дека БДП не е мерило на квалитетот на живот на луѓето, туку мерило за економската активност во земјата. Многу често иако БДП покажува тенденција на раст, квалитетот на живот на луѓето стагнира или пак расте со помал интензитет.

4. Човековиот развој во светот што се менува

Искуството и истражувањата покажуваат дека не е важно нивото на приходи во општеството, туку како тие приходи ќе бидат пренесени во животот на луѓето. Костарика има приход по жител само една третина од оној на Оман, но нејзината стапка на писменост е три пати повисока, животниот век е десет години подолг и нејзиниот народ ужива широк опсег на економска, општествена и политичка слобода.

Извештаите за човеков развој од UNDP тврдат дека земјите во развој можат да ги финансираат своите основни економски цели ако имаат политичка волја да ги намалат тековните воени трошоци, да ги приватизираат неефикасните јавни претпријатија, да ги поправат своите искривени приоритети за развој и да го подобрат своето национално управување. Всушност, земјите во развој би можеле

да финансираат 50 милијарди долари годишно повеќе за исполнување на нивните човекови стремежи за развој преку разумно реструктурирање на буџетските приоритети.

Овие извешти го разгледуваат дијалогот за развој еден чекор понапред и ги ставаат луѓето во глобална рамка. Нивната главна теза е дека потрагата за спроведлив пристап до пазарните можности мора да се прошири надвор од националните граници до глобалниот систем, во спротивно, економските разлики меѓу најбогатите и најсиромашните луѓе веројатно ќе се зголемат.

Се проучува нивото на приходите на луѓето - не само на народите, туку во глобална рамка. Се доаѓа до заклучок дека разликата во приходите меѓу една милијарда најбогати и една милијарда најсиромашни луѓе е дуплирана во последните три децении и до сега достигнала до опасно високо ниво од 150 пати. Во тој поглед, разликата во приходите меѓу 20% од најбогатите и 20% од најсиромашните луѓе во рамки на народите е далеку помала – пет пати во Шведска, шест пати во Германија, девет пати во САД и 26 пати (највисока) во Бразил. Она што ќе биде политички и општествено неприфатливо во рамки на народите е толерантно на глобално ниво.

И се чини дека нема крај во поглед на ширењето на овие празнини - не само во сегашното ниво на приходи, туку и во идните можности на пазарот и во повисоките нивоа на човековиот развој. Додека најниските 20% од светската популација добиваат само 1,4% од глобалниот доход, имаат удел од само 1% во глобалната трговија, 0,2% во глобалното трговско кредитирање и 1,3% во глобалното инвестирање. Всушност, според проценките, глобалните пазари одбиваат 500 милијарди од пазарните можности за сиромашните држави и сиромашните луѓе секоја година поради бариерите за движење на добра и луѓе и поради четири пати повисоката реална каматна стапка која сиромашните држави ја плаќаат во споредба со богатите. Оваа проценка од 500 милијарди е десеткратна странска помош која ја добиваат сиромашните држави. Она што е важно е дека трошоците за одбивање далеку го надминуваат нивото на странска помош. Секако, подобро е сиромашните да бидат во можност да заработуваат за живот отколку да бидат ставени во меѓународни добротворни цели. Но, освен што

нивниот пристап кон можностите на пазарот се зголемува, постои и мала шанса за сиромашните луѓе или сиромашните држави да излезат од стапицата на сиромаштијата.

Ситуацијата изгледа уште потешка кога ќе се додаде и зголемувањето на разликите во повисоките нивоа на едукација, технологија и информатички системи. Високата стапка на запишување на **Југ** е само една петина од онаа на **Север**, истражувањето и развојот на потрошувачката само 4%, а научниот и техничкиот персонал само една деветина. Овие проширувања на човековите празнини имаат влијание во свет каде што технолошкиот напредок зазема централно место и каде што сега се случуваат една третина до една половина од зголемувањата на националното производство. Комбинацијата од технолошките разлики и ограничените можности на пазарот може да биде уништувачка.

Многу сиромашни држави, посебно во Африка, не можат да почнат да ги користат целосно можностите на пазарот без дополнителна финансиска помош. Ефикасноста на пазарот мора да биде во баланс со социјалната еднаквост. Дури и во економиите на пазарот во САД и Обединетото Кралство, околу 15% од БНП одат за програма за национално социјално осигурување, програма за дополнителна исхрана, бенефиции за невработените и плаќање за социјално осигурување. Во нордиските земји, мрежите за социјално осигурување трошат една третина од БНП. Ваква е ситуацијата на **Север** каде што околу 100 милиони луѓе се под официјалната граница на сиромаштија од околу 5.000 долари приход годишно. Но, што е со земјите во развој каде што 1,2 милијарди луѓе едвај преживуваат под границата на апсолутна сиромаштија од околу 400 долари?

Кој може да ги убеди богатите народи дека во нивен интерес е да ги отворат сопствените пазари, да ја развиваат соработката и да ги подготват своите економски системи за структурни промени? За жал, сегашните интернационални институции за глобално владеење се ограничени само на влијанието во сиромашните држави. Програмите на ММФ за структурно приспособување се спроведуваат само во земјите во развој - одговорни за помалку од 10% од глобалната ликвидност. И само 7% од глобалната трговија е во согласност со ГАТТ (општа спогодба за царина и трговија) правилата - од текстил, земјоделство,

тропски производи, услуги, интелектуална сопственост, трговски инвестициски текови итн.

Ние можеме само да се надеваме дека најоптимистичкото сценарио ќе се реализира. Но, стравот може да биде поголема мотивирачка сила од надежта. Стравот од меѓународна миграција на луѓето – како луѓето се упатуваат кон можностите ако можностите не се упатени кон нив. Или, најпосле, страв од миграција на сиромаштијата – сиромаштијата не ги почитува меѓународните граници и не е потребен пасош за да патува во форма на лекови, тероризам, политичка нестабилност, непознати и смртоносни болести. Или стравот од глобално загадување и зголемувањето на заканите за заеднички опстанок. Неправедниот свет е природно неодржлив. И не е можно светот да биде еколошки безбеден за некој, ако не е безбеден за секој. Глобалната животна средина и глобалната сиромаштија се тесно поврзани.

Новиот светски поредок може да се гради само врз правда и заедничка одговорност. Би било трагично ако крајот на Студената војна е наследен со нова класна војна помеѓу богатите и сиромашните земји. Од заемните обвинувања мора да одиме кон конструктивен дијалог на глобално ниво.

5. Граници на човековиот развој

Поголемиот дел од луѓето забележуваат големи подобрувања во нивните животи во текот на последните 40 години. Но постојат големи ограничувања во нашите капацитети да се одржат овие трендови. Ако се справиме решително со овие предизвици, би можеле да бидеме на врвот на една ера, на историските можности за проширување на човековите избори и слободи. Но ако не успееме во ова, идните генерации можеби ќе се сеќаваат на почетокот на 21 век како време кога вратите кон подобра иднина биле затворени за повеќето луѓе во светот. Ние треба да се грижиме за одржливоста на животната средина, бидејќи една генерација не треба да живее на сметка на идните, кои треба допрва да дојдат. Лицата родени денес не треба да имаат поголеми барања за ресурси од лицата што ќе бидат родени по сто или илјада години. Ние можеме да направиме многу

за да се осигураме дека нашата употреба на ресурси во светот, не ги ограничува можностите во иднина¹⁴.

Amartya Sen забележува дека грешката со животната средина со која на идните генерации им се одбива присуството на свеж воздух, ќе остане грешка дури и ако идните генерации бидат многу богати. Поради неизвесноста, што всушност во иднина ќе се вреднува, значи дека ние треба да обезбедиме слобода на избор, достапност и разновидност на природните ресурси. Таквите ресурси се од клучно значење и ни обезбедуваат да водиме живот што ние го цениме и заслужуваат да бидат вредни.

Човековиот развој е проширување на слободите на човекот, да живее долг, здрав и креативен живот, да ги унапреди целите што имаат некоја вредност и да се вклучи активно во создавање развој во целосна и одржлива заедничка планета. Притоа под одржлив развој се подразбира оној развој кој ги задоволува потребите на сегашноста, без да се загрозат способностите на идните генерации да ги задоволат нивните потреби.

Последниве 40 години напредокот во човековиот развој е очигледен во многу негови аспекти, нешто што го покажа и Извештајот за човековиот развој (HDR) од 2011 год. Основните забелешки се однесуваат на дистрибуцијата на приходот и на опасностите од деградација на животната средина. Поголемиот дел од луѓето денес живеат подобро, подобро се образовани и имаат поголем пристап до добра и услуги, повеќе од кога било. Дури и во економски послабо стоечките земји, здравјето на луѓето и образованието се подобрувани во голема мера. Напредок има и во можностите на луѓето да изберат лидери, да влијаат на јавни одлуки и да споделат знаење.

Просекот на ИЧР во светот се зголеми за 18% во периодот од 1990 год. до 2010 год. (а 41% од 1970 год.) како резултат на продолжениот животен век, број на запишани ученици, писменоста и приходите. Речиси кај сите земји има подобрување. Од 135 земји во светот (95% од населението во светот) само три имаат помал ИЧР во 2010 год. Сиромашните земји се приближуваат на богатите земји по ИЧР. Но, не сите земји се соочуваат со брз напредок и развој. На пример,

¹⁴ UNDP, Human Development Report, (2011), p. 14 .

луѓето од Јужна Африка и поранешниот Советски Сојуз минуваа низ време на регрес и назадување, особено во доменот на здравјето на луѓето. Додека во Кина приходот се зголеми за неверојатни 1.200% во последните 40 години, во Демократска Република Конго падна за 80%. Напредокот во техничкото знаење е зголемен во сите земји, но сите различно ги искористија овие можности¹⁵.

6. Индекс на човеков развој

Индексот на човеков развој (HDI – Human development index) претставува индикатор за просечните достигнувања во основните човекови способности. Тој претставува показател на трите основни димензии на човековиот развој: долг и здрав живот, мерен од аспект на очекуваниот животен век при раѓање; знаењето, мерено според стапката на писменост кај возрасните и комбинираната стапка на запишани ученици во основно, средно и високо образование; како и пристоен животен стандард, мерен според БДП по глава на жител¹⁶.

Индексот на човековиот развој е показател кој се пресметува преку нормализирани вредности на очекуваниот животен век, писменоста, образованието и БДП по глава на жител за населението во една земја. Тоа е стандарден начин за пресметување на човековиот развој во една земја, концепт кој според UNDP би требало да ги прошири опциите на луѓето и да им даде поголеми можности за образование, здравствена заштита, приходи, вработување итн. Основен начин на употреба на ИЧР е да ги рангира земјите според тоа дали се развиени, во развој или неразвиени. ИЧР бил развиен во 1990 година од страна на пакистанскиот економист Махбуб ул Хак и Ричард Џоли од универзитетот Јејл во САД, со помош на Густав Ранис и Мегнад Десаи. Од 1990 година се употребува од страна на Обединетите нации во нивниот годишен извештај за човеков развој. ИЧР комбинира три фактори:

- Очекуван животен век при раѓањето, како показател на здравјето и долговечноста на популацијата;

¹⁵ UNDP, Human Development Report, (2011), p. 23.

¹⁶ Национален извештај за човековиот развој 2004, Македонија, „Децентрализација за човеков развој“, Скенпоинт, 2005, стр.33.

- Знаење и образование, мерено преку писменоста на возрасните (како 2/3 од тежината) и вкупното запишување во примарно, секундарно и терцијарно образование (како 1/3 од тежината);
- Животниот стандард, изразен преку природен логаритам од бруто домашниот производ (БДП) по глава на жител.

Вредноста на ИЧР може да се движи од 0 до 1. Вредности под 0,5 се смета дека претставуваат низок степен на развој на земјата. Сите земји со ИЧР под 0,5 се во Африка. ИЧР од 0,8 и повеќе се сметаат за развиени. Ова ги вклучува сите развиени земји од Северна Америка, Западна Европа, Источна Азија, како и некои земји во развој од Западна Европа¹⁷.

¹⁷ mk.wikipedia.org/wiki/Индекс_на_човековиот_развој

7. Емпириско истражување за човековиот развој

7.1. Презентација на податоците

Табела: Земји со многу висок човеков развој (ИЧР)

Table: Country with very high human development (HDI)

ИЧР бр. HDI rank	Земја Country	ИЧР HDI 2011	Очекуван животен век Life expectancy at birth	Години на школување Mean years of schooling	Очекувани години на школување Expected years of schooling	БДП по глава на жител GDP per capita (\$)
1	Норвешка	0,943	81,1	12,6	17,3	47.557
2	Австралија	0,929	81,9	12,0	18,0	34.431
3	Холандија	0,910	80,7	11,6	16,8	36.402
4	САД	0,910	78,5	12,4	16,0	43.017
5	Нов Зеланд	0,908	80,7	12,5	18,0	23.737
6	Канада	0,908	81,0	12,1	16,0	35.166
7	Ирска	0,908	80,6	11,6	18,0	29.322
8	Лихтенштајн	0,905	79,6	10,3	14,7	83.717
9	Германија	0,905	80,4	12,2	15,9	34.854
10	Шведска	0,904	81,4	11,7	15,7	35.837
11	Швајцарија	0,903	82,3	11,0	15,6	39.924
12	Јапонија	0,901	83,4	11,6	15,1	32.295
13	Хонг Конг, Кина	0,898	82,8	10,0	15,7	44.805
14	Исланд	0,898	81,8	10,4	18,0	29.354
15	Кореја	0,897	80,6	11,6	16,9	28.230
16	Данска	0,895	78,8	11,4	16,9	34.347
17	Израел	0,888	81,6	11,9	15,5	15.849
18	Белгија	0,886	80,0	10,9	16,1	33.357
19	Австрија	0,885	80,9	10,8	15,3	35.719
20	Франција	0,884	81,5	10,6	16,1	30.462
21	Словенија	0,884	79,3	11,6	16,9	24.914
22	Финска	0,882	80,0	10,3	16,8	32.438
23	Шпанија	0,878	81,4	10,4	16,6	26.508
24	Италија	0,874	81,9	10,1	16,3	26.484
25	Луксембург	0,867	80,0	10,1	13,3	50.557
26	Сингапур	0,866	81,1	8,8	14,4	52.569
27	Чешка	0,865	77,7	12,3	15,6	21.405
28	Велика Британија	0,863	80,2	9,3	16,1	33.296
29	Грција	0,861	79,9	10,1	16,5	23.747
30	ОАЕ	0,846	76,5	9,3	13,3	59.993
31	Кипар	0,840	79,6	9,8	14,7	24.841
32	Андора	0,838	80,9	10,4	11,5	36.095
33	Брунеи	0,838	78,0	8,6	14,1	45.753
34	Естонија	0,835	74,8	12,0	15,7	16.799
35	Словачка	0,834	75,4	11,6	14,9	19.998
36	Малта	0,832	79,6	9,9	14,4	21.460

37	Катар	0,831	78,4	7,3	12,0	107.721
38	Унгарија	0,816	78,4	11,1	15,3	16.581
39	Полска	0,813	76,1	10,0	15,3	17.451
40	Литванија	0,810	72,2	10,6	16,1	16.234
41	Португалија	0,809	79,5	7,7	15,9	20.573
42	Бахреин	0,806	75,1	9,4	13,4	28.169
43	Латвија	0,805	73,3	11,5	15,0	14.293
44	Чиле	0,805	79,1	9,7	14,7	13.329
45	Аргентина	0,797	75,9	9,3	15,8	14.527
46	Хрватска	0,796	76,6	9,8	13,9	15.729
47	Барбадос	0,793	76,8	9,3	13,4	17.966

Извор: UNDP: "Human Development Reports", 2011.

Табела: Земји со висок човеков развој (ИЧР)

Table: Country with high human development (HDI)

ИЧР бр. HDI rank	Земја Country	ИЧР HDI 2011	Очекуван животен век Life expectancy at birth	Години на школување Mean years of schooling	Очекувани години на школување Expected years of schooling	БДП по глава на жител GDP per capita (\$)
48	Уругвај	0,783	77,0	8,5	15,5	13.242
49	Палау	0,782	71,8	12,1	14,7	9.744
50	Романија	0,781	74,0	10,4	14,9	11.046
51	Куба	0,776	79,1	9,9	17,5	5.416
52	Сеишелити	0,773	73,6	9,4	13,3	16.729
53	Бахами	0,771	75,6	8,5	12,0	23.029
54	Црна Гора	0,771	74,6	10,6	13,7	10.361
55	Бугарија	0,771	73,4	10,6	13,7	11.412
56	Саудиска Арабија	0,770	73,9	7,8	13,7	23.274
57	Мексико	0,770	77,0	8,5	13,9	13.245
58	Панама	0,768	76,1	9,4	13,2	12.335
59	Србија	0,766	74,5	10,2	13,7	10.236
60	Антиква и Барбуда	0,764	72,6	8,9	14,0	15.521
61	Малезија	0,761	74,2	9,5	12,6	13.685
62	Тринидад и Тобаго	0,760	70,1	9,2	12,3	23.439
63	Кувајт	0,760	74,6	6,1	12,3	47.926
64	Либ. А. Џамахирија	0,760	74,8	7,3	16,6	12.637
65	Белорусија	0,756	70,3	9,3	14,6	13.439
66	Русија	0,755	68,8	9,8	14,1	14.561
67	Гренада	0,748	76,0	8,6	16,0	6.982
68	Казахстан	0,745	67,0	10,4	15,1	10.585
69	Коста Рика	0,744	79,3	8,3	11,7	10.497
70	Албанија	0,739	76,9	10,4	11,3	7.803
71	Либан	0,739	72,6	7,9	13,8	13.076
72	Св. Китс и Невис	0,735	73,1	8,4	12,9	11.897
73	Венецуела	0,735	74,4	7,6	14,2	10.656

74	Босна и Херцеговина	0,733	75,7	8,7	13,6	7.664
75	Грузија	0,733	73,7	12,1	13,1	4.780
76	Украина	0,729	68,5	11,3	14,7	6.175
77	Маурициус	0,728	73,4	7,2	13,6	12.918
78	Македонија	0,728	74,8	8,2	13,3	8.804
79	Јамајка	0,727	73,1	9,6	13,8	6.487
80	Перу	0,725	74,0	8,7	12,9	8.389
81	Доминика	0,724	77,5	7,7	13,2	7.889
82	Света Луција	0,723	74,6	8,3	13,1	8.273
83	Еквадор	0,720	75,6	7,6	14,0	7.589
84	Бразил	0,718	73,5	7,2	13,8	10.162
85	С. Вин.Гренадини	0,717	72,3	8,6	13,2	8.013
86	Ерменија	0,716	74,2	10,8	12,0	5.188
87	Колумбија	0,710	73,7	7,3	13,6	8.315
88	Иран	0,707	73,0	7,3	12,7	10.164
89	Оман	0,705	73,0	5,5	11,8	22.841
90	Тонга	0,704	72,3	10,3	13,7	4.186
91	Азербејџан	0,700	70,7	8,6	11,8	8.666
92	Турција	0,699	74,0	6,5	11,8	12.246
93	Белизе	0,699	76,1	8,0	12,4	5.812
94	Тунис	0,698	74,5	6,5	14,5	7.281

Извор: UNDP: "Human Development Reports", 2011.

Табела: Земји со среден човеков развој (ИЧР)

Table: Country with medium human development (HDI)

ИЧР бр. HDI rank	Земја Country	ИЧР HDI 2011	Очекуван животен век Life expectancy at birth	Години на школување Mean years of schooling	Очекувани години на школување Expected years of schooling	БДП по глава на жител GDP per capita (\$)
95	Јордан	0,698	73,4	8,6	13,1	5.300
96	Алжир	0,698	73,1	7,0	13,6	7.658
97	Шри Ланка	0,691	74,9	8,2	12,7	4.943
98	Доминиканска Р.	0,689	73,4	7,2	11,9	8.087
99	Самоа	0,688	72,4	10,3	12,3	3.931
100	Фиџи	0,688	69,2	10,7	13,0	4.145
101	Кина	0,687	73,5	7,5	11,6	7.476
102	Туркменистан	0,686	65,0	9,9	12,5	7.306
103	Тајланд	0,682	74,1	6,6	12,3	7.694
104	Суринам	0,680	70,6	7,2	12,6	7.538
105	Ел Салвадор	0,674	72,2	7,5	12,1	5.925
106	Габон	0,674	62,7	7,5	13,1	12.249
107	Парагвај	0,665	72,5	7,7	12,1	4.727
108	Боливија	0,663	66,6	9,2	13,7	4.054
109	Малдиви	0,661	76,8	5,8	12,4	5.276
110	Монгола	0,653	68,5	8,3	14,1	3.391

111	Молдавија	0,649	69,3	9,7	11,9	3.058
112	Филипини	0,644	68,7	8,9	11,9	3.478
113	Египет	0,644	73,2	6,4	11,0	5.269
114	Палестина	0,641	72,8	8,0	12,7	2.656
115	Узбекистан	0,641	68,3	10,0	11,4	2.967
116	Микронезија	0,636	69,0	8,8	12,1	2.935
117	Гуана	0,633	69,9	8,0	11,9	3.192
118	Боцвана	0,633	53,2	8,9	12,2	13.049
119	Сирија	0,632	75,9	5,7	11,3	4.243
120	Намибија	0,625	62,5	7,4	11,6	6.206
121	Хондурас	0,625	73,1	6,5	11,4	3.443
122	Кирибати	0,624	68,1	7,8	12,1	3.140
123	Јужна Африка	0,619	52,8	8,5	13,1	9.469
124	Индонезија	0,617	69,4	5,8	13,2	3.716
125	Вануату	0,617	71,0	6,7	10,4	3.950
126	Киргистан	0,615	67,7	9,3	12,5	2.036
127	Таџикистан	0,607	67,5	9,8	11,4	1.937
128	Виетнам	0,593	75,2	5,5	10,4	2.805
129	Никарагва	0,589	74,0	5,8	10,8	2.430
130	Мароко	0,582	72,2	4,4	10,3	4.196
131	Гватемала	0,574	71,2	4,1	10,6	4.167
132	Ирак	0,573	69,0	5,6	9,8	3.177
133	Зелено'ртски Ос.	0,568	74,2	3,5	11,6	3.402
134	Индија	0,547	65,4	4,4	10,3	3.468
135	Гана	0,541	64,2	7,1	10,5	1.584
136	Екватор. Гвинеја	0,537	51,1	5,4	7,7	17.608
137	Конго	0,533	57,4	5,9	10,5	3.066
138	Д. Р. Лао Народна	0,524	67,5	4,6	9,2	2.242
139	Камбоџа	0,523	63,1	5,8	9,8	1.848
140	Свазиленд	0,522	48,7	7,1	10,6	4.484
141	Бутан	0,522	67,2	2,3	11,0	5.293

Извор: UNDP: "Human Development Reports", 2011.

Табела: Земји со низок човеков развој (ИЧР)
Table: Country with low human development (HDI)

ИЧР бр. HDI rank	Земја Country	ИЧР HDI 2011	Очекуван животен век Life expectancy at birth	Години на школување Mean years of schooling	Очекувани години на школување Expected years of schooling	БДП по глава на жител GDP per capita (\$)
142	Соломонови Ос.	0,510	67,9	4,5	9,1	1.782
143	Кенија	0,509	57,1	7,0	11,0	1.492
144	С. Томе и Прин.	0,509	64,7	4,2	10,8	1.792
145	Пакистан	0,504	65,4	4,9	6,9	2.550
146	Бангладеш	0,500	68,9	4,8	8,1	1.529
147	Источен Тимор	0,495	62,5	2,8	11,2	3.005

148	Ангола	0,486	51,1	4,4	9,1	4.874
149	Мјанмар	0,483	65,2	4,0	9,2	1.535
150	Камерун	0,482	51,6	5,9	10,3	2.031
151	Мадагаскар	0,480	66,7	5,2	10,7	824
152	Танзанија	0,466	58,2	5,1	9,1	1.328
153	Папуа Н. Гвинеја	0,466	62,8	4,3	5,8	2.271
154	Јемен	0,462	65,5	2,5	8,6	2.213
155	Сенегал	0,459	59,3	4,5	7,5	1.708
156	Нигерија	0,459	51,9	5,0	8,9	2.069
157	Непал	0,458	68,8	3,2	8,8	1.160
158	Хаити	0,454	62,1	4,9	7,6	1.123
159	Мауританија	0,453	58,6	3,7	8,1	1.859
160	Лесото	0,450	48,2	5,9	9,9	1.664
161	Уганда	0,446	54,1	4,7	10,8	1.124
162	Того	0,435	57,1	5,3	9,6	798
163	Коморите	0,433	61,1	2,8	10,7	1.079
164	Замбија	0,430	49,0	6,5	7,9	1.254
165	Џибути	0,430	57,9	3,8	5,1	2.335
166	Руанда	0,429	55,4	3,3	11,1	1.133
167	Бенин	0,427	56,1	3,3	9,2	1.364
168	Гамбија	0,420	58,5	2,8	9,0	1.282
169	Судан	0,408	61,5	3,1	4,4	1.894
170	Брег на Сл. Коска	0,400	55,4	3,3	6,3	1.387
171	Малави	0,400	54,2	4,2	8,9	753
172	Авганистан	0,398	48,7	3,3	9,1	1.416
173	Зимбабве	0,376	51,4	7,2	9,9	376
174	Етиопија	0,363	59,3	1,5	8,5	971
175	Мали	0,359	51,4	2,0	8,3	1.123
176	Гвинеја-Бисао	0,353	48,1	2,3	9,1	994
177	Етиреја	0,349	61,6	3,4	4,8	536
178	Гвинеја	0,344	54,1	1,6	8,6	863
179	Цен. Афр. Реп.	0,343	48,4	3,5	6,6	707
180	Сиера Леоне	0,336	47,8	2,9	7,2	737
181	Буркина Фасо	0,331	55,4	1,3	6,3	1.141
182	Либерија	0,329	56,8	3,9	11,0	265
183	Чад	0,328	49,6	1,5	7,2	1.105
184	Мозамбик	0,322	50,2	1,2	9,2	898
185	Бурунди	0,316	50,4	2,7	10,5	368
186	Нигер	0,295	54,7	1,4	4,9	641
187	Конго (Дем. Реп.)	0,286	48,4	3,5	8,2	280

Извор: UNDP: "Human Development Reports", 2011.

Табела: ИЧР по региони

Table: HDI regions

ИЧР бр. HDI rank	Земја Country	ИЧР HDI 2011	Очекуван животен век Life expectancy at birth	Години на школување Mean years of schooling	Очекувани години на школување Expected years of schooling	БДП по глава на жител GDP per capita (\$)
1	Европа и Центр. Азија	0,751	71,3	9,7	13,4	12.004
2	Лат. Америка и Карибите	0,731	74,4	9,7	13,6	10.119
3	Истична Азија и Пацификот	0,671	72,4	7,2	11,7	6.466
4	Арапските земји	0,641	70,5	5,9	10,2	8.554
5	Јужна Азија	0,548	65,9	4,6	9,8	3.435
6	Суб - Сахарна Африка	0,463	54,4	4,5	9,2	1.966

Извор: UNDP: "Human Development Reports", 2011.

Табела: Трендови на ИЧР за Р.Македонија за 1980-2011 г.

Table: HDI trends for Macedonia 1980-2011

	Очекуван животен век Life expectancy at birth	Очекувани години на школување Expected years of schooling	Години на школување Mean years of schooling	БДП по глава на жител GDP per capita(\$)	ИЧР (HDI)
1980	69,6	10,9	...		
1985	70,1	10,9	...		
1990	71,4	10,9	...		
1995	72,2	11,1	...	6.312	
2000	72,9	11,9	...	7.106	
2005	73,8	12,1	8,2	7.580	0,704
2010	74,7	13,3	8,2	8.562	0,726
2011	74,8	13,3	8,2	8.804	0,728

Извор: UNDP: "Human Development Reports", 2011.

Табела: ИЧР за Р.Македонија и земјите од регионот

Table: HDI Macedonia and the region

Земја Country	ИЧР бр. HDI rank 2011	ИЧР HDI 2011	Очекуван животен век Life expectancy at birth	Години на школување Mean years of schooling	Очекувани години на школување Expected years of schooling	БДП по глава на жител GDP per capita (\$)
Македонија	78	0,728	74,8	8,2	13,3	8.804
Бугарија	55	0,771	73,4	10,6	13,7	11.412
Србија	59	0,766	74,5	10,2	13,7	10.236
Грција	29	0,861	79,9	10,1	16,5	23.747
Албанија	70	0,739	76,9	10,4	11,3	7.803
Хрватска	46	0,796	76,6	9,8	13,9	15.729
БиХ	74	0,733	75,7	8,7	13,6	7.664
Словенија	21	0,884	79,3	11,6	16,9	24.914

Извор: UNDP: "Human Development Reports", 2011.

7.2. Анализа и компарација на податоците

Следењето, мерењето и евалуацијата на податоците за човековиот развој е сложена работа којашто официјално и секоја година ја врши UNDP, притоа објавувајќи годишни извештаи за напредокот во човековиот развој. Овде презентираниите податоци за човековиот развој се преземени од UNDP (United Nations Development Program), како глобална мрежа за развој на ОН, која се залага за промени и поврзување на земјите до знаење, експертиза и ресурси за да им помогне на луѓето во градењето на подобар живот. UNDP е присутна во 177 земји, работејќи со нив на сопствените решенија за глобалните и националните развојни предизвици. Главна цел на UNDP е да им помогне на земјите во изградбата на сопствените локални капацитети, со цел да се постигне одржлив човеков развој, да се подобри животот на луѓето на трајна основа, да се подигнат можностите за работа, да се подобри образованието, здравјето, околината итн.

Во фокусот на UNDP се ставени неколку предизвици со кои се соочува модерниот свет, како што се: демократското владеење, сиромаштијата, кризите кои се закануваат да го разорат системот, заштедата на енергијата и зачувувањето на животната средина, борбата против болестите (ХИВ) и многу други предизвици. Исто така преку канцелариите на UNDP во земјите членки на истите им овозможува ефикасно искористување на меѓународната помош и ресурси од ОН.

Во Извештајот за индексот на човеков развој од 2011 година е дадено резиме за трите најважни човекови димензии од кои зависи човековиот развој: долг и здрав живот, пристап до знаење и пристоен животен стандард. Параметар преку кој се пресметува долг и здрав живот претставува очекуваниот животен век на населението. Пристапот до знаење се мери преку просечниот број на години на образование за возрасните лица над 25 години и очекуваниот број на години на образование за децата кои сега го започнуваат своето образование. Животниот стандард е определен преку БДП по глава на жител.

Главната теза на овие извештаи е дека луѓето се оние кои се важни - надвор од лавиринтот на БДП броевите, надвор од виткањето на чадот од

индустриските облаци, надвор од бескрајната заблуда за буџетскиот дефицит и балансот на кризата на валутата - луѓето се оние кои се важни. Луѓето мора да бидат центарот на дебатата за развој, она што е навистина важно е како тие учествуваат во економскиот раст и каква корист имаат од него. Производните процеси се неопходни, но не треба да се дозволи да го загрозуваат човечкиот живот. Во фокусот на извештаите се човечките животи – како тие се менуваат низ времето, каков е нивниот придонес во националните и глобалните економски можности, како тие ги делат овие можности, како може да се измери опсегот на изборите на луѓето - било да е економски или политички, индивидуален или национален.

Примарната одговорност лежи во земјите во развој. Глобалните реформи не можат никогаш да ги заменат националните реформи. Земјите во развој мораат да го подобрат своето економско управување, да ја ослободат својата приватна иницијатива и да инвестираат во образованието на својот народ и во технолошкиот напредок на своите општества. Основата за таквиот напредок лежи во брзиот развој на основното образование и примарната здравствена заштита во земјите во развој. Земјите кои го следеле патот на човековото инвестирање за развој – Јапонија, Сингапур, Јужна Кореја и, од неодамна, Кина, Малезија и Тајланд успеале да постигнат неверојатен пораст на својот влог (удел) на глобалните пазари.

Додека се врши притисок врз земјите во развој за намалување на воените расходи би требало да се врши сличен притисок на глобално ниво за замена на воената помош со економска помош, исфрлање од употреба на воените бази, ограничување на пратките со оружје, и елиминирање на извозните субвенции за индустриите за одбрана. Колку повеќе се набљудува корупцијата во земјите во развој, толку поголема би била одговорноста за мултинационалните компании кои подмитуваат службени лица и банките кои имаат незаконски добивки од корупцијата.

Главниот фокус во извештајот е ставен на предизвикот за одржлив и рамномерен напредок. Исто така, укажува на тоа колку деградацијата на животната средина ја интензивира нееднаквоста, преку негативните влијанија врз

веќе загрозените луѓе и региони, а со тоа и нееднаквостите во човековиот развој. Човековиот развој сфатен како проширување на човековите избори бара промовирање и поттикнување на одржливоста на развојот на локално, национално и глобално ниво. Извештајот покажува дека најголемиот број луѓе денес живеат подолго, повеќе се образовани, имаат поголем пристап до стоки и услуги од кога било до сега. Дури и во економски неразвиените земји здравјето на луѓето и едукацијата се зголемени во голема мера. Напредок е забележан и во можностите луѓето слободно да избираат лидери и власт, јавно да го изнесат своето мислење и ставови. Просечниот ИЧР во периодот од 1990 год. до 2010 год. се зголеми за 18%, додека за периодот од 1970 год. до денес е зголемен за цели 41%, како одраз на зголемениот животен век на населението, бројот на запишани деца во училиште, односно зголемената писменост и подигањето на нивото на доходот. Подобрување има кај речиси сите земји, освен кај три земји кои имаат помал ИЧР во однос на 1970 год. На пример, во Кина доходот по глава на жител во последните 40 години се зголемил за неверојатни 1.200%, додека во демократската република Конго паднал за 80%.

Концептот на човеков развој има долгогодишни врски со барањето на смислата на светот во кој живееме, односно, што е тоа што сакаме да го постигнеме, и на кој начин да дојдеме до подобар квалитет на живот. Извештајот за човеков развој на UNDP од минатата година (HDR 2011) го потврди концептот на човеков развој, притоа оставајќи ги во фокусот еманципирањето, правичноста и одржливоста во проширувањето на човековите избори. Се покажа дека овие аспекти не секогаш се совпаѓаат со појавените предизвици и нивното решавање и ја покренала потребата да се промовираат еманципацијата, правичноста и одржливоста на начин на кој тие постојано меѓусебно ќе се поддржуваат. Овој извештај потенцира за исклучителен напредок во последниве четири децении. Индексот на човеков развој (HDI) е драматично зголемен од 1970 год. кај 41% од вкупно анализираните земји, а кај 61% од земјите со низок индекс на човеков развој е забележан силен напредок во образованието, здравството и приходите. Голем напредок е направено во делот на основното и средното образование кај девојчињата. Ако овие стапки на напредок и раст се одржуваат и во наредните

години, до 2050 година три четвртини од светското население ќе живее во земји во кои ќе има таков индекс на човеков развој, каков што сега има во најразвиените земји. Забележан е напредок и во некои други сегменти, како што е земји во кои е воведена демократија, овде напредокот е зголемен од една третина на три петини. Во 2011 година со т.н. „Арапска пролет“, направен е еден голем чекор напред, ставајќи крај на автократското владение, актуелно многу години наназад за повеќе од 100 милиони луѓе.

Ние не можеме да бидеме сигурни дека просечната стапка на напредок ќе продолжи и во иднина. Меѓутоа, во две клучни димензии на човековиот развој ситуацијата е влошена, тоа се деградацијата на животната средина и нееднаквоста во приходите, додека разликите во здравството и образованието сè уште остануваат значителни. Негативните последици од деградацијата на животната средина можат да бидат исклучително големи, особено за сиромашното и обесправено население, затоа е неопходно решение кое ќе донесе поголема правичност. Истражувањето на оваа област и импликациите од неа повикуваат на итна акција во врска со овој проблем. Со оглед на тоа што економскиот раст постојано е проследуван со деградација на животната средина, неопходно е еден дел од доходот да биде насочен кон заштитата на животната средина. Оваа визија е сообразена со онаа од меѓународните декларации за одржлив развој, вклучувајќи ги оние од Стокхолм (1972 год.), Рио де Жанеиро (1992 год.) и Јоханесбург (2002 год.), на кои се нотираат трите столба за одржлив развој: еколошки, економски и социјален. Повикот за претпазливост во управувањето со животната средина и основните природни ресурси извира од ставањето на акцент на проширување на можностите за најзагрозените и од потребата да се разгледаат ризиците од катастрофални настани.

Во табелата за индексот на човеков развој 2011 г. (HDI 2011) објавен од UNDP Р.Македонија се наоѓа во групата на земји со висок индекс на човеков развој. Од вкупно 187 земји колку што се опфатени со ова истражување и рангирање Р.Македонија се наоѓа на 78 место, со ИЧР од 0,728. Во периодот од 2005 год. до 2011 год. Р.Македонија има тренд на зголемување на ИЧР од 0,704 на 0,728, што претставува зголемување од 3%, или 0,6% на годишно ниво. Во

Р.Македонија од 1980 год. до 2011 год. животниот век се зголеми за 5,2 години, а очекуваните години за школување се зголемија за 2,4 години. Додека БДП по глава на жител се зголеми за 39% во периодот од 1995 год. до 2011 год.

Р.Македонија иако се наоѓа во групата на земји со висок ИЧР, сепак има најслаб ранг од земјите во регионот. Од земјите на поранешна СФРЈ најдобро котира Словенија, која го зазема високото 21. место на ранг-листата со многу висок ИЧР од 0,884. Од земјите од Југоисточна Европа по Словенија која се промовира како лидер не само во ИЧР, туку и во севкупниот развој и стабилност, следуваат земји како Грција која и покрај економската криза, огромните долгови и незавидната ситуација во којашто се наоѓа сè уште е на високото 29. место. Потоа следува Хрватска на 46. место, кое ѝ овозможува сè уште место во земјите со многу висок ИЧР. И потоа следува групата на земји со само висок ИЧР, каде што се Бугарија (55), Србија (59), Албанија (70) и Р.Македонија (78).

II. КОНЦЕПТИТЕ НА СИРОМАШТИЈА И НЕЕДНАКВОСТ И НИВНОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ КВАЛИТЕТОТ НА ЖИВОТ

8. Дефинирање и спорови околу дефинирањето на сиромаштијата

Сиромаштијата претставува универзален социјален концепт од кој е засегнат целиот свет. Влијае врз различни аспекти на животот на луѓето и се јавува таму каде што на луѓето им се негирани можностите да работат, да учат, да живеат здраво, да го исполнат сопствениот живот и во сигурност да ги поминат своите пензионерски денови. Недостигот од приходи, од висококвалитетно здравство, од образование и домување и од квалитетна локална животна средина, влијае врз благосостојбата на луѓето¹⁸. Општото сфаќање на сиромаштијата ги покрива сите овие аспекти.

Сиромаштијата е негирање на основните човекови права и нејзиното елиминирање треба да биде преокупација на сите општества. Маргинализацијата, социјалното отуѓување, неправдите, нееднаквоста кои сиромаштијата, особено екстремната сиромаштија ги предизвикува мора да бидат отстранети, а економскиот напредок, социјалната правда и мирот мора да се поттикнуваат и зацврстуваат. Екстремната сиромаштија денес погодува повеќе од 1,2 милијарди луѓе од целиот свет. Борбата против сиромаштијата денес претставува еден од најгорчливите проблеми со кои се соочува модерното општество. Овој проблем иако е најизразен во земјите од третиот свет, во Азија, Латинска Америка и Африка, сè уште е присутен и во економски развиените делови на светот како САД и Европската унија.

Според Гордон Маршал, сиромаштијата е состојба во која недостигаат ресурси, обично материјални, но некогаш и културни¹⁹. Сиромаштијата има различни манифестации, вклучувајќи недостаток од приходи и производни ресурси за обезбедување одржливи средства за живот, глад и неисхранетост, нарушено здравје, ограниченост или непостоење на пристап до образование и

¹⁸ Christina Pantazis, David Gordon and Ruth Levitas: "Poverty and social exclusion in Britain" the millennium survey, 2005. p. 48.

¹⁹ Маршал, Гордон, „Оксфордски речник по социологија“, МИ – АН, Скопје, 2004, стр.473.

други основни услуги, чувствителност и смртност од болести, бездомништво и несоодветно домување, небезбедна околина и социјална дискриминација и ексклузија²⁰. Децата кои израснале во сиромаштија во седумдесеттите години постојано постигнувале полоши резултати на училиште, имале шест пати помала веројатност да продолжат со високо образование, еден и пол пат помала веројатност да бидат вработени, заработувале десет проценти помалку во текот на нивниот живот, за разлика од оние кои не ја искусиле сиромаштијата.

Сиромаштијата се сфаќа како проблем на национално и на интернационално ниво. Тоа е проблем во кој не се работи само за парите, туку и за широк спектар на форми на лишување и ексклузија, и тоа има влијание врз нас не само сега, туку потенцијално и во текот на целиот наш живот. Постојат многу дебати и несогласувања и помеѓу научниците и креаторите на политиката на тоа како да се дефинира и мери сиромаштијата, без да се дојде до една точна, научно договорена дефиниција. Сиромаштијата по својата природа е оспоруван концепт. Сепак, научниците, креаторите на политики, дури и политичарите се согласуваат околу една работа – дека сиромаштијата е проблем. Каква и да е дефиницијата или описот на сиромаштијата, каква и да е состојбата кон која авторите на дефинициите и описите сакаат да ни го свртат вниманието, основна порака е дека сиромаштијата е една неприфатлива состојба, која треба час поскоро да се искорени.

Постојат многу обиди, а со тоа и многу дефиниции за концептот на сиромаштија. На пример, Harold Watts сиромаштијата ја става во контекст на неможноста луѓето да располагаат со определени добра и услуги: „*Сиромаштијата* претставува сериозно нарушување на можностите луѓето да изберат од композиција на добра и услуги која ќе им ја зголеми благосостојбата“. Според Martin Ravallion, сиромаштијата е поврзана со минималното ниво на животен стандард: „Во едно општество постои *сиромаштија* кога едно или повеќе лица го немаат потребното ниво на економска благосостојба, со кое би можеле да го достигнат минималното ниво на животен стандард“. Peter Townsend, пак, сиромаштијата ја дефинира на следниов начин: „Лицата, домаќинствата и групите

²⁰ Алкок, Пит, Разбирање на сиромаштијата, Магор, Скопје, 2008, стр.4.

лица се сметаат за *сиромашни* доколку се соочуваат со недостаток на средства неопходни за задоволување на нивните потреби, како и доколку не се во можност да партиципираат во општествените текови. Бидејќи нивниот расположлив доход е под просечниот расположлив доход, тие се исклучени од основниот модел на живеење, обичаи и активности²¹.

Во 1975 година Советот на Европа ја усвои релативната дефиниција на сиромаштијата, според која во категоријата сиромашни спаѓаат оние „поединци и семејства чиито ресурси се толку мали што ги исклучуваат од минималниот прифатлив начин на живот во земјата-членка во којашто живеат“. Поимот на „ресурси“ е дефиниран како „добра, паричен приход и услуги од јавните и приватните извори“ (ЕЕС, 1981). На 19 декември 1984 година Европската комисија ја прошири официјалната дефиниција на сиромаштија што се користи во сите земји-членки на Европската унија (ЕУ), која е актуелна и денес:

„За сиромашни треба да се сметаат сите лица, семејства и групи на лица чии ресурси (материјални, културни и социјални) се ограничени до тој степен што ги исклучуваат од минималниот прифатлив начин на живот, важечки за земјата-членка во која живеат“.

Заклучено е дека вкупната сиромаштија може да биде во различни форми, во кои спаѓаат и „недостигот на приходи и производни ресурси што овозможуваат одржливо живеење; гладот или потхранетоста, лошата здравствена состојба; ограничениот пристап или недостигот од пристап кон образовниот процес и кон другите основни услуги; зголеменото заболување и смртноста како последица на болеста; бездомништвото и неадекватните живеалишта; несигурната животна средина и социјалната дискриминација и исклученоста²². Таа, исто така, се карактеризира и со недостиг на учество во процесите за одлучувањето и учеството во граѓанскиот, општествениот и културниот живот. Таа се појавува во сите земји: како масовна сиромаштија во голем број на земјите во развој, како „џебови“ на сиромаштијата среде богатството на развиените земји, како губење на средствата за егзистенција, како последица на економската рецесија, како

²¹ Ефтимовски Димитар: „Економски раст“, прво издание, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, 2009, стр. 305 – 306.

²² Christina Pantazis, David Gordon and Ruth Levitas: “Poverty and social exclusion in Britain” the millennium survey, 2005. p. 49.

ненадејна сиромаштија, како последица на катастрофа или конфликт, како сиромаштија на ниско платените работници и како крајна беда на оние надвор од системите за поддршка на семејствата, социјалните институции и социјалните мерки²³.

- Видови на сиромаштија (Европската унија генерално сиромаштијата ја дели на два вида – апсолутна (екстремна) и релативна сиромаштија).

Апсолутна сиромаштија

Апсолутна или екстремна сиромаштија е состојба кога луѓето имаат недостиг од основните потреби за преживување. На пример, недостиг од храна, чиста вода, соодветно живеалиште, недостиг од доволно облека или лекови и борба за опстанок. Овој тип на сиромаштија е најчест за земјите во развој, но некои луѓе во Европската унија (ЕУ), на пример бездомните луѓе и Ромите во некои населби, сè уште се соочуваат со овој тип на екстремна сиромаштија. Обединетите нации се обидуваат да ги фокусираат своите напори кон искоренување на апсолутната или екстремната сиромаштија.

Дефинирана со апсолутни термини, сиромаштијата значи состојба во која на индивидуата и недостигаат нужните ресурси за опстанок²⁴. Апсолутната сиромаштија се јавува во земјите од третиот свет и претставува недостиг на доволни количества од храна и вода, како основни човекови потреби потребни за преживување. Во овој случај социјалниот контекст и социјалните норми како одредници на сиромаштијата не се земаат предвид, бидејќи овој тип на сиромаштија се определува преку голата човекова егзистенција како нејзина граница. Во овој случај станува збор значи не само за приходот кој е неопходен да би се обезбедила голата човекова егзистенција, туку и за пристапот до определени социјални услуги преку кои би се обезбедиле, на пример, безбедна вода за пиење или здравствени услуги.

²³ UNDP, Human Development Report, (1995), p. 57.

²⁴ Маршал, Гордон, „Оксфордски речник по социологија“, МИ – АН, Скопје, 2004, стр. 437.

Релативна сиромаштија

Релативната сиромаштија е состојба во која начинот на живеење и примањата на некои луѓе се многу полоши отколку општите животни стандарди во земјата или регионот во кој тие живеат, до тој степен што тие напорно се борат за да можат да живеат нормален живот и да учествуваат во редовните економски, општествени и културни активности. Тоа варира од земја до земја, зависно од животниот стандард што го ужива мнозинството. Иако не толку екстремна како апсолутната сиромаштија, релативната сиромаштија е сепак многу сериозна и опасна. Поради релативната сиромаштија, луѓето се соочуваат со повеќекратни обесправувања, преку невработеноста, ниските примања, лошо станбено прашање, несоодветна здравствена нега и бариери за доживотно учење, култура, спорт и рекреација. Честопати се исклучени од економските, општествените и културните активности што претставуваат вообичаеност за другите луѓе и со тоа нивниот пристап до основни права е ограничен.

Овој концепт значително се разликува од претходно претставениот тип на апсолутна сиромаштија и тоа во базичниот пристап на нејзиното определување. Релативните дефиниции упатуваат на индивидуален или групен кусок на ресурси во споредба со другите членови на општеството – со други зборови, нивниот релативен животен стандард. Во случајот на релативната сиромаштија се работи за разлики во нивото на материјалните ресурси т.е. во нееднаквоста на нивната распределба во општеството. Релативната сиромаштија е дефинирана како недостаток од ресурси на определени поединци, семејства и групи, да практикуваат одреден режим на исхрана, да учествуваат во определени општествени активности и да имаат објекти и животни услови вообичаени на општествата во кои тие припаѓаат. Преку оваа дефиниција може да се забележат дијаметралните спротивности при определувањето на двата основни типа на сиромаштија, при што едната се определува преку границата на преживување и е прифатена во општествата со низок приход и релативно неразвиени општества, додека релативната сиромаштија е карактеристична за општествата со релативно висок животен стандард.

Martin Ravallion до јуни 2012 год. беше главен економист и постар заменик-претседател на Светската банка. Тој во минатото бил на различни позиции во банката, меѓу кои и директор за развој на истражувачката група во Светската банка, а се приклучил како економист во 1988 година. Ravallion има докторат по економија од Лондонската школа за економија, а предава економија на ЛСЕ универзитетот во Оксфорд, на Австралискиот национален универзитет и Универзитетот Принстон.

Неговите главни истражувачки интереси во текот на последните 25 години се засегнатите од сиромаштијата и политиките за борба против неа. Тој е добро познат по неговата работа и мерењето на глобалната сиромаштија, ги поврзува економските политики за благосостојбата на сиромашните луѓе, вклучувајќи и програми за борба против сиромаштијата. Ги советувааше бројни влади и меѓународни агенции на оваа тема и има пишувано опширно за ова и други предмети во економијата, вклучувајќи и четири книги и преку 200 трудови во научни списанија и други публикации. Тој во моментов работи во уредувачките одбори на десет економски списанија и е виш научен соработник на Бирото за истражување во економска анализа на развојот, основачки член е на Советот на Друштвото за проучување на економската нееднаквост и служи на Меѓународниот советодавен одбор на Меѓународниот центар за намалување на сиромаштијата во Пекинг. Во 2011 година ја добива награда „Џон Кенет Галбрајт“ на Америка од асоцијацијата за земјоделство и применета економија.

9. Теоретски концепти во врска со сиромаштијата

Теоретскиот третман на проблемот на сиромаштијата во основа се сведува на следниве четири концепти:

- концепт на доходовна сиромаштија;
- концепт на основни потреби;
- концепт на способности;
- концепт на човекова сиромаштија.

Концептот на доходовна сиромаштија – кој лицето/домаќинството го смета за сиромашно ако, и само ако, неговиот доход е под утврдената линија на сиромаштија. Притоа, линијата на сиромаштија обично е утврдена на ниво на доход со кој може да се обезбеди определено количество храна.

Концептот на основните потреби – кој ја дефинира сиромаштијата како недостаток на материјални потреби (добра и услуги) неопходни за задоволување на некое минимално прифатливо ниво (вклучувајќи ја и храната). Овој концепт оди подалеку од концептот на доходовната сиромаштија и ја зема предвид и потребата од основна здравствена заштита и образование на луѓето, како и потребата од основни услуги кои луѓето ги добиваат од страна на државата, со цел да останат надвор од т.н. зона на сиромаштија. Овој концепт посебно внимание ѝ придава на потребата за вработување и партиципација на луѓето во општествените текови, што се смета како основен предуслов за намалување на сиромаштијата.

Концептот на способностите – според кој сиромаштијата претставува недостаток на основни способности неопходни за функционирање на луѓето, односно немање можност за постигнување определени минимално прифатливи нивоа неопходни за функционирање на луѓето. Притоа, под „минимално прифатливи нивоа“ се подразбираат следниве две компоненти:

- 1) *физичката компонента* – каде што спаѓаат исхранетоста, облеката, живеалиштето и сл.,
- 2) *општествена компонента* – која подразбира активна партиципација на луѓето во општествените текови.

Карактеристика на овој концепт е тоа што ја изедначува апсолутната и релативната сиромаштија, бидејќи релативното намалување на доходот на луѓето резултира со апсолутно намалување на нивните способности.

Концептот на човековата сиромаштија – кој во однос на дефинирањето на сиромаштијата оди чекор подалеку од трите претходно споменати концепти и сиромаштијата ја поврзува со немањето можност (шанса) луѓето да го прошират сопствениот избор, во поглед на своето образование, здравствена заштита и животен стандард. Концептот на човековата сиромаштија своите корени ги влече од концептот на способностите²⁵.

Во практиката, најчесто применуван концепт е концептот на доходовната сиромаштија.

10. Доходовна сиромаштија

Сиромаштијата како сложена социјална појава се појавила во оној момент кога општеството почнало да се дели на оние кои, поради различни причини присвојувале и трошеле од општествените добра многу повеќе отколку што им било потребно за нормален живот, и оние кои се соочувале со задоволување на елементарните потреби за да преживеат. Целокупната историја може да се интерпретира и како борба за поделба на материјалното богатство. Кога ќе кажеме сиромаштија, мислиме на неповолната положба во која се нашол поединецот или семејството. Тој збор сугерира дека на тие луѓе им е потребна помош за да излезат од состојбата во која им е загрозен животот.

Основниот критериум за тоа дали одредено лице/домаќинство е сиромашно според концептот на доходовна сиромаштија претставува доходот. Притоа, доколку доходот на лицето/домаќинството е под однапред утврдената линија на сиромаштија се смета за сиромашно, и обратно. Доколку луѓето имаат одреден постојан доход кој ги задоволува нивните потреби, тие никогаш нема да бидат во групата на сиромашни на кои им е неопходна одредена помош.

²⁵ „Ревизија за социјална политика“, фондација „Фридрих Еберт“ – Скопје, 2008, стр. 108.

10.1. Поим за линија на сиромаштија

Според Државниот завод за статистика на Р.Македонија *линијата на сиромаштија е дефинирана како ниво на животен стандард што треба да го достигне едно лице/домаќинство да не биде класифицирано како сиромашно.* Линијата на сиромаштија ја поставува институцијата која се занимава со мерење на сиромаштијата, во Р.Македонија тоа е Државниот завод за статистика, врз основа на претходна анализа за животниот стандард на населението. Таа овозможува да се определи кои лица или домаќинства треба да се сметаат за сиромашни, а кои не. Со достигнувањето на линијата на сиромаштија лицето/домаќинството повеќе не се смета за сиромашно. БДП (доходот) per capita е основно мерило на просечниот животен стандард на населението на една земја. Тоа значи дека колку е повисоко нивото на БДП per capita, толку е поголема можноста на населението да биде над линијата на сиромаштија, а со тоа и да има повисок животен стандард, кој им овозможува најмалку минимално прифатлив начин на живот на луѓето. Линиите на сиромаштија, главно, се искажуваат во per capita форма, а потоа се споредуваат со доходот per capita или со потрошувачката per capita. Обично линиите на сиромаштија се поставуваат на ниво од 40% до 70% од просечниот доход на лицата/домаќинствата.

При определувањето на линијата на сиромаштија, аналитичарот или институцијата која врши мерење на степенот на сиромаштијата, треба да направи три круцијални одлуки. *Прво*, да одлучи за возраста и/или полот на членовите на домаќинствата (под услов дека се мери сиромаштијата кај домаќинствата) кои ќе бидат опфатени со мерењето. *Второ*, да одлучи дали домаќинствата со различни големини ќе се третираат заедно или одделно. *Трето*, да одлучи дали ќе се користат податоци за доходот или податоци за потрошувачката на домаќинствата²⁶.

Со оглед на тоа што домаќинствата се состојат од различен број на членови, потоа различна структура по однос на пол и возраст, заедничкото

²⁶ Ефтимовски Димитар: „Економски раст“, прво издание, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, 2009, стр. 308.

директно мерење на линијата на сиромаштија на овие домаќинства ќе биде проследено со поголем број на грешки и нереално претставување на степенот на сиромаштијата. Токму затоа заради реално претставување на степенот на сиромаштија потребно е приспособување на сите домаќинства на една т.н. еквивалентни скали. Еквивалентните скали претставуваат еден вид на дефлатори кои вршат изедначување на домаќинствата во однос на нивната големина, како и во однос на нивната полова и старосна структура. Конципирањето на еквивалентните скали се врши преку пресметката на доходот или потрошувачката по т.н. еквивалентно лице. Најчесто применувани еквивалентни скали, врз чијашто основа се пресметуваат линиите на сиромаштија, се: OECD еквивалентна скала, OECD модифицирана еквивалентна скала и LIS еквивалентна скала. Вреднувањето на коефициентите одделно по еквивалентна скала се врши на следниов начин:

- OECD еквивалентна скала: прв возрасен – 1,0; втор возрасен – 0,7; деца – 0,5;
- OECD модифицирана еквивалентна скала: прв возрасен – 1,0; втор возрасен – 0,5; деца – 0,3;
- LIS еквивалентна скала: прв возрасен – 1,0; втор возрасен – 0,7, деца – 0,3.

10.2. Видови линии на сиромаштија

Во основа, постојат три видови линии на сиромаштија:

- апсолутна линија на сиромаштија;
- релативна линија на сиромаштија;
- субјективна линија на сиромаштија.

Апсолутната линија на сиромаштија се базира на стандарди за количеството на добра и услуги кое едно лице/домаќинство може да го консумира, односно стандарди за неговиот опстанок, со минимални трошоци. Така, процентот на населението кое консумира храна помалку од потребното (од 2.000 до 2.500 калории дневно) е пример за апсолутно мерење на сиромаштијата. Оттука, оваа линија на сиромаштија често се поистоветува со т.н. *раб на опстанок на*

домаќинствата. Апсолутната линија на сиромаштија е константна во времето и просторот, што не е случај со релативната линија на сиромаштија, којашто може да варира²⁷.

Релативната линија на сиромаштија се поставува произволно, врз основа на просечната (медијалната) потрошувачка или доход на лицата/домаќинствата, односно врз основа на утврден релативен стандард за опстанок на едно лице/домаќинство. Така на пример, имајќи ги предвид еквивалентните скали, релативната линија на сиромаштија може да биде определена како 50, 60 или 70% од просечната (медијалната) еквивалентна потрошувачка на просечно лице/домаќинство во земјата. Споредбата на вкупното богатство на најсиромашната една третина од населението, со вкупното богатство на најбогатиот 1% од населението, е пример за релативно мерење на сиромаштијата.

Во Р.Македонија релативната линија на сиромаштија на домаќинствата се пресметува на следниов начин: се земаат предвид расходите за прехранбени добра и услуги и вредноста на потрошувачката на домаќинствата од сопствено производство. Овде не се вклучуваат расходите кои имаат карактер на трансфери (членарини, придонеси, подароци, заштеди...) и расходите кои имаат карактер на инвестиции. По утврдувањето на вкупните трошоци на домаќинството и коефициентот на еквивалентните единици по домаќинство се утврдуваат трошоците по еквивалентен возрасен. По утврдувањето на просечниот, поточно медијалниот еквивалентен трошок (трошокот по еквивалентен возрасен, на средишното лице во низата) се пристапува кон утврдување на релативната линија на сиромаштија, која се поставува на ниво од 70% од медијалниот трошок.

Субјективната линија на сиромаштија се поставува врз основа на субјективен став (заклучок) на луѓето за тоа што претставува минимално прифатлив животен стандард, односно начин на живеење, во соодветната земја. Всушност, прашањето на коешто луѓето треба да одговорат, а со тоа и да ја определат линијата на сиромаштија е: Кое ниво на доход го сметате за апсолутно

²⁷ Coudouel A. and Hentschel J., Poverty data and measurement, World Bank, draft for comments, 2000, p. 15.

минимално за да „врзете крај со крај“? или: Дали сметате дека вашата тековна потрошувачка е адекватна за минимално прифатлив начин на живеење?

10.3. Мерење на доходовната сиромаштија

Во денешниот свет на различности и нееднаквости, а при зголемена и интензивирана глобална меѓузависност, не е воопшто лесна задача да се формулираат социјални индикатори за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и нивно адекватно мерење и прикажување. Потребна е универзална група на индикатори со коишто би се стандардизирале соодветните критериуми и нивно сведување на најмал заеднички именител. Со цел добивање на значајни резултати, единиците за мерење на индикаторите, одредниците и стандардите мора внимателно да се одберат. Сè повеќе индикатори се расчленуваат на повеќе варијабли, како на пример: пол, возраст, социо-економски статус и национална припадност. Иако постои тенденција единиците мерки за најголем број социјални индикатори да се применуваат на државно ниво, сè поголемо внимание се посветува на регионалните специфики во рамките на дадената земја. Откако е дефинирана линијата на сиромаштија врз основа на податоците за доходот/потрошувачката на лицата/домаќинствата, изведени се неколку мерила, а широко прифатени за степенот на сиромаштија во земјата. Преку овие мерила може да се дојде до информации за обемот, длабочината и острината на сиромаштијата.

Мерењето на сиромаштијата најчесто се врши преку т.н. доходовни (монетарни) мерила на сиромаштија. Најчесто користени доходовни (монетарни) мерила на сиромаштија се:

- главен збирен индекс;
- индексот на длабочина на сиромаштијата;
- индексот на острина на сиромаштијата²⁸.

²⁸ „Ревизија за социјална политика“, Фондација „Фридрих Еберт“ – Скопје, 2008, стр. 110.

Главниот збиен индекс (*Head count index*) или наједноставно наречен *стапката на сиромаштија* (*poverty rate*) го покажува процентот од вкупното население чиј доход или потрошувачка per capita е под линијата на сиромаштија.

Математички може да се пресмета како:

$$H = \frac{q}{n}$$

Каде што: H е главен збиен индекс, q е бројот на лица/домаќинства кои се сметаат за сиромашни и n е вкупното население/домаќинства.

Ова е наједноставното мерило за пресметување на процентот на сиромашна популација. Се користи исклучиво за да се дознае колкав дел од населението е сиромашен. Неговата едноставност остава многу простор за недостатоци. Основен недостаток е несензитивноста во однос на дистрибуцијата под линијата на сиромаштија, односно неговата несензитивност во случај кога, на пример, сиромашно лице/домаќинство стане уште посиромашно.

Индексот на длабочина на сиромаштијата (*Poverty gap index*) оди чекор понапред од главниот збиен индекс и го мери вкупниот дефицит на сите сиромашни лица, односно нивниот недостаток во однос на линијата на сиромаштија. Всушност, дава одговор за тоа колку под линијата на сиромаштија, во просек, се наоѓа доходот/потрошувачката на сиромашните лица/домаќинства. Тој го покажува потребното количество на ресурси за сиромашните лица/домаќинства да се изедначат со линијата на сиромаштија.

Индексот на длабочина на сиромаштијата може да се пресмета со следнава формула:

$$PG = I \cdot H$$

Каде што: PG е индексот на длабочина на сиромаштијата, I е коефициент на недостаток на доходот²⁹ и H е главниот збиен индекс.

Ова мерило е посовршено од главниот збиен индекс поради способноста да го земе предвид дефицитот на сиромашните лица/домаќинства кои се под

²⁹ $I = \frac{z - y_q}{z}$, каде што Z е процент од линијата на сиромаштија, а y_q е просечниот доход на сиромашните лица.

линијата на сиромаштија. А, главен недостаток се смета несензитивноста во однос на острината на сиромаштијата, односно во однос на дистрибуцијата на сиромашните лица/домаќинства под линијата на сиромаштија. Имено, варијациите во доходот кај најсиромашните, односно помалку сиромашните, се од посебна важност. Индексот на длабочина на сиромаштијата е несензитивен токму во оваа компонента. Евентуалното намалување на доходот кај најсиромашните лица/домаќинства, за ова мерило има ист ефект како и намалувањето на доходот кај помалку сиромашните лица/домаќинства.

Индексот на острината на сиромаштијата (Poverty severity index) оди чекор подалеку во однос на претходно споменатите два индекса. Она што не беше земено предвид кај индексот на длабочина на сиромаштијата (намалувањето на доходот кај најсиромашните да биде различно, поточно повеќе, вреднуван од намалувањето на доходот кај помалку сиромашните) е земено предвид кај индексот на острината на сиромаштијата. Индексот на острината на сиромаштијата е мерило кое е многу блиско и поврзано со индексот на длабочина на сиромаштијата. Притоа агрегацијата им дава поголема тежина (пондер) на оние лица кои се подалеку од линијата на сиромаштија (најсиромашните), отколку на лицата кои се поблиску до линијата на сиромаштија.

Трите споменати мерила на сиромаштија можат да се пресметаат, како врз основа на податоци за лица, така и врз основа на податоци за домаќинства. Искуствата покажуваат дека користењето мерила базирани на податоци за лица даваат подобри резултати, од едноставна причина што не зависат од големината на домаќинствата. Овие мерила се само проценки на вистинската доходовна сиромаштија во земјата. Бидејќи се пресметуваат врз основа на определен примерок, а не врз основа на целата популација, што значи дека се оптоварени со стандардни грешки.

11. Човекова сиромаштија и нејзино мерење

Освен концептот на доходовна сиромаштија (секако и концептите на основните потреби и способностите) за човековиот развој големо значење има концептот на човекова сиромаштија. Концептот на човековата сиромаштија се поврзува со немањето на можност (шанса) луѓето да го прошират сопствениот избор, во поглед на своето образование, здравствена заштита и животен стандард. Во основа, според концептот на човековиот развој, сиромаштијата претставува недостаток на можности за човеков развој.

Мерењето на човековата сиромаштија битно се разликува од мерењето на доходовната сиромаштија. Концептот на човековиот развој користи сопствено мерило – *индекс на човекова сиромаштија (human poverty index – HDI)*. Индексот на човекова сиромаштија ги комбинира основните димензии на сиромаштијата: краткиот живот, недостатокот на образование, социјалната исклученост и недостатокот на материјални добра. Тој обезбедува информации за степенот човековата сиромаштија, што значи дека по својата природа одговара на главниот збиен индекс, од класата мерила на доходовната сиромаштија.

Различната природа на сиромаштијата е причина компонентите на индексот на човековата сиромаштија да бидат различни за недоволно развиените и за развиените земји. Индексот на човековата сиромаштија за недоволно развиените земји HPI – 1 се базира на три основни компоненти од животот на луѓето, кои во целост одговараат на оние кои се користат при пресметката на индексот на човековиот развој – HDI: должината на животот, знаењето и животниот стандард. Првата компонента *должината на животот* се однесува на опстанокот, односно на можната смрт на лицето во релативно раните години. Оваа компонента во индексот е застапена преку процентот на луѓе кои се очекува дека ќе го завршат својот живот пред навршувањето на 40-годишна возраст. Втората компонента *знаењето* се однесува на исклученоста од светот на писменоста и комуникациите и во индексот е застапена преку процентот на возрасни кои се неписмени. Третата компонента *животниот стандард* се однесува на општата економска снабденост. Таа во индексот е застапена преку

три променливи: процентот на луѓе кои имаат пристап до здравствени услуги, процентот на луѓе кои имаат пристап до здрава вода за пиење и процентот на недоволно исхранети деца до петгодишна возраст.

Индексот на човековата сиромаштија за развиените земји HPI – 2 е фокусиран на истите компоненти како и на HPI – 1, со таа разлика што е надополнет со уште една - четврта компонента *социјална исклученост*, односно неможноста на луѓето да партиципираат во општествените текови. Оваа компонента во индексот е застапена преку стапката на долгорочна невработеност (невработеност над 12 месеци). Покрај тоа при неговата пресметка, HPI – 2 користи и различни маргини на променливите.

При конструкцијата на индексот на човековата сиромаштија посебно битно е прашањето на неговата *агрегација*, односно за неговата сензитивност во однос на поклопувањето (коваријансата) на трите (за развиените земји – четирите) компоненти опфатени со мерилото. Поклопувањата можат да бидат најразлични. Така, може да се случи 20% од населението да не ги задоволува основните минимални услови за да се смета за несиromашно во секоја од трите (четирите) компоненти. Во овој случај, работите се прилично јасни. *Зошто?* Бидејќи истите 20% од населението не ги задоволуваат барањата на индексот (за да не се сметаат за сиромашни) во сите три (четири) компоненти. Но, работите се комплицираат доколку, на пример, 20% од населението не ги задоволува основните минимални услови во секоја од трите (четирите) компоненти на индексот, при што 20-те% од населението се составени од различни лица. Исто така, сосема е извесно да постои некоја комбинација од двата екстрема. На пример, во првиот екстрем случај само 20% од населението да е сиромашно, но во сите три (четири) компоненти, додека во вториот екстрем случај, 80% од населението да е сиромашно, но само во една или две компоненти. Понатаму, при конструкцијата на индексот на човековата сиромаштија воопшто не е лесно да се определи дали оние 20% од населението со „недостатоци“ во сите три (четири) компоненти, претставуваат поголема „тежина“ за општеството, отколку оние 80% кои имаат дефицити во по една или две компоненти на човековата сиромаштија. Ова, всушност, повеќе е прашање на длабочина на сиромаштија,

отколку на нејзиниот степен. Кај индексот на човековата сиромаштија, степенот и длабочината на сиромаштијата се третираат подеднакво.

Друг проблем, кој е врзан со конструкцијата на индексот на човековата сиромаштија, како и со конструкцијата на секој друг агрегатен индекс, е супститутабилноста меѓу трите (четирите) компоненти на индексот. Овој проблем е решен на експлицитен начин, преку користење на дополнителна променлива α . Кога $\alpha = 1$ се претпоставува полна супститутабилност меѓу компонентите, а агрегираноста се постигнува преку пресметување на проста аритметичка средина од трите (четирите) компоненти. Кога пак, $\alpha = \infty$, тогаш како релевантен се зема најголемиот процентен дефицит (недостаток). На пример, ако имаме 10% дефицит во компонентата еден, 35% дефицит во компонентата два, 45% недостаток во компонентата три и 10% дефицит во компонентата четири, тогаш степенот на сиромаштија во земјата изнесува 45% (колку што изнесува недостатокот во компонентата три).

Индексот на човековата сиромаштија може да се стави и во контекст на мерењето на нивото на човековиот развој во земјата. Имено, со оглед на фактот дека при мерењето на човековиот развој, индексот на човековиот развој дава мали броеви кои незначително се разликуваат од земја до земја (посебно земјите на врвот на ранг листата), индексот на човековата сиромаштија претставува еден вид коректор, кој овозможува да се направат големи разлики меѓу земјите со слично ниво на човеков развој, односно приближно ист индекс на човеков развој.

Со оглед дека сиромаштијата е мултидимензионален и комплексен феномен, јасно е дека вака конструираниот индекс на човекова сиромаштија, без разлика дали станува збор за недоволно развиени или за развиени земји, слично како и индексите кои се користат за мерење на доходовната сиромаштија, не може да даде целосно точен одговор за степенот на сиромаштија во земјата. Оттука, заради заемно надополнување, препорачлива е истовремена примена на индексот на човековата сиромаштија со индексот на доходовната сиромаштија³⁰.

³⁰ Ефтимовски Димитар: „Економски раст“, прво издание, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, 2009, стр. 319 – 321.

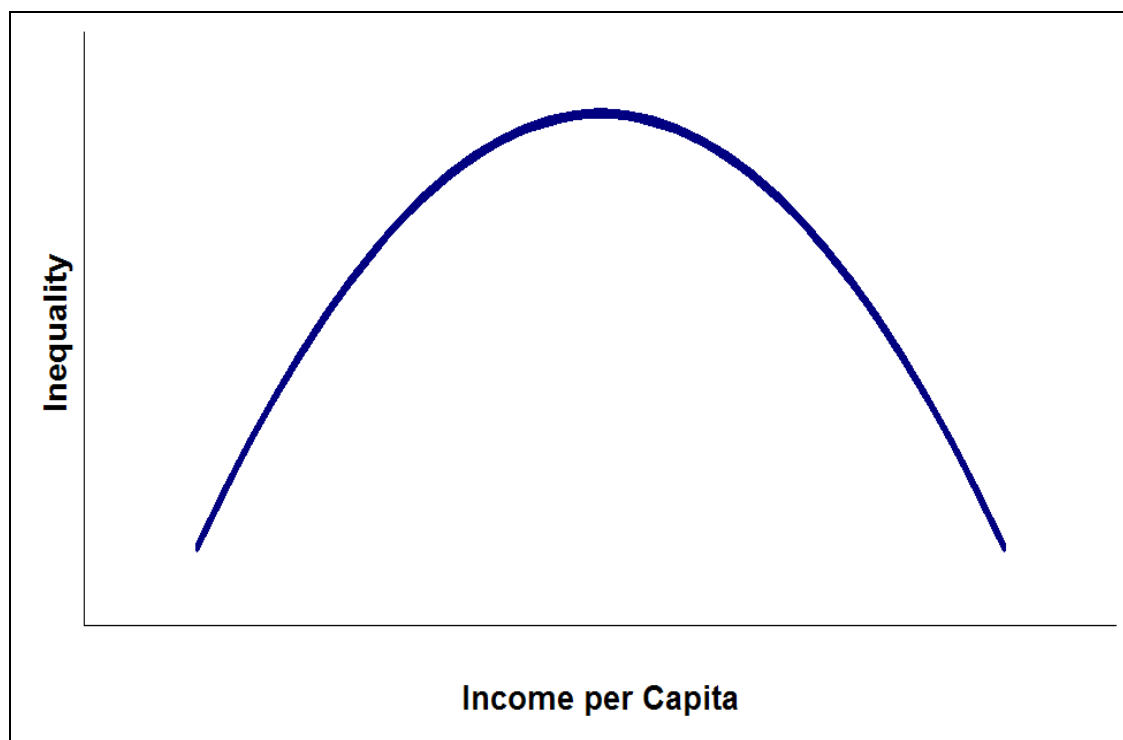
12. Нееднаквост и Кузнецова хипотеза

За разлика од сиромаштијата, која се концентрира на оние кои се на општественото дно, нееднаквоста (се мисли на економската нееднаквост) покажува како ресурсите се дистрибуирани во однос на целото население. Нееднаквоста ги отсликува разликите меѓу просечните примања, меѓу примањата на богатите и сиромашните и е показател за тоа колку успешно секоја земја го дистрибуира тоа што го произведува. Доходите на врвот и во средината на дистрибуцијата можат да бидат исто толку битни, колку што се битни доходите на дното од дистрибуцијата. Генерално, земјите со висока стапка на нееднаквост имаат и повисока стапка на сиромаштија. Затоа е потребно проблемот на сиромаштија да биде третиран заедно со нееднаквоста. Од ова произлегува дека проблемот со сиромаштијата е фундаментално поврзан со дистрибуцијата и редистрибуцијата на ресурсите во една земја³¹.

Проблемот на нееднаквоста, во основа, се однесува на диспаратите во дистрибуцијата на доходот меѓу лицата, домаќинствата и групите лица. Всушност, една од карактеристиките на човековото општество во епохата на цивилизација е општествената нееднаквост, која означува генерална состојба во која едни луѓе ги поседуваат најзначајните и највредните општествени ресурси, а други поседуваат помал дел или не поседуваат ништо од нив.

Тоа што во најголемиот број на земји во светот квалитетот на живот на луѓето не го следи темпото на раст на доходот (БДП), значи дека растот на доходот не е релативно еднакво дистрибуиран помеѓу луѓето. Тоа го сведува проблемот на нееднаквоста на прашањето: Кој добива, а кој губи од економскиот раст? Одговорот на ова прашање, во основа, се базира на т.н. *Кузнецова хипотеза на превртено „U“*, односно на т.н. Кузнецова крива која има форма на превртено „U“. Американскиот економист со руско потекло Simon Kuznets, кој во 1973 година ја добил Нобеловата награда за економија, врз основа на емпириска анализа докажа дека нееднаквоста има тенденција да се зголемува за време на

иницијалната фаза на економскиот раст, за да потоа се стабилизира и почне да опаѓа. Притоа, за целото време нивото на доходот per capita расте, што се забележува од слика 1³².

Слика 1. Кузнецова крива
Figure 1. Kuznets curve

Во својата основа Кузнецовата хипотеза се потпира на три сегменти:

- економскиот раст го зголемува нивото на доходот per capita;
- за време на растот работната сила се сели од земјоделскиот, кон индустрискиот сектор;
- причина за селењето на работната сила е повисоката продуктивност и повисоките плати во индустрискиот, наспроти земјоделскиот сектор.

Според Kuznets секоја фаза од економскиот раст на земјата си носи свои карактеристики. Така, за време на иницијалната фаза на економскиот раст поголемиот дел од работната сила е концентриран во земјоделскиот сектор, каде што доходот per capita е најнизок, но ниска е и нееднаквоста во земјата. Како што работната сила се сели од земјоделскиот кон индустрискиот сектор

³² http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6b/Kuznets_curve.png

(индустријализација), така нееднаквоста почнува да се зголемува. Кога процесот на индустријализација ќе навлезе во понапредна етапа, што значи дека поголемиот дел од работната сила веќе е преселен во индустрискиот сектор, нееднаквоста започнува повторно да се намалува. Селењето на работната сила од едниот во другиот сектор, придонесува за неутрализирање на каков било меѓусекторски ефект, кој би влијаел врз нееднаквоста во земјата. Откако работниците ќе се преселат од едниот во другиот сектор, бројот на работници со ниски доходи, во однос на вкупната работна сила, ќе биде многу мал за да може да предизвика каков било позначаен ефект врз нееднаквоста во земјата.

Аналитичката вредност на Кузнецовата крива е поткрепена со голем број истражувања³³ извршени, главно, во високоразвиените земји, кои располагаат со долгорочни временски серии на податоци. Но, во голем број ниско развиени земји, кои не располагаат со долгорочни временски серии на податоци, истражувањата³⁴ покажаа дека валидноста на Кузнецовата крива е спорна³⁵. Во овие земји, имајќи ги предвид техничките (статистичките) недостатоци, економскиот раст наместо да ја намалува, ја зголемува нееднаквоста. Секако, постојат и истражувања кои ја поткрепуваат аналитичката вредност на Кузнецовата крива и во ниско развиените земји³⁶. Според тоа, може да се констатира дека валидноста на Кузнецовата крива, односно прашањето дали и колку економскиот раст придонесува за намалување на нееднаквоста, односно кој добива, а кој губи од економскиот раст, зависи од карактерот на економскиот раст. Притоа, карактерот на економскиот раст е определен од одговорот на следниве прашања: На кој начин е постигнат економскиот раст? Кој учествува во неговото постигнување? Кој сектор, притоа, бил приоритетен? Каква била институционалната поддршка? итн. Според тоа, јасно е дека покрај нивото на доходот и неговиот раст, постојат и ред други фактори кои имаат влијание врз начинот на дистрибуција на доходот. Тука, пред сè, се мисли на структурата во економијата

³³ Paukert F.: "Income distribution at different levels of development", International Labour Review, 1973, vol.108.

³⁴ Ashwani S.: Development and distribution: A critique of the cross – country U – hypothesis, Journal of Development economics 13,1983, p. 367 – 382.

³⁵ Torado M.: "Economic Development", Addison- Wesley, 2000, p. 177.

³⁶ Ahluwalia M., Carter N., Chenery H.: "Growth and poverty in developing countries", Journal of development economics, 1979, p. 298 – 323.

12.1. Мерење на нееднаквоста

Нееднаквоста во приходите во ЕУ обично се мери на два начина: односот $C80/20$ и Џини коефициентот.

Односот $C80/C20$ е однос на вкупниот приход остварен од страна на 20% од населението кои имаат највисоки примања со вкупниот приход на 20% од популацијата која прима најниски приходи. Колку овој однос е поголем, толку е поголема нееднаквоста.

Џини коефициентот ја зема предвид целокупната дистрибуција на приходите, а не само најниските и највисоките 20% од нив. Тој е дело на статистичарот Корrado Џини и го објавил во 1912 год. во своето дело „Разновидност и променливост“. Тоа е техничка формула која ја открива врската меѓу кумулативните давачки на популацијата подредени според нивото на приходи и кумулативните примања од нив. Со него се мери нееднаквоста на распределбата на приходите или нееднаквоста во распределбата на богатството. Вредноста на коефициентот се движи од 0 до 1, при што ниска вредност индицира еднаква распределба на приходите или богатството. Кога би постоела совршена еднаквост (сите во општеството да имаат исти приходи) тогаш овој коефициент би бил 0. Ако пак сите национални приходи би стигале до рацете на една единствена личност, кога коефициентот би бил 1. Колку е поголем коефициентот - поголема е нееднаквоста во таа земја.

Освен овие две, постојат и други мерила за нееднаквоста кои можат да се поделат на позитивни и нормативни. Во позитивните мерила влегуваат: просечно релативно отстапување, распон, варијанса, коефициент на варијација и др. Додека најпознати нормативни мерила на нееднаквоста се Аткинсовото и Далтоновото мерило на нееднаквоста.

12.2. Проблеми во мерењето на нееднаквоста

Иако информациите за распределба на приходот и за стапката на сиромаштија ни помагаат за да ни го претстават степенот на нееднаквост во нашето општество, толкувањето на тие информации не е секогаш едноставно. Информациите се базираат на годишните приходи на домаќинствата. Тоа за што луѓето се грижат, сепак не се нивните приходи, туку нивната можност да одржат добар стандард на живеење. Поради најмалку три причини, информациите за распределба на приходот и за стапката на сиромаштија не даваат целосна слика за нееднаквоста во животните стандарди.

Трансфери во натура. Мерењата на распределбата на приходот и на стапката на сиромаштија се основани врз приходот на семејствата во пари. Меѓутоа, преку различни владини програми, сиромашните добиваат непарични средства, вклучувајќи купони за храна, ваучери за сместување и медицински услуги. Трансферите на сиромашните дадени во форма на храна и услуги наместо во пари се наречени *трансфери во натура*. Стандардните мерења на степенот на нееднаквост не ги земаат предвид тие трансфери.

Бидејќи трансферите во натура ги добиваат најмногу најсиромашните членови на општеството, неуспехот на тие трансфери да се вклучат како дел од приходот има огромно влијание врз измерениот степен на сиромашност. Според едно истражување на Американското биро за попис, ако трансферите во натура беа вклучени во приходот по нивната пазарна вредност, бројот на семејства кои живеат во сиромаштија ќе беше за 10% понизок отколку што покажуваат стандардните информации.

Економски животен циклус. Приходите варираат во текот на животите на луѓето. Млад работник, посебно некој во училиште, има многу низок приход. Приходот се зголемува како што се зголемуваат возраста и искуството на работникот, го достигнува врвот на околу 50-тата година од својот живот и потоа остро опаѓа кога работникот се пензионира на околу 65 години. Тој редовен шаблон на варирање на приходот е наречен *животен циклус*.

Бидејќи луѓето можат да позајмуваат и да штедат за да ги израмнат животните циклусни промени во приходот, нивниот стандард на живеење во која било година зависи повеќе од животниот приход, отколку од годишниот приход. Младите честопати позајмуваат, можеби за да одат на училиште или да купат куќа и ги отплаќаат своите долгови подоцна кога нивните приходи растат. Луѓето имаат најголем степен на заштеда кога се средновеќни. Бидејќи луѓето може да штедат во очекување на нивното пензионирање, големите падови во приходи за време на нивното пензионирање не треба да водат до слични падови во нивниот стандард на живеење. Нормално, тој животен циклусен шаблон предизвикува нееднаквост во животните стандарди по секоја цена.

Минлив наспроти постојан приход. Приходите влијаат врз животите на луѓето на само заради предвидливата животна циклусна варијација, туку и заради случајните и минливи сили. Една година студот ќе ја уништи жетвата на портокалите на Флорида и одгледувачите на портокалите гледаат како нивните приходи времено се намалуваат. Во исто време, студот во Флорида ги крева цените на портокалите и одгледувачите на портокалите во Калифорнија гледаат како нивните приходи растат. Следната година може да се случи обратното.

Како што луѓето можат да позајмуваат и да даваат на заем, за да ја израмнат варијацијата на животниот циклус во однос на претходниот, тие, исто така, може да позајмуваат и да даваат на заем, за да ја израмнат минливата варијација во приходот. До степен до кој фамилијата заштедува во добрите времиња и позајмува (или ги истрошува своите заштеди) во лошите години, минливите промени во приходот не треба да влијаат врз стандардот на живеење. Можноста за едно семејство да купува производи и услуги зависи многу од неговиот *постојан приход*, кој е неговиот нормален или просечен приход.

При мерењето на нееднаквоста на животните стандарди, распределбата на постојаниот приход е повеќе релевантна отколку распределбата на годишниот приход. Многу економисти веруваат дека луѓето ја засноваат нивната потрошувачка врз нивниот траен приход: како резултат на тоа, нееднаквоста во потрошувачката е едно мерка на нееднаквост од трајниот приход. Бидејќи трајниот приход и потрошувачката се помалку подложни на влијание од

минливите промени во приходот, тие се еднакво дистрибуирани отколку нивниот сегашен приход³⁷.

13. Заштита на сиромашните од макроекономски потреси

Во 2000 година, во рамките на програмата за развој на Обединетите нации (UNDP), 192 земји имаат дадено ветување и потпишано декларација за заедничка борба против екстремната сиромаштија и големиот број на лишувања со кои се соочуваат особено граѓаните на сиромашните земји. Сите тие заложби се верификувани со Милениумската декларација на Обединетите нации во вид на осум **милениумски развојни цели**.

Станува збор за осум меѓународни развојни цели за коишто сите 192 земји-членки на [Обединетите нации](#) и најмалку 23 меѓународни организации се договорија да ги постигнат до [2015](#) година. Тие вклучуваат искоренување на екстремната [сиромаштија](#), намалување на стапката на смртност кај децата, борба против смртоносни болести, како што е [сидата](#), како и развивање на глобално партнерство за развој. Целта на Милениумските развојни цели е да се поттикне развој преку подобрување на социјалните и економските услови во најсиромашните земји во светот. Тие произлегуваат од претходните меѓународни развојни цели и официјално беа воспоставени по Милениумскиот самит во [2000](#) година, каде што сите светски лидери ја усвоија Милениумската декларација на Обединетите нации, а од каде што произлегуваат и осумте цели предводени од групата на [Џефри Сакс](#).

На Милениумскиот самит беше презентиран и извештајот на Генералниот секретаријат под наслов „Ние луѓето: улогата на Обединетите нации во 21 век“. Милениумскиот форум подготви и дополнителен влез каде што се собраа претставници од повеќе од 1.000 невладини организации како и организации на граѓанското општество од повеќе од 100 земји. Форумот се одржа во мај 2000 година, со цел да се затвори двегодишниот процес на консултации којшто ги

³⁷ N. Gregory Mankiew: "Principles of Economics", Thomson South- Western, 2007, p. 437 – 438.

опфаќа проблемите, како што се искоренување на сиромаштијата, заштита на животната средина, човекови права и заштита на ранливите групи. Одобрувањето на Милениумските развојни цели е веројатно најважниот исход на Милениумскиот самит.

Милениумските развојни цели потекнуваат од Милениумската декларација на Обединетите нации. Според декларацијата, секој поединец има право на достоинство, слобода, еднаквост, основен стандард на живеење којшто вклучува и ослободување од глад и насилство, а ја поттикнува и толеранцијата и солидарноста. Милениумските развојни цели имаат за цел да ги воспостават овие идеи преку поставување цели и индикатори за намалување на сиромаштијата со цел да се постигнат правата содржани во Декларацијата во наредните петнаесет години.

Милениумските развојни цели се осврнуваат на три главни области од човековиот развој (човештвото): зацврстување на човечкиот капитал, подобрување на инфраструктурата, како и зголемување на социјалните, економските и политичките права, каде што фокусот главно се става врз зголемување на основните стандарди за живеење.

Целите, избрани во рамките на фокусот врз човековиот капитал, вклучуваат: подобрување на исхраната, здравството (вклучувајќи намалување на нивото на смртност кај децата, ХИВ/СИДА, [туберколоза](#) и [маларија](#), како и зголемување на репродуктивното здравје и образование. За фокусот врз инфраструктурата, целите вклучуваат: подобрување на инфраструктурата преку зголемување на пристапот до безбедна вода за пиење, енергија и технологија на модерно информирање и комуницирање; проширување на земјоделското производство преку одржливи практики; подобрување на транспортната инфраструктура; како и заштита на животната средина. И на крај, целите за фокусот врз социјалните, економските и политичките права вклучуваат: права на жените, намалување на насилството, зголемување на политичкиот глас, обезбедување на еднаков пристап до јавните услуги, како и зголемување на безбедноста на имотните права. Избраните цели се наменети за да се зголемат

човековите способности на поединецот, како и „унапредување на средствата за продуктивен живот“. Милениумските развојни цели придаваат големо значење на политиките на поединецот, па за да се постигнат, тие треба да се приспособат на потребите на поединецот. Оттука, најголемиот број на предлози за политиките се општи.

Милениумските развојни цели, исто така, ја истакнуваат и улогата на развиените земји вомагањето на земјите во развој, како што е наведено во осмата цел. Осмата цел ги поставува целите за развиените земји за да постигнат „глобално партнерство за развој“ со поддршка на фер трговија, олеснување на долговите за земјите во развој, зголемување на финансиската помош и пристап до основните достапни лекови, како и охрабрување на трансфер на технологијата. На тој начин, земјите во развој не се оставени сами на себе во постигнувањето на милениумските развојни цели, но се сметаат за партнер во развојот на договорот за намалување на сиромаштијата.

Милениумските развојни цели се развиени надвор од осумте поглавја на Обединетите нации и потпишани во септември 2000 година. Постојат осум цели и 21 потточка на овие цели.

Цел 1: Искоренување на екстремната сиромаштија и глад

Потточка 1А: Преполовување на процентот на луѓе коишто живеат со помалку од 1 долар дневно;

Потточка 1Б: Постигнување на достоинствено вработување за жените, мажите и младите луѓе;

Потточка 1В: Преполовување на процентот на население коешто страда од глад.

Цел 2: Постигнување на универзално основно образование

Потточка 2А: До 2015 година сите деца да можат да завршат основно образование.

Цел 3: Промовирање на полова еднаквост како и правата на жените

Потточка 3А: Елиминирање на половата нееднаквост во основното и средното образование, по можност до 2005 година, како и на сите нивоа до 2015 година.

Цел 4: Намалување на стапката на смртност кај децата

Потточка 4А: Намалување од две третини на стапката на смртност кај децата под пет години во периодот помеѓу 1990 и 2015 година.

Цел 5: Подобрување на здравјето на мајките

Потточка 5А: Намалување на стапката на смртност на мајките од три четвртини во периодот помеѓу 1990 до 2015 година;

Потточка 5Б: Постигнување на универзален пристап до репродуктивното здравје до 2015 година.

Цел 6: Борба против ХИВ/СИДА, маларија и други болести

Потточка 6А: Да се запре и да се намали ширењето на ХИВ/СИДА до 2015 година;

Потточка 6Б: Постигнување на универзален пристап за лекување од ХИВ/СИДА за сите оние на кои им е тоа потребно до 2015 година;

Потточка 6В: Да се запре и да се намали ширењето на зачестеноста на болеста маларија и другите актуелни болести.

Цел 7: Обезбедување одржливост на животната средина

Потточка 7А: Интегрирање на начелата на одржливиот развој во националните политики и програми, како и замена на дефицитот на ресурси од животната средина;

Потточка 7Б: Намалување на дефицитот на биолошка разновидност, како и постигнување на значајно намалување на стапката на дефицит до 2010 година;

Потточка 7В: Преполовување на процентот на население без одржлив пристап до безбедна вода за пиење како и основна санитарија до 2015;

Потточка 7Г: Да се постигне значајно подобрување на животот на најмалку 100 милиони сиромашни граѓани до 2020 година.

Цел 8: Развој на глобално партнерство за развој

Потточка 8А: Дополнителен развој на отворен и предвидлив трговско-финансиски систем каде што владеат правилата и недискриминацијата;

Потточка 8Б: Обрнува внимание на посебните потреби на најмалку развиените земји;

Потточка 8В: Обрнува внимание на посебните потреби на земјите во развој без излез на море, како и на малите островски земји во развој;

Потточка 8Г: Детално се справува со должничките проблеми на земјите во развој преку национални и меѓународни мерки со цел да се постигне одржлив долг на долгорочна основа;

Потточка 8Д: Да се обезбеди пристап до основните лекови коишто би биле достапни за граѓаните во земјите во развој во соработка со фармацевтски компании;

Потточка 8Ѓ: Да се стават на располагање придобивките на новите технологии, а особено информациите и комуникацијата, во соработка со приватниот сектор³⁸.

Негативните страни на милениумските развојни цели вклучуваат недостаток од аналитичка моќ и оправдувања за одбраните цели. Милениумските развојни цели ги изоставаат важните идеали, како што се недостаток на силни цели и индикатори за еднаквост што многу научници го сметаат тоа за нивна голема мана поради разликите на напредокот кон намалување на сиромаштијата помеѓу различни групи кај народите. Милениумските развојни цели, исто така,

³⁸ <http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview/>

имаат недостиг од фокус врз локалното учество и овластување (исклучувајќи ги овластувањата на жените), како и врз одржливоста којашто ја доведува нивната иднина по 2015 година во прашање. Споед тоа, додека милениумските развојни цели се алатка за постигнување напредок во намалувањето на сиромаштијата и го обезбедуваат политичкиот патоказ за постигнување на овие цели, тие не ги опфаќаат сите потребни елементи за постигнување на идеалите изнесени во Милениумската декларација. Друга критика за милениумските развојни цели е тешкотијата или недостигот од мерки за некои од целите. Амир Атаран, вонреден професор и истражувач во областа на правото, здравјето на населението и глобалната развојна политика при Универзитетот во Отава, смета дека е практично невозможно да се измерат целите поврзани со морталитетот кај мајките, маларијата и туберкулозата и дека моменталната проценка на ОН нема научна важност или пак таа воопшто не постои. ОН често вршат истражувања на домаќинствата за проценка на податоци за Милениумски развојни цели поврзани со здравјето на луѓето. Но, се смета дека овие анкети даваат мали и некорисни мерки за податоците коишто тие се обидуваат да ги добијат. Покрај тоа, и многу други организации вршат непотребни истражувања со коишто само ги истрошуваат ограничените материјали. Исто така, земјите со највисок степен на смртност кај мајките, маларија и туберкулоза често имаат најмалку доверливи податоци. Атаран смета дека без прецизни мерки за податоците од минатото и сегашните податоци за Милениумските развојни цели поврзани со здравјето на луѓето е невозможно да се одреди дали е постигнат напредок во однос на овие цели.

Поборниците за милениумските развојни цели сметаат дека е тешко да се измерат некои цели, но сепак постои валидност во поставувањето на целите како што е поставувањето на политичка и оперативна рамка за постигнување на целите. Тие, исто така, сметаат дека мерењето на Милениумските развојни цели коишто не се поврзани со здравјето на луѓето често пати е одлично и затоа тие велат дека не е во ред сите милениумски развојни цели да се осудат на неуспех само поради недостиг од податоци. За потешкотијата да се измерат целите, тие сметаат дека треба да се идентификуваат најдобрите практики, а тврдат и дека

нивната импликација е мерлива како и нивните позитивни ефекти врз напредокот. Со зголемување на квантитетот и квалитетот на здравствените системи кај земјите во развој ќе се собираат повеќе податоци а, исто така, ќе се постигне и поголем напредок. На крај, милениумските развојни цели ќе го насочат вниманието кон мерките на благосостојбата надвор од приходите што ќе придонесе финансирање за постигнување на овие цели.

Се смета дека милениумските развојни цели ќе го потпомогнат и човековиот развој преку негово мерење коешто нема да биде само врз основа на приходот, туку ќе се даде предност на интервенциите, воспоставување на цели со операционализирани мерки за напредок (иако тешко е да се постигне напредок со оглед на потребните податоци за негово мерење) како и зголемено учество на развиените земји во намалувањето на сиромаштијата низ светот. Мерењето на човековиот развој во склоп на милениумските развојни цели оди надвор од приходите и се насочува кон здравјето и образованието, вклучувајќи ги половите и репродуктивните права, одржливоста на животната средина и ширење на технологијата. Давањето приоритет на интервенциите им помага на земјите во развој со ограничени ресурси да донесуваат одлуки за тоа каде да ги распределуваат ресурсите и преку кои јавни политики. Милениумските развојни цели, исто така, ја зајакнуваат и заложбата на развиените земји да им помогнат на земјите во развој, како и да ја поттикнат финансиската помош на размена на информации. Заедничката одговорност на земјите во развој и на развиените земји за постигнување на овие цели ја зголемува веројатноста за нивниот успех којашто е зајакната со подршката на 189 земји (милениумските развојни цели се најшироко прифатени цели за намалување на сиромаштијата што некогаш биле поставени во светот).

Напредокот во однос на постигнувањето на овие цели е нерамномерен. Некои земји постигнаа некои од целите додека другите земја се на пат да ги остварат. Големите земји коишто ги постигнаа овие цели се: Кина (каде што сиромашното население се намали од 452 милиони на 278 милиони) и Индија поради јасните внатрешни и надворешни фактори на населението и економскиот

развој. Сепак, постојат области на коишто им е најпотребно намалување на сиромаштијата, како што се на пример регионите во Супсахарска Африка, каде што треба да се направат драстични промени во подобрувањето на квалитетот на живеење. Паралелно со Африка, сиромаштијата во Супсахарска Африка се намали само за еден процент и токму поради тоа се изложува на голем ризик да не ги исполни милениумските развојни цели до 2015 година. Основните прашања ќе утврдат дали милениумските развојни цели се постигнати или не. Главно, станува збор за целите поврзани за полот, поделени во хуманитарни и развојни агенди, како и агенда за економски раст според истражувачите при Институтот за развој на прекуокеанските земји. Постигнувањето на милениумските развојни цели не зависи само од економскиот развој и скапите решенија. Во случајот на Цел 4 од милениумските развојни цели, некои земји во развој како Бангладеш покажаа дека е можно да се намали смртноста кај децата со само скроман раст преку воспоставување скапи но ефективни интервенции, како што е широката имунизација на морбили. Цел 8 од милениумските развојни цели е единствена во смисла на тоа дека повеќе се фокусира врз обврските и достигнувањата на властите коишто донираат, отколку врз успехите кај земјите во развој. Центарот за глобален развој годишно го објавува индексот за развој којшто се смета за индикатор за нумеричко таргетирање на осмата милениумска развојна цел. Осмата цел повеќе ги опфаќа мерките за напредокот на донаторот, како што се трговијата, миграциите и инвестициите, отколку што официјалната финансиска помош за развој ги зема предвид политиките за голем број индикатори коишто влијаат врз земјите во развој.

За да се забрза напредокот на милениумските развојни цели, Групата на министрите за финансии, Г8, во јуни 2005 година се сретнаа во Лондон (за време на подготовките за Самитот на земјите на Г8 групата во Глениглас во јули) и се договорија да обезбедат доволни финансиски средства за Светската банка, ММФ и Африканската банка за развој со цел да се откаже дополнителниот долг во износ од 40 до 50 милијарди долари од земјите-членки на ХИПС (група на најзадолжените земји во светот). Со ова ќе им се овозможи на сиромашните земји да можат да ги прераспределат средствата сочувани од заборавениот долг на

социјални програми за подобрување на здравјето и образованието како и за ублажување на сиромаштијата.

Финансиски поддржани од групата Г8, Светска банка и ММФ, Африканската банка за развој го поддржа Планот од Глениглас и ја спроведе Мултилатералната иницијативата за ослободување од долг за да се изврши ослободувањето од долг. Иницијативата за ослободување од мултилатерален долг го дополнува ХИПС со тоа што на секоја земја којашто е вклучена во проектот ХИПС и се овозможува 100% прошка на мултилатералниот долг. Земјите коишто претходно донеле одлука за прифаќање на прошка на целосен долг односно кога нивните агенции коишто им дале заем потврдиле дека земјите продолжиле да ги одржуваат реформите спроведени за време на статусот на ХИПС. Други земји, пак, последователно стигнале до моментот кога автоматски примиле целосна прошка на нивните мултилатерални долгови во рамките на Иницијативата за ослободување од мултилатерален долг.

Додека Светска банка и Африканската банка за развој ја ограничија Мултилатералната иницијатива за ослободување од долг за земјите коишто ја завршија програмата ХИПС, критериумите на ММФ за оваа иницијатива се помалку рестриктивни за да се усогласат со барањето за „еднаков третман“. Наместо ограничување на подобноста на земјите од ХИПС, секоја земја со годишен приход од 380 долари по глава на жител или помалку се квалификува за Мултилатералната иницијатива за ослободување од долг. ММФ го усвои прагот од 380 долари, бидејќи тоа е блиску до земјите квалификувани за ХИПС. Сепак, со приближувањето на 2015 година растат и глобалните несигурности, како што се економската криза и климатските промени коишто ја отворија можноста да се преиспита пристапот на милениумските развојни цели до политиката за развој. Според политичкиот извештај „Во фокус“ на Институтот за развојни студии, дискусијата за „по 2015 година“ е за преиспитување на вредноста на типот на милениумските развојни цели, пристапот до меѓународниот развој базиран врз цели, за досегашниот напредок во намалувањето на сиромаштијата, за животот во неизвесна иднина, како и истражување за тоа како каков вид на систем е

потребен по истекот на рокот на милениумските развојни цели. Понатамошниот развој во осмислувањето на стратегии и пристапи за постигнување на милениумските развојни цели вклучува и истражување од Институтот за развој на прекуокенаснките земји за улогата на капиталот. Истражувачите при Институтот за развој на прекуокеанските земји тврдат дека напредокот може да се забрза поради неодамнешните откритија во улогата на капиталот којшто тој ја игра во создавањето на виртуозниот кругм, каде што растењето на капиталот се грижи за тоа сиромашните да учествуваат во развојот на нивните земји, со што доаѓа и до намалување на сиромаштвото и финансиската стабилност. Сепак, капиталот не треба да се гледа само од економска гледна точка, туку и од политичка. Постојат бројни примери за тоа, кои вклучуваат и трансфер на пари во Бразил, елиминирање на такси на корисници во Уганда, како и последователно огромно зголемување на посетите на најсиромашните или пак двоен пристап кон либерализација во Маврициус (сеопфатен раст и развој) за да се излезе на патот на Светската трговска организација. Според тоа, истражувачите при Институтот за истражување на прекуокеанските земји предлагаат да се мери капиталот во табели за да се овозможи јасен преглед за тоа како да се постигнат Милениумските развојни цели многу побрзо. За таа цел, Институтот за истражување на прекуокеанските земји соработува со партнери со цел да се подготват табелите пред состанокот за преглед на милениумските развојни цели во 2010 година.

Како пречка за реализацијата на милениумските развојни цели, Меѓународниот суд за политика за дрога и наркотични средства ги забележува и ефектите од зголемена употреба на дрога. Други научници, коишто го истражуваат развојот, како што се Наила Кабер, Карин Кроун и Нолин Хејзер сметаат дека зголемениот фокус врз овластувањата на жените, како и родовата еднаквост и политиките поврзани со нив ќе го забрзаат напредокот на милениумските развојни цели. Кабер смета дека зголемувањето на овластувањата на жените и пристапот до платена работа ќе помогне во намалувањето на смртноста кај децата. Својот став таа го поткрепува со докази дека земјите од Јужна Азија со високо ниво на полова дискриминација го

ограничуваат пристапот на жените до храна и здравствена заштита и токму тоа е причина за овие земји да имаат највисоки стапки на многу мала тежина на новороденчињата во светот. Тоа е така, бидејќи жените се неисхранети. Откако малата тежина на новороденчињата ги ограничи шансите за преживување, здравјето на жените се подобри со зголемување на нивната моќ во семејството преку платена работа, а со тоа ќе се намали и смртноста кај децата. Друг начин за зајакнување на жените којшто ќе помогне да се забрзаат и милениумските развојни цели е обратната врска помеѓу школувањето на мајката и смртноста кај децата, како и позитивната корелација помеѓу зголеменото залагање на мајките за незаработен приход и здравјето на своите деца, особено девојчињата. Зголемувањето на образованието на мајките и учеството во работата ги зголемува овие ефекти. На крај, овластувањата на жените преку создавање на економски можности за нив го намалува учеството на жените во пазарот на сексуалниот однос, со што се намалува и ширењето на СИДА опфатено во шестата милениумска развојна цел.

Растот потврдува дека ресурсите, технологијата и знаењето постојат за да се намали сиромаштијата преку подобрување на половата еднаквост, што е само политичка волја којашто не постои. Таа смета дека доколку земјите-донатори и земјите во развој заедно се фокусираат врз следните седум „приоритетни области“: зголемен број на девојчиња со завршено средно образование, загарантирани сексуални и репродуктивни здравствени права, подобрување на инфраструктурата за да се олеснат оптоварувањата на жените и девојчињата, гарантирање на правата на сопственост на жените, намалување на половата нееднаквост при вработување, зголемено учество на жените во власта, како и борба против насилството против жените, може да се постигне одличен напредок за реализација на милениумските развојни цели.

14. Социјални програми во САД за намалување на сиромаштијата и нееднаквоста

Сите општества на одреден начин, ги имаат обезбедено сиромашните индивидуи. Програмите што вршат трансфер на готовински средства и на потрошувачки добра за сиромашните, ги нарекуваме програми за јавна помош или социјални програми. Начинот на кој се обезбедува грижа за особено сиромашните претрпе значителни промени. Во средновековна Европа црквата ја презела одговорноста, често со формирање на прифатилишта. Во современите општества, владите ја имаат главната улога. Во минатиот век, во САД, имаше две драматични промени во начинот на кој владите ја исполнуваат таквата улога. Првата се случи во 1935 година, кога федералната влада првпат ја презеде клучната одговорност за социјалниот аспект преку Програмата за помош за семејствата со малолетни деца – AFCD (Aid to Families with Dependent Children). Втората промена се случи на 22 август 1996 година, кога претседателот Клинтон го потпиша историскиот закон, Законот за усогласување на личната одговорност и работните можности од 1996 година, со кој дури и се промени името на Програмата за помош од AFCD во TANF, временна помош за семејствата со потреби (Temporary Assistance for Needy Families). Овој закон беше крајниот максимум на движењето за реформи на социјалниот систем што беше предмет на зголеменото национално влијание.

Иако државните и локалните власти веќе подолг период обезбедувале одредена форма на општа помош за лицата на кои таа им била потребна, како надополнување на црковните и останатите волонтерски програми, федералната влада во САД презела голема одговорност во Новиот договор во 30-тите години на минатиот век. Со Законот за социјално осигурување од 1936 година се формира програмата Помош за семејства со малолетни деца (AFDC) за обезбедување помош за семејствата без главен хранител и програмата за Дополнителен осигурителен приход (SSI) заради обезбедување средства за постарите и онеспособените лица со ниски приходи (дополнителни надоместоци за социјално осигурување).

Следното поголемо проширување на федералните специјални програми се случи откако претседателот Џонсон прогласи „Војна против сиромаштијата“ во 60-тите години. Како дел од таквата војна беа воведени неколку програми, вклучително и „Медикејд“, со цел обезбедување медицинска помош, што подоцна стана најголемата програма за помош, изразена во долари³⁹.

- AFCD и TANF

Од 1935 година AFCD беше примарната програма со готовински средства во социјалниот систем во САД. Програмата претставуваше комбинација на федерални и државни програми. Државите не само што управуваа со AFCD, туку и имаа одредена дискреција во врска со правилата. Федералната влада обезбеди дел од средствата, што варираа од приближно една половина до три четвртини, во зависност од доходот по глава на жител на конкретната држава. Програмите во кои федералните трошоци зависеа од државните расходи се нарекуваат програми за усогласување. Федералните усогласени субвенции најверојатно резултираа во обезбедување повисоки нивоа на надоместоци од страна на државите отколку што тие би биле доколку самите требало да ги плаќаат вкупните (маргинални) трошоци. Државите имаат значителна дискреција од аспект на утврдувањето на нивото на расходи. Така расходите значително варираа со текот на времето. Додека вкупните расходи (во реални цени од 1996 година) се зголемија од 19 милијарди долари во 1970 г. на 22 милијарди долари во 1996 година, вкупниот број корисници речиси двојно се зголеми во тој период, од 7,4 милиони на 12,6 милиони, така што просечните придобивки по семејство се намалија за речиси половина, од 734 долари на 364 долари.

Почнувајќи од 1997 година, TANF ја замени AFCD. TANF претставуваше значително напуштање на претходниот систем од два аспекти. Прво го замени стариот систем со усогласени грантови со блок-грантови, фиксен паричен износ, каде што државите имаат значителна дискреција во начинот на кој парите би требало да се потрошат. Второ, TANF се фокусираше на обезбедување работа за индивидуите што добиваат социјална помош. Државите имаа широка

³⁹ Joseph E. Stiglitz: "Economics of the public sector", third edition, 2000, p. 393 – 400.

флексибилност во дизајнот и управувањето со нивните програми (од социјална помош до работа), но употребата на TANF средствата требаше да биде конзистентна со федералните приоритети на строгите работни барања, временските ограничувања за добивање на помошта, намалување на зависноста од социјална помош и поттикнувањето на семејствата со двајца родители.

- Даночно намалување за заработен приход

Оваа програма позната под акронимот EITC го надополнува доходот на семејствата со ниски приходи и малолетни деца со износ што зависи од нивниот приход и бројот на деца. Додека во 80-тите години на минатиот век овој износ беше помал и беше наменет за компензирање на придонесите за социјалното осигурување, во 1993 година EITC навистина се зголеми: работникот со две издржувани деца, може да добие надополнување на неговиот приход за најмногу 40%. Поради тоа работникот што добива по пет долари за час, всушност, добива зголемување на неговата дневница за седум долари на час. Максималниот износ на бенефицијата во 1996 година изнесуваше 3,556 долари. Според старата AFCD ваквите бенефиции не се сметаа за приход за целите за утврдување на нивоата на надоместоци, така што на индивидуите сепак им беше подобрена состојбата како резултат на работата. Доколку работникот што добивал ваква максимална бенефиција заработил дополнителни сто долари приход, неговите исплати од EITC би се зголемиле за четириесет долари, така што тој се соочувал со ефективна даночна стапка од „само“ 60%. Од друга страна, со зголемувањето на приходот повеќе од 11.650 долари, надоместокот се намалува за приближно 21 цент за секој дополнителен заработен долар; надоместоците целосно се прекинуваат кога приходот ќе достигне 28.495 долари. TANF нема одредба во врска со третманот со заработениот и незаработениот приход. Државите сами ги утврдуваат своите ограничувања за приходите и утврдуваат сопствени правила што ја регулираат постапката со заработениот приход и другите видови на доход, така што интеракцијата помеѓу TANF и EITC може да варира меѓу државите⁴⁰.

⁴⁰ Joseph E. Stiglitz: "Economics of the public sector", third edition, 2000, p. 396.

Бројот на семејства што добиваат EITC надоместоци се зголеми од 6,2 милиони на почетокот во 1975 година на 18 милиони во 1996 година; просечниот надоместок по семејство се зголеми од двесте долари на 1.400 долари, а вкупните расходи се зголемија од 1,25 милијарди долари на 25 милијарди долари.

- Бонови за храна и исхрана на деца

Боновите за храна се ваучери кои ги издава владата, а кои можат да се искористат само за набавка за храна (храна за животни, алкохол, цигари и увозна храна не се дозволени). Во 2004 година, просечно 23,9 милиони луѓе добиваа месечно бонови за храна, а вкупен износ на бенефицијата беше 24,7 милијарди долари. Директните трошоци за боновите за храна ги плаќа сојузната влада. Меѓутоа, управувањето со програмата, вклучувајќи ја и дистрибуцијата на боновите, го врши државата⁴¹.

Практично сите сиромашни луѓе ги исполнуваат критериумите за добивање на бонови за храна, вклучително и сиромашните семејства без деца, самци, мажи и жени без деца. Месечниот удел на бонови за храна за едно домаќинство зависи од неговата големина и приходи. Во 2004 година, просечен месечен удел во боновите за храна по домаќинство беше околу 200 долари. Уделот се намалува кога приходот на домаќинството се зголемува, но индиректниот данок на боновите за храна е само 30 центи на еден долар.

Интересна карактеристика на програмата за бонови за храна е што само околу 70% од семејствата кои во стварноста ги исполнуваат критериумите се вклучени во програмата. Зошто луѓето не ги користат бенефициите од програмата? Една од можностите е дека луѓето не знаат дека имаат такво право. Друга е дека постои одреден срам од учество во програмата; односно процесот на земање учество сам по себе носи намалување на корисноста. Навистина, присуството на срамот можеби е една од причините што владата не ги претвора боновите за храна во пари. Ако зачленувањето на луѓето во програмата ги засрамува, тогаш тие помалку ќе сакаат да учествуваат, што ги намалува

⁴¹ Harvey S. Rosen, Ted Gayer: "Public Finance", The McGraw- Hill Companies, Inc, 2008, p. 294 – 295.

трошоците. Сепак, емпириските докази укажуваат дека срамот не е главна причина за ниската стапка на пристапност во програмата за бонови и храна.

- Медицинска помош (Медикејд)

Оформена во 1996 година, програмата обезбедува медицинска помош за сиромашните, а особено за сиромашните деца, медицинска грижа за онеспособените лица и обезбедува грижа во домови за стари лица за голем дел од постарите индивидуи. „Медикејд“ е федерално – државна усогласена програма на владата, каде што федералната влада плаќа меѓу 50% и 83% од трошоците, во зависност од доходот по глава на жител на конкретната држава. Државите имаат значителни дискрециски права при утврдувањето на покритието и квалификациите. Програмата неодамна опфати приближно 36 милиони индивидуи со ниски приходи, вклучително 18 милиони деца.

Од историски аспект семејствата со надоместоци според AFDC беа квалификувани за „Медикејд“. Иако семејствата според TANF не беа автоматски квалификувани, од државите сепак се бараше да обезбедуваат „Медикејд“ за децата и членовите на семејствата што биле квалификувани за AFCD со употреба на роковите и условите од програмата од 16 јули 1996 година. Поради тоа, квалификуваноста за „Медикејд“ се базира на тест за праг: оние со приходи над прагот (главно нивото за исклучување на AFCD) не се сметаат за квалификувани. Со оглед на тоа што голем број на работодавачи не обезбедуваат здравствени надоместоци за работниците со ниски приходи, голем број од корисниците на социјалната помош се наоѓаат во теснец; дури и кога би сакале да работат би ја изгубиле квалификуваноста за надоместоците од „Медикејд“ доколку прифатат работа. Ова е особено важно за оние индивидуи што имаат деца за кои е потребно медицинска грижа. Како резултат, тие не сакаат да престанат да ја користат социјалната помош. Оваа ситуација се нарекува социјално блокирање. Државите можат да ги отргнат возрасните од списокот на „Медикејд“, доколку тие не ги почитуваат барањата за работа на TANF⁴².

⁴² Joseph E. Stiglitz: “Economics of the public sector”, third edition, 2000, p. 398.

Во 1997 година е создадена уште една програма за обезбедување здравствена грижа за децата. Програмата за здравствено осигурување на децата (CHIP) претставува најголемо поединечно проширување на здравственото осигурување за децата во последните триесетина години. Со оваа иницијатива се обезбедени 24 милијарди долари за период од пет години за државите и за целите на нивното обезбедување на ново здравствено покритие за децата од семејства со приходи пониски од двесте проценти од федералниот праг на сиромаштија.

- Помош за домување

Во 1996 година 5,7 милиони домаќинства добија вкупно речиси 26,1 милијарда долари како помош за домување преку голем број програми. Изразено преку константни цени трошоците по единица домување речиси двојно се зголемија во текот на минатите две децении 5.490 долари во 1997 година. Првично, владата обезбедуваше јавно домување за сиромашните. Овие програми добија многу критики врз неколку основи. Трошоците беа високи за квалитетот на обезбеденото домување – владата изгледаше дека е неефикасен производител и раководител на домувањето. Што е уште полошо, со проектите за домување на владата се изолираа сиромашните; тие станаа „магацини на сиромашните“. Владата не можеше соодветно да ги одржува, поради што се преполнија со криминал, наркотици и стаорци⁴³. До средината на 90-тите години проблемите станаа премногу очигледни, така што федералната влада мораше да ги прекине најлошите проекти, со што го прекина постоењето на „познатото јавно домување“.

Во последните години, прашањата на јавното домување се фокусирани на неговото влијание врз економската самостојност на неговите жители. Можеме да замислиме неколку начини на кои може да дојде до такво влијание. Можеби јавните станови се лоцирани далеку од можностите за вработување, така што станарите имаат тешкотија за добивање на работа. До степен до кој јавните живеалишта се лоцирани во многу сиромашни соседства, на младите луѓе кои бараат работа им недостига некој кој ќе им биде за пример, како и контакти за

⁴³ Joseph E. Stiglitz: "Economics of the public sector", third edition, 2000, p. 398.

вработување. Исто така, физичката околина која ја обезбедува јавното домување може да биде штетна за здравјето на поединците, со што повторно се ограничува нивниот краен капацитет да се справуваат сами⁴⁴.

15. Социјални програми во Р.Македонија за намалување на сиромаштијата и нееднаквоста

Со оглед на тоа што Р.Македонија како независна и суверена држава функционира релативно краток период (околу две децении), политиките и програмите кои се насочени кон намалување на сиромаштијата и нееднаквоста се малубројни и неконзистентни со реалната слика на сиромаштијата во Р.Македонија. Официјално се среќаваат две „Национални стратегии за намалување на сиромаштијата“, едната од 2002 година и другата, понова од 2010 година, која е сообразена со стратегијата на Европската унија за искоренување на сиромаштијата до 2020 год. Притоа, двете се официјални документи објавени од владата на Р.Македонија.

Р.Македонија како земја-кандидат за влез во ЕУ и земја во транзиција сè уште страда од многу проблеми на социјалната исклученост, кои уште повеќе се влошија од ефектите на глобалната економска криза. Многу луѓе живеат во сиромаштија, а според сите истражувања само една третина тврдат дека се задоволни од својот стандард на живеење. Очигледно дека има многу слабости во социјалните политики, што се должи на константно високото ниво на релативна сиромаштија низ сите сектори во општеството и сите етнички групи, а постојат и високи нивоа на апсолутна сиромаштија меѓу Ромите. Најголемиот дел од приходот се троши на задоволување на елементарните потреби, како што се храна, живеалиште и облека. Постои голем степен на несигурност меѓу популацијата и дури една третина не се сигурни дали ќе ја задржат работата.

Согласно со предвидените процедури за подготвување на македонската држава и општество за процесот на евроинтеграција, неопходно е да се донесат повеќе стратешки документи за разни области на општественото живеење. Во

⁴⁴ Harvey S. Rosen, Ted Gayer: "Public Finance", The McGraw- Hill Companies, Inc, 2008, p. 296 – 297.

овие рамки спаѓа и обврската за подготовка и донесување на Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост. Под **социјална исклученост** се подразбира повеќедимензионален и сложен процес кој влијае на ослабувањето на врските на поединецот и заедницата. Барањето решенија за вклучување на социјално исклучените поединци, групи или заедници е поврзано со процес на градење конструктивен пристап во општествени рамки и прифаќање на стратешка ориентација за различни решенија и потреби кои постојано се изразуваат.

Во градењето на овие стратегии се земени предвид повеќе постојни документи, закони, стратегии, планови, анализи, информации и други извори кои даваат слика за досегашните процеси и решенија во оваа област. Се согледуваат и се предлагаат можни решенија кои значат унапредување на положбата и социјално вклучување на лицата кои по разни основи ги немаат можностите кои системски се обезбедуваат.

Изградбата на современ концепт на однесување кон социјално исклучените лица бара оформување на нов социјален модел, кој во прв план ја става личноста, персоналитетот, а не причината за исклученоста, припадноста (етничка или друга), дијагнозата, инвалидитетот или било која друга основа за социјална исклученост на граѓанинот. Тоа претпоставува оформување на средина и опкружување кое ги прифаќа сите луѓе и им дава еднакви шанси и можности, да ги изразат своите потенцијали, знаења, способности и вештини. За социјално најранливите групи и заедници, како ромската, земени се предвид документите и стратегиите кои се донесени за решавање на специфичните проблеми со кои се среќаваат и истите се комплементарни и се зајакнуваат со мерките и одредбите од оваа стратегија.

Според „Националната стратегија за намалување на сиромаштијата во Р.Македонија“ од 2002 година, сиромаштијата е мултидимензионален проблем, кој покрај економските, вклучува и социјални, политички и културни прашања. Затоа, намалувањето на сиромаштијата не може да почива исклучиво на економската политика, туку на комплексни, добро координирани мерки од повеќе области. Сепак, економскиот раст е најзначајниот фактор кој влијае на

сиромаштијата. Долгорочниот економски раст директно ја намалува сиромаштијата преку отворање на нови работни места и раст на реалниот расположлив доход на домаќинствата. Но, не помалку значајни се и индиректните ефекти од економскиот раст. Тој ги зголемува буџетските ресурси кои на државата ѝ стојат на располагање за социјални програми, подобрување на квалитетот и достапноста до образованието и инвестирањето во инфраструктурата. Истовремено, економското зајакнување на земјата отвора можности за проширување на демократијата во земјата и елиминирање на социјалната исклученост од полови, културни, традиционални, етнички и религиозни причини.

Оттука, стратегијата за намалување на сиромаштијата во Р.Македонија мора да почива на политика на долгорочен одржлив економски раст. Постојат бројни емпириски докази дека тој е можен само во услови на макроекономска стабилност. Затоа, приоритетите на македонската економска политика се:

- стабилна и добро координирана макроекономска политика;
- продолжување на реформите во финансискиот систем;
- целосно завршување на приватизацијата и реформите во претпријатијата загубари;
- реформи на пазарот на работна сила;
- натамошна либерализација;
- продолжување на реформите во јавната администрација и зајакнување на нејзиниот капацитет за извршување на регулаторната функција во економијата⁴⁵.

Повеќегодишните мерења на сиромаштијата во Р.Македонија со помош на релативниот и субјективниот метод овозможуваат идентификување на основните профили на сиромаштијата, различните групи од населението и различните фактори за осиромашувањето. Притоа, се забележуваат три основни групи на сиромашни семејства:

⁴⁵ „Национална стратегија за намалување на сиромаштијата во Република Македонија“, Влада на Република Македонија, министерство за финансии, 2002, стр. 11.

- *Традиционално сиромашни.* Во оваа група спаѓаат руралните, земјоделски домаќинства, кои имаат највисок ризик од осиромашување. Главните карактеристики се: ниско образовно ниво на членовите на овие домаќинства и низок економски потенцијал, затоа што основен извор на средства за живеење се приходите од земјоделските активности.
- *Ново осиромашени домаќинства.* Транзицијата предизвика многу социо-економски промени кои, од своја страна, создадоа многу нови социјални категории и процес на социјална стратификација. Социјалните последици од транзицијата ги почувствуваа и домаќинствата од урбаните средини. Како домаќинства кои токму во тој период забележаа опаѓање на животниот стандард се: домаќинства без ниту еден вработен, домаќинства со вработени членови, но кои не ги добиваат своите плати навреме и повеќечлените домаќинства.
- *Хронично сиромашни.* Најранливите групи од населението: старите лица, неспособните лица, институционализираните лица и земјоделските домаќинства без каков било постојан приход, може да се дефинираат како хронично сиромашни лица/домаќинства.

Заеднички карактеристики на сиромашните лица се:

- *Ниско образовно ниво.* Најголем дел од членовите на сиромашните домаќинства се лица со незавршено основно образование или лица само со основно образование. Ова е особено изразено кај руралните домаќинства, што придонесува за зголемување на ризикот од нивно осиромашување, а на подолг рок ги соочува со ризикот од продлабочување на нивната сиромаштија.
- *Ризичен економски статус на пазарот на трудот.* Најголемиот дел од невработените сиромашни лица се долготрајно невработени лица или, доколку се вработени, се со несигурна иднина во поглед на работното место. Голем дел од нив се вработени во неформалниот сектор што не го намалува ризикот од понатамошно осиромашување. Последиците од несигурниот статус на пазарот на трудот се поизразени во помалите урбани средини и во руралните области. Основната причина е што пазарот на

трудот во овие средини е ограничен и помалку флексибилен. Истовремено помали се можностите за преквалификација на сиромашните лица како начин на нивно приспособување на потребите на пазарот на трудот.

- *Лоши услови за живеење.* Сиромашните лица, а пред сè традиционално и хронично сиромашните лица, живеат во многу лоши станбени услови. Ова е многу изразено во руралните средини и во приградските населби на поголемите урбани средини.
- *Лоша здравствена состојба.* Ниското образовно ниво, лошите услови за живеење и пред сè долгорочната сиромаштија влијаат за лошата здравствена состојба на поголем дел од сиромашните лица.
- *Социјална правда/неправда.* Освен квантитативните, мерливи карактеристики на сиромашните лица/домаќинства, забележителни се и квалитативните карактеристики на сиромаштијата. Чувството на социјална неправда заради процесот на осиромашување и долготрајната сиромаштија е препознатливо кај најголем дел од сиромашните домаќинства⁴⁶.

Мерењето на сиромаштијата и напорите што се прават за нејзино намалување претставува комплексна задача во кое било општество. Во земја во транзиција која помина низ безбедносна криза предизвикана од прелевањето на воените случувања во непосредното соседство, ова е уште потешко, но, со тоа е уште позначајно. Оттаму, се предлага да се направат напори за зајакнување на капацитетот на релевантните државни институции, со цел нивно оспособување да обезбедат поточна, целосна анализа, за природата и обемот на сиромаштијата во Република Македонија, да го помагаат подготвувањето на мерките на политиката и да го оценуваат влијанието на мерките за намалување на сиромаштијата. Ова ќе им овозможи на оние кои се задолжени за подготовка и имплементација на мерки за намалување на сиромаштијата да носат поквалитетни одлуки. Тоа, исто така, ќе му помогне на населението подобро да ги разбере прашањата поврзани со сиромаштијата и ефикасноста на преземените чекори за нејзино намалување.

⁴⁶ „Национална стратегија за намалување на сиромаштијата во Република Македонија“, Влада на Република Македонија, министерство за финансии, 2002, стр. 14 – 15.

Стратегијата за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост (2010) е изработена како документ кој ја отсликува интенцијата на Република Македонија за изедначување на степенот на вклученост и добросостојба низ сите слоеви од општеството. Притоа, Република Македонија се води од желбата за подобрување на квалитетот на живот кај сите свои граѓани, но и аспирациите за евроатланска интеграција и вклучување во европските иницијативи за социјална вклученост.

Тоа би значело и заокружување на стремежот пред кој сме исправени за изградба на едно кохезивно општество во кое борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост ќе значи постоење на безусловни „еднакви шанси и можности за сите“.

Главна стратешка цел за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија е: *намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија преку подобро користење на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на условите за живот, за работа и на општествените услови на сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард и поквалитетно живеење.*

Во Стратегијата се опфатени следниве **14 подрачја**:

1. Вработување	8. Социјална заштита
2. Неформална економија и јакнење на претприемништвото	9. Транспорт
3. Пазар на трудот	10. Комуникации
4. Сиромаштија и социјална обесправеност	11. Домување
5. Здравствена заштита	12. Детска заштита
6. Долготрајна нега	13. Еднакви можности помеѓу мажите и жените
7. Образование	14. Сензибилизација на јавноста за социјалната инклузија

Структурно стратегијата е оформена според одделни области и подрачјата во кои се согледува сиромаштијата и социјалната исклученост. Во првиот и вториот дел е претставена визијата и целите на стратегијата, како и принципите

по кои истата ќе се остварува. Во третиот дел се претставени состојбите, проблемите и системските основи кои постојат во одделните области. Во четвртиот дел се предлагаат мерки, активности и решенија кои водат кон социјална инклузија и намалување на сиромаштијата, поделени по подрачја. Во петтиот дел е претставено спроведувањето на стратегијата, додека пак во шестиот дел се дадени претпоставките и можните ризици. Во седмиот и осмиот дел се дадени препорачаните следни чекори и главните заклучоци.

Социјалното вклучување како процес на интеграција на поединците во општеството станува неодминлив сегмент од збирот на поврзани концепти кои се дел од јавните политики во државата и кои постојано се доградуваат и усовршуваат. Социјалната вклученост и активните мерки кои ги продуцира ја јакне врската меѓу поединецот и општеството и го унапредува општествениот развој и кохезија.

Покрај изнесените мерки и предлози за секое од дефинираните подрачја, се потенцира потребата за изградба на современ концепт на однесување кон социјално исклучените лица и оформување на нов социјален модел, кој во прв план ја става личноста, персоналитетот, а не причината за исклученоста, припадноста, дијагнозата, инвалидитетот или која било друга основа за социјална исклученост на граѓанинот.

Определувањето на политиката на социјално вклучување треба да тргнува од национално дефинираните цели и потреби, како и да се следи и сообрази со меѓународните индикатори и индикаторите на ЕУ за мерење на социјалната исклученост. Со прецизирање на опфатот на мерките, врз основа на дефинирани критериуми и операционализирани акции се определува начинот на водење на политиката на социјална вклученост и приспособување кон потребите и барањата на граѓаните. За таа цел Владата треба да донесе оперативен план на мерки и активности по рокови и носители во кои ќе се динамизира остварувањето на стратегијата.

Како заклучок, се цени дека посоодветно е доколку политиката на социјална вклученост се застапува преку мерки и можности за поуниверзален пристап до социјалните услуги и придобивки, отколку да се фокусира само на

одделни целни ранливи групи. Со тоа политиката на социјална вклученост би била оформена врз основа на потребата и можноста на секој граѓанин кој би се нашол во состојба на ризик и социјална исклученост. За одделни ранливи групи за кои се донесени посебни документи и мерки (на пример, за Декадата за Ромите), истите се активни и кореспондентни со предложените мерки и активности содржани во оваа стратегија.

Целиот тим кој се посвети на овој документ претставуваше највисок компактен екпертски состав, со академско знаење и практично искуство во сите сфери на општественото опкружување кое резултираше со оформување на овој стратешки документ. Принципот на партиципативност и транспарентност беше составен дел во обезбедување на суштината за градење на оваа стратегија. Токму поради тоа беше спроведен широк консултативен процес со преку 100-тина граѓански здруженија и социјални партнери кои третираат најразлични прашања од областа на социјалното вклучување, со што истите ја покажаа својата присутност и круцијална улога во целокупните општествените процеси. Како резултат на воспоставениот партнерски однос помеѓу линиските министерства, локалните самоуправи, невладиниот сектор и социјалните партнери, рамноправно учествувавање во креирањето на политиката, со што сите заеднички свесно се носиме со одговорноста за активно мобилизирање при имплементација на истите политики⁴⁷.

Инкорпорирањето на сите вредни сугестии кои ги продуцираа вклучените актери беа значајна алатка која овозможи искуството и придонесот да бидат дел од иднината која заеднички ја градиме, со голема надеж дека со конкретните предвидени акции ќе се допре до оние граѓани кои живеат на маргините на општеството.

Воедно, беше постигнат широк консензус меѓу парламентарните групи во Собранието на Република Македонија со што концентрираното внимание овозможи Националната стратегија да добие посебна димензија, а со усвојувањето на овој документ од страна на Владата на Република Македонија

⁴⁷ „Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 – 2020“, Влада на Република Македонија, 2010, стр. 5.

евидентно постои солидна платформа за почеток на ЈИМ процесот во Република Македонија кој е еден од есенцијалните предизвици пред кој е исправена земјата низ призмата за нејзино поскорешно евроатланско интегрирање и учество во Отворениот метод на координација⁴⁸.

Република Македонија во еден подолг период остваруваше ниски стапки на раст на бруто домашниот производ (БДП). По осамостојувањето во 1991 година заради процесите на транзиција на општеството и трансформација на сопственоста, како и заради губењето на пазарите од поранешната југословенска федерација, до 1995 година стапките на раст беа негативни. Во периодот од 1996 година до 2000 година стапката на раст на БДП се движеше во позитивна насока и на ниво од 1,2% до 4,5%, или просечно за истиот период изнесуваше 2,3% годишно. Конфликтот во 2001 година влијаеше стапката на раст да биде негативна и изнесуваше -4,5%. Во 2002 започнува позитивен раст на БДП од 0,9%, кој во 2003 година изнесува 2,3%. Од 2004 година до 2008 година стапките на раст на БДП се движат на ниво и над 4% (4,1%, 4,1%, 4,0%, 5,9%, и 4,9%).

Според показателите на раст на БДП државата го достигна нивото на БДП од 1990 година дури во 2006 година, што може да се спореди и со процесите во другите земји во транзиција. Неколку годишната позитивната динамика на раст на БДП е прекината во 2009 година како влијание на надворешните фактори, односно светската економска криза, или вкупно падот е 0,7%. Се проценува дека надворешното влијание и натаму ќе биде присутно и во наредните години во поглед на стеснување на можностите за динамизирање на растот и развојот на економијата, а со тоа и на социјалниот развој и трошоците за социјалната сфера.

Моделот на развој што се остваруваше во Република Македонија не придонесе да се формира динамичко развојно стопанство кое може да ги задоволи растечките потреби и социјални барања кои беа предизвикани со промените. Тоа се одрази во намалување на стандардот на населението за време и во целиот периодот на транзиција, до појава на високи стапки на

⁴⁸ „Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 – 2020“, Влада на Република Македонија, 2010, стр. 4 – 5.

невработеност кои опстојуваат во скоро дводецениски период, сиромаштија, социјална поларизација.

Слично како и во другите земји од Западен Балкан, пазарот на труд во Република Македонија е оценет како недоволно инклузивен, и покрај постоечката законска регулатива во доменот на работни односи и еднакви можности за вработување. Вклучувањето за одредени групи од популацијата, како што се младите и многу старите работници, како и етничките малцинства и понатаму останува голем предизвик за земјата, имајќи ги предвид мошне високите стапки на невработеност на овие групи население. Карактеристики на невработеноста се: нејзината долготрајност; таа е структурна како резултат на застарената стопанска структура и отсуството на инвестиции за нејзина промена и осовременување.

Основни причини за високата невработеност во Република Македонија се: факторите кои влијаат на губењето на традиционалните пазари и бавното воспоставување нови; транзицијата и трансформацијата кои не создадоа можности за отворање нови работни места; методот на приватизација кој не создаде интерес за инвестициона обнова; ниските стапки на креирање на нови работни места по разни основи; трошоците за работна сила; демографските притисоци од големиот број на потенцијални нови учесници на пазарот на труд; сивата економија. Кон ова може да се додадат и последиците од блокадите кон север и од југ, економските ембарга и внатрешниот конфликт, ниското ниво на инвестиции и програми за поттикнување на вработувањето во државата, во општините, а особено во економски депримираните и недоволно развиени региони и населени места.

16. Развојот на системот за социјална заштита во Р.Македонија

Системот на социјална заштита во Република Македонија од осамостојувањето до денес помина низ три развојни фази: фаза на основање, фаза на институционален развој и фаза на реформи.

Прва фаза која го опфати периодот од 1992 до 1996 година претставува **фаза на основање** на нов систем на социјална заштита во согласност со новиот уставен поредок на Република Македонија. Во овој период, како резултат на зголемувањето на стапката на невработеност и сиромаштија фокусот се става на приспособување на законската регулатива, вклучување на социјалниот аспект во политиките за борба против сиромаштијата и обезбедување на целосна покриеност на социјалните права. Во Македонија уште во 1992 година беше утврдено социјално-заштитно ниво за сите граѓани како минимум социјална сигурност за едно домаќинство и правото за надоместок до висина на социјално-заштитно ниво како посебен вид на социјална помош. Ова право на социјална заштита се заснова на тогашниот Закон за социјална заштита (усвоен 1978 година) и Програмата за социјално загрошено население која се донесува секоја година. Во 1992 година е усвоен Законот за семејство со кој се кодифицира семејното законодавство. Во 1996 година се утврди националната граница на сиромаштијата, со што се создадоа услови за регулирање на социјалната политика од макроекономска гледна точка. Нормативните активности во овој период беа поддржани и со јакнење на институционалните и човечките капацитети во ЦСР во чија реализација учествуваше Заводот за социјални дејности преку организација за континуирани обуки. Во овој период започна соработката со УНИЦЕФ, УНХЦР и други донатори.

Втората фаза на **институционален развој** на системот го опфаќа периодот 1997-2002 година. Во овој период се донесе нов Закон за социјална заштита во 1997 година, со кој се воспостави нов систем на мерки и услуги за социјална заштита, и тоа: социјална превенција, институционална заштита, вонинституционална заштита и права на социјална помош. Покрај Законот од 1997 година, мерките за социјална заштита се проширија на децата преку донесување на Законот за заштита на децата во 2000 година.

Во овој период, преку неколку проекти се работеше на развивање на капацитетите на установите за социјална заштита. Во 1998 година започна со реализација проектот „Поддршка за унапредување на потенцијалите за социјален развој“ финансиран од УНДП канцеларијата во Скопје, а реализиран од страна на Центарот за континуирано образование за социјален развој при Институтот за социјална работа и социјална политика. Основна цел на проектот беше зајакнување на вештините и капацитетите на вработените во установите за социјална заштита и во сродните институции, преку реализација на поголем број на едукации за современи пристапи и форми во стручната работа, одржани од домашни и странски експерти. Во периодот од јануари 2002 до декември 2003 година беше реализиран и проектот „Градење на капацитетот на институциите и развој на социјалната грижа и заштита“ финансиран од ЕУ, а реализиран од Европската агенција за реконструкција. Проектот се состоеше од две компоненти: 1) Компонента која се однесува на МТСП и се состои од два дела: развој на политика и стратегија и организационо реструктурирање на МТСП и 2) Компонента која се однесува на ЦСР (центар за социјална работа) и установите за социјална заштита и опфаќа: институционална ревизија на ЦСР и УСЗ (установа за социјална заштита), обука и обезбедување на опрема. Општа цел на проектот беше да се обезбеди техничка помош на МТСП во креирањето на политиките за социјална грижа и заштита и извршувањето на неговите надлежности.

Во оваа фаза започна со реализација процесот на деинституционализација во областа на социјалната заштита преку развивање на формата на дневно згрижување на децата со инвалидност.

Третата фаза која е наречена **фаза на реформи**, започна во 2004 година. Во овој период фокусот се става на промените во политиката на планирање и управување, усвојување на современи принципи во социјалната заштита, како и поширока реориентација на националните режими за социјална сигурност кон обезбедување вработување, задоволување на потребите и социјално вклучување.

Најзначајните реформи беа воведени со измените и дополнувањата на Законот за социјална заштита во 2004 година, со што се означи почетокот на децентрализацијата во социјалната заштита. Мерките беа во насока на подобрување на услугите за социјална заштита на граѓаните, преку развивање на нови форми на центри за дневно и привремено згрижување на социјално исклучени лица, подобрување на згрижувањето на децата во згрижувачки семејства, јакнење на потенцијалот на биолошките семејства за грижа за своите членови со инвалидност, со што се овозможува користење на социјалните услуги во местото на живеење на корисниците. Со измените е дадена можност различни правни и физички лица, вклучувајќи ги и здруженијата на граѓани, да се јават како даватели на одредени социјални услуги. Сите овие измени беа во согласност со воведувањето на принципите на децентрализација, деинституционализација и плурализација во социјалната заштита.

Во текот на 2005 година, реформскиот процес продолжи со дополнување на одредбите на Законот за социјална заштита, со кои се воведе обврска за секој граѓанин да се грижи за задоволување на своите егзистенцијални потреби и за потребите на лицата што е должен да ги издржува. Се воведе институтот надомест на штета од корисник кој неосновано примил средства по основа на остварено право од социјална заштита. Воведен е и инспекциски надзор над примената на законот над установите за социјална заштита, физичките и правните лица кои даваат услуги од социјална заштита. За лицата кои до 18-годишна возраст имале статус на дете без родители и без родителска грижа, државата се определи за нивна понатамошна заштита и помош, по нивното полнолетство, а најмногу до 26-годишна возраст. За оваа категорија корисници е предвидено остварување на право на паричен надоместок, здравствена заштита и правото на домување.

Обврските за усогласување на Законот за социјална заштита со прописите на ЕУ се исполнети со измените и дополнувањето на овој Закон во почетокот на 2007 година. Нормативно се внесе забрана за дискриминација во оваа област. Се обезбеди остварување на правата од социјална заштита за лицата баратели на правото на азил, лицата со статус на признаен бегалец и на лицата под

супсидијарна заштита, утврдени со Законот за азил и привремена заштита. Со овие измени и дополнувања на Законот за социјална заштита се уреди правото на социјална парична помош за работоспособните граѓани, социјално необезбедени, по што престана да важи основата Владата на Република Македонија со Одлука поблиску да ги уредува условите, висината, начинот и постапката за остварување и користење на ова право.

Со измените и дополнувањето на Законот за социјална заштита во 2008 година се вовеле ново право на паричен надоместок за мајка која родила четврто дете, во согласност со популационо-демографската политика во Република Македонија.

Во јуни 2009 година е донесен нов Закон за социјална заштита, со кој се изврши редефинирање на системот и организацијата на социјалната заштита, како и правата, финансирањето и постапката за остварување на правата од социјална заштита. Износите на правата на парична помош се утврдени во номинален износ, а се усогласуваат со порастот на трошоците на живот за претходната година, објавени од Државниот завод за статистика, во јануари за тековната година, со што се воведува нов систем на корекции на висините на правата на парична помош од социјална заштита. Во делот на социјалните услуги, со овој пропис се овозможува:

- обезбедување на понатамошен развој на вонинституционалните социјални услуги, со воведување на ново право на самостојно живеење со поддршка и основање на мали групни домови;
- подобрување на стручната работа преку воведување на обврска за изготвување на индивидуален план за работа со корисникот, освен за корисниците на права на парична помош од социјална заштита;
- воведување на лиценцирање и континуирани обуки на стручните работници;
- проширување на плурализацијата со давање можност верските организации и религиозните групи да се вклучат во давањето на одредени социјални услуги;
- продолжување на процесот на децентрализација со давање можност општините да воведат и други права од социјална заштита, како и

поврзување на локалните програми со Националната програма за развој на социјалната заштита;

- можност Владата на Република Македонија да донесува програми за мерки за субвенционирање на потрошувачката на енергија и други комунални услуги, условени парични надоместоци и други мерки⁴⁹.

17. Емпириско истражување за сиромаштијата

17.1. Презентација на податоците

⁴⁹ <http://www.mtsp.gov.mk/>

Табела 1. Статистика на светската сиромаштија

Table 1. Statistics of world poverty

Вкупен процент од светската популација што живее со помалку од 2.50 долари на ден	50%
Вкупен број на луѓе кои живеат со помалку од 2.50 долари на ден	3 милијарди
Вкупен процент на луѓе што живеат со помалку од 10 долари на ден	80 %
Вкупен процент од светската популација чишто разлики во приход постојано се зголемуваат	80 %
Вкупен процент од светскиот приход, кој го прибираат најбогатите 20%	75 %
Вкупен број на деца коишто умираат секојдневно поради сиромаштија	22.000
Вкупен број на луѓе со неадекватен пристап до вода	1.1 милијарда
Вкупен број на загубени школски денови поради болести поврзани со водата	443 милиони школски денови

Извор: <http://www.statisticbrain.com/world-poverty-statistics>

Табела 2. Статистика за детската светска сиромаштија

Table 2. Statistics on child poverty worldwide

Број на деца во светот	2.2 милијарда
Број на деца кои живеат во сиромаштија	1 милијарда
Вкупен број на деца кои живеат без соодветно засолниште	640 милиони (1 во 3)
Вкупен број на деца кои немаат пристап до безбедна вода	400 милиони (1 во 5)
Вкупен број на деца без пристап до здравствени услуги	270 милиони (1 во 7)
Вкупен број на деца кои умираат секоја година поради немање на пристап до безбедна вода за пиење и адекватна санитарија	1.4 милиони

Извор: <http://www.statisticbrain.com/world-poverty-statistics>

Табела 3. Сооднос на сиромашни во однос на богати

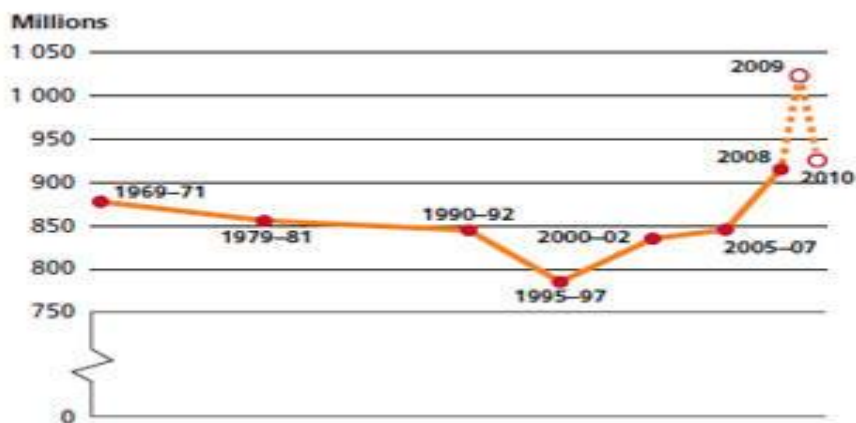
Table 3. Proportion of poor compared to the rich

1820	3-1
1913	11-1
1950	35-1
1973	44-1
1992	72-1

Извор: <http://www.statisticbrain.com/world-poverty-statistics>

Табела 4. Број на гладни, 1969-2010 г.

Table 4. Number of hungry, 1969-2010

Извор: <http://www.worldhunger.org/articles/Learn/world>

Табела 5. Сиромаштија во Р.Македонија (1994 – 2011)

Table 5. Poverty in the Republic of Macedonia (1994 - 2011)

Година	Стапка на сиромаштија (%)	Индекс на длабочина на сиромаштија	Година	Стапка на сиромаштија (%)	Индекс на длабочина на сиромаштија
1994	9,0		2003	30,2	9,4
1995	16,2		2004	29,6	9,4
1996	18,3		2005	30,0	9,7
1997	19,0	4,6	2006	29,8	9,9
1998	20,7	5,1	2007	29,4	9,7
1999	21,0	5,7	2008	28,7	9,2
2000	22,3	6,0	2009	31,1	10,1
2001	22,7	5,4	2010	30,9	10,9
2002	30,2	9,3	2011	30,4	9,3

Извор: Државен завод за статистика, Број/No: 4.1.12.50.

Табела 6. Релативна сиромаштија во Република Македонија, 2009-2011 г.

Table 6. Relative poverty in the Republic of Macedonia, 2009-2011

T-01: Релативна сиромаштија во Република Македонија, 2009-2011										
T-01: Relative poverty in the Republic of Macedonia, 2009-2011										
70% од медијалните еквивалентни трошоци						70% of median equivalent expenditures				
	2009			2010			2011			Total
	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	
	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	
Вкупно	31,1	10,1	100,0	30,9	10,9	100,0	30,4	9,3	100,0	Total

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 7. Релативна сиромаштија според видот на домаќинствата, 2009-2011 г.
Table 7. Relative poverty by type of household, 2009-2011

T-02: Релативна сиромаштија според видот на домаќинствата, 2009-2011										
T-02: Relative poverty by type of household, 2009-2011										
70% од медијалните еквивалентни трошоци						70% of median equivalent expenditures				
	2009			2010			2011			Total
	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	
	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	
Вкупно	31,1	10,1	100,0	30,9	10,9	100,0	30,4	9,3	100,0	Total
Старечки домаќинства	24,5	8,0	5,7	29,0	10,2	8,2	27,2	7,6	8,7	Elderly households
Брачен пар со деца	27,1	9,1	10,3	28,9	10,2	9,6	35,1	10,6	10,8	Couple with children
Други домаќинства со деца	36,8	12,2	44,0	39,2	14,3	42,9	35,8	11,8	42,2	Other households with children
Домаќинства без деца	28,5	9,0	40,1	25,8	8,7	39,4	25,9	7,5	38,4	Households without children

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 8. Релативна сиромаштија според бројот на членови во домаќинствата, 2009-2011 г.

Table 8. Relative poverty by household size, 2009-2011

T-03: Релативна сиромаштија според бројот на членови во домаќинствата, 2009-2011 T-03: Relative poverty by household size, 2009-2011 70% од медијалните еквивалентни трошоци 70% of median equivalent expenditures										
	2009			2010			2011			
	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	
	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	
Вкупно	31,1	10,1	100,0	30,9	10,9	100,0	30,4	9,3	100,0	Total
1 член	22,8	6,9	1,5	29,4	11,6	2,3	21,0	4,2	1,7	1 person
2 члена	24,6	7,6	8,7	24,2	7,7	10,3	25,0	6,9	11,5	2 persons
3 члена	22,3	6,8	10,4	24,1	7,2	11,3	23,4	6,1	11,1	3 persons
4 члена	26,1	8,2	25,8	27,6	9,4	28,9	27,5	8,7	27,2	4 persons
5 члена	36,9	12,0	23,0	34,2	12,1	19,0	35,8	11,3	20,3	5 persons
6 члена и повеќе	42,8	14,9	30,7	42,8	16,7	28,3	39,7	12,9	28,2	6 persons and more

Извор: Државен завод за статистика, Број/No: 4.1.12.50.

Табела 9. Релативна сиромаштија според возраста на главата на домаќинството, 2009-2011 г.

Table 9. Relative poverty by age of household head, 2009-2011

T-04: Релативна сиромаштија според возраста на главата на домаќинството, 2009-2011 T-04: Relative poverty by age of household head, 2009-2011 70% од медијалните еквивалентни трошоци 70% of median equivalent expenditures										
	2009			2010			2011			
	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збиен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	
	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	
Вкупно	31,1	10,1	100,0	30,9	10,9	100,0	30,4	9,3	100,0	Total
До 39 год.	31,7	10,3	14,7	32,1	12,0	14,2	40,9	13,2	17,0	Under 39
40 до 59 год.	31,9	10,5	56,8	29,6	10,3	53,7	28,2	8,7	50,7	40 to 59
Над 60 год.	29,4	9,4	28,6	32,8	11,5	32,0	30,1	8,8	32,3	60 and over

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 10. Релативна сиромаштија според економскиот статус на членовите на домаќинството, 2009-2011 г.

Table 10. Relative poverty by economic status of household members, 2009-2011

T-05: Релативна сиромаштија според економскиот статус на членовите на домаќинството, 2009-2011

T-05: Relative poverty by economic status of household members, 2009-2011

70% од медијалните еквивалентни трошоци				70% of median equivalent expenditures						
	2009			2010			2011			
	Вкупен збирен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збирен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збирен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	
	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	
Вкупно	31,1	10,1	100,0	30,9	10,9	100,0	30,4	9,3	100,0	Total
Невработени	40,5	13,7	42,7	41,8	16,0	44,8	40,7	14,1	46,0	Unemployed
1 вработен	32,5	10,4	33,8	30,5	10,1	32,8	30,0	8,4	31,8	1 worker
2 и повеќе вработени	21,0	6,4	23,5	20,6	6,6	22,3	20,2	5,3	22,2	2 workers and more

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 11. Релативна сиромаштија според образованието на главата на домаќинството, 2009-2011 г.

Table 11. Relative poverty by educational attainment of household head, 2009-2011

T-06:Релативна сиромаштија според образованието на главата на домаќинството, 2009-2011										
T-06: Relative poverty by educational attainment of household head, 2009-2011										
70% од медијалните еквивалентни трошоци						70% of median equivalent expenditures				
	2009			2010			2011			
	Вкупен збирен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збирен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	Вкупен збирен индекс	Индекс на длабочина на сиромаштијата	Структура на сиромашните	
	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	Head Count Index	Poverty Gap Index	Composition of poor	
Вкупно	31,1	10,1	100,0	30,9	10,9	100,0	30,4	9,3	100,0	Total
Без образование	54,2	22,7	2,7	62,3	30,7	3,0	53,5	21,9	2,9	Without education
Незавршено основно	43,4	14,3	14,7	49,6	20,0	14,3	42,7	14,5	15,8	Incomplete primary
Основно	42,6	14,3	39,3	42,4	14,9	37,5	38,5	12,1	35,8	Primary
Средно	25,7	8,0	38,4	24,6	8,3	38,1	26,6	7,6	38,8	Secondary
Више	13,0	3,5	1,7	19,8	5,3	2,7	18,6	4,4	2,3	Higher
Високо	11,7	3,5	3,2	13,6	4,1	4,5	12,4	3,4	4,4	University

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 12. Релативна детска сиромаштија според возрастни групи во 2011 г.

Table 12. Relative child poverty by age groups, 2011

T-07: Релативна детска сиромаштија според возрастни групи во 2011 година			T-07: Relative child poverty by age groups, 2011		
--	--	--	--	--	--

70% од медијалните еквивалентни трошоци			70% of median equivalent expenditures	
	Вкупен збиен индекс Head Count Index	Индекс на длабочина на сиромаштијата Poverty Gap Index	Структура на сиромашните Composition of poor	
Вкупно деца (0-17)	36,8	12,2	100,0	Total children (0-17)
Деца (0-6)	35,1	11,0	25,5	Children (0-6)
Деца (7-14)	37,9	12,6	50,3	Children (7-14)
Деца (15-17)	36,3	12,9	24,3	Children (15-17)

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 13. Релативна детска сиромаштија според местото на живеење, по региони во 2011 г.

Table 13. Relative child poverty by region, 2011

T-08: Релативна детска сиромаштија според местото на живеење, по региони во 2011 година T-08: Relative child poverty by region, 2011				
70% од медијалните еквивалентни трошоци			70% of median equivalent expenditures	
	Вкупен збиен индекс Head Count Index	Индекс на длабочина на сиромаштијата Poverty Gap Index	Структура на сиромашните Composition of poor	
Вкупно деца (0-17)	36,8	12,2	100,0	Total children (0-17)
Урбани средини	35,3	11,1	49,3	Urban
Рурални средини	38,4	12,8	50,7	Rural

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 14. Релативна детска сиромаштија во домаќинствата со деца во 2011 г.

Table 14. Relative child poverty in households with children, 2011

T-09: Релативна детска сиромаштија во домаќинствата со деца во 2011 година T-09: Relative child poverty in households with children, 2011				
70% од медијалните еквивалентни трошоци			70% of median equivalent expenditures	
	Вкупен збиен индекс Head Count Index	Индекс на длабочина на сиромаштијата Poverty Gap Index	Структура на сиромашните Composition of poor	
Вкупно деца (0-17)	36,8	12,2	100,0	Total children (0-17)
Домаќинства со едно дете	29,7	9,3	20,4	Households with one children
Домаќинства со две деца	34,1	10,6	45,3	Households with two children
Домаќинства со три и повеќе деца	48,8	18,2	34,3	Households with three and more children

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 15. Субјективни мислења на домаќинствата дали со месечните приходи ги задоволуваат потребите

Table 15. Subjective opinion of households about the ability to make ends meet

T-10: Субјективни мислења на домаќинствата дали со месечните приходи ги задоволуваат потребите T-10: Subjective opinion of households about the ability to make ends meet	
--	--

Структура	Structure												
	2009				2010				2011				
	Сите домаќинства All households	Земјоделски Agricultural	Мешовити Mixed	Неземјоделски Non-agricultural	Сите домаќинства All households	Земјоделски Agricultural	Мешовити Mixed	Неземјоделски Non-agricultural	Сите домаќинства All households	Земјоделски Agricultural	Мешовити Mixed	Неземјоделски Non-agricultural	
Вкупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total
Во целост ги задоволуваат	4,5	-	3,0	5,2	5,8	3,1	4,7	6,2	5,5	3,6	5,0	5,7	Completely satisfied
Главно ги задоволуваат	36,1	12,6	32,0	38,3	35,0	19,7	34,8	35,8	33,3	23,1	36,6	32,9	Generally satisfied
Главно не ги задоволуваат	43,5	52,2	50,0	41,3	42,8	52,1	47,3	41,2	41,7	42,8	39,1	42,2	Generally unsatisfied
Во целост не ги задоволуваат	15,8	35,2	15,1	15,2	16,4	25,1	13,2	16,8	19,6	30,5	19,3	19,2	Not satisfied at all

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 16. Субјективна споредба на тековната финансиска состојба на домаќинствата со онаа од пред една година

Table 16. Subjective opinion of households about the current financial situation compared to the previous year

T-11: Субјективна споредба на тековната финансиска состојба на домаќинствата со онаа од пред една година T-11: Subjective opinion of households about the current financial situation compared to the previous year													
Структура	Structure												
	2009				2010				2011				
	Сите домаќинства All households	Земјоделски Agricultural	Мешовити Mixed	Неземјоделски Non-agricultural	Сите домаќинства All households	Земјоделски Agricultural	Мешовити Mixed	Неземјоделски Non-agricultural	Сите домаќинства All households	Земјоделски Agricultural	Мешовити Mixed	Неземјоделски Non-agricultural	
Вкупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total
Многу подобра	0,6	-	0,0	0,8	0,6	-	0,5	0,7	0,5	-	0,9	0,4	Much better
Малку подобра	6,0	1,9	6,5	6,0	5,8	3,9	6,2	5,8	5,4	0,4	8,4	4,9	Somewhat better
Иста	51,8	30,5	48,5	53,7	45,8	30,6	46,6	46,3	44,5	38,1	46,7	44,2	About the same
Малку полоша	29,4	39,4	34,7	27,4	32,3	31,3	34,9	31,6	32,1	31,3	29,7	32,6	Somewhat worse
Многу полоша	12,2	28,2	10,3	12,1	15,5	34,2	11,8	15,6	17,6	30,3	14,3	17,9	Much worse

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

Табела 17. Субјективни мислења на домаќинствата за минималните потребни месечни парични средства за нормален живот

Table 17. Subjective opinion of households about the minimum monthly income needed to make ends meet

T-12: Субјективни мислења на домаќинствата за минималните потребни месечни парични средства за нормален живот T-12: Subjective opinion of households about the minimum monthly income needed to make ends meet													
Структура													Structure
	2009				2010				2011				
	Сите домаќинства All households	Земјоделски Agricultural	Мешовити Mixed	Неземјоделски Non-agricultural	Сите домаќинства All households	Земјоделски Agricultural	Мешовити Mixed	Неземјоделски Non-agricultural	Сите домаќинства All households	Земјоделски Agricultural	Мешовити Mixed	Неземјоделски Non-agricultural	
Вкупно	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	Total
До 5.000 денари	0,3	-	0,3	0,3	0,2	-	0,2	0,2	0,2	0,4	0,2	0,2	Up to 5000 denars
Од 5.001 до 10.000 денари	5,1	8,5	2,8	5,6	2,7	1,3	2,5	2,8	2,0	4,1	2,1	1,9	5001 - 10000 denars
Од 10.001 до 14.000 денари	3,1	5,0	1,2	3,5	2,4	2,4	1,6	2,7	1,5	0,3	2,1	1,4	10001 - 14000 denars
Од 14.001 до 18.000 денари	10,3	15,5	9,2	10,4	8,7	9,6	7,9	8,9	8,1	9,9	6,3	8,4	14001 - 18000 denars
Од 18.001 до 23.000 денари	13,1	17,1	15,4	12,2	11,9	23,2	14,2	10,8	11,5	16,2	10,7	11,5	18001 - 23000 denars
Од 23.001 до 30.000 денари	27,8	33,2	27,5	27,7	30,9	33,8	30,8	30,8	29,4	37,2	30,5	28,9	23001 - 30000 denars
Повеќе од 30.001 денари	40,4	20,7	43,6	40,3	43,2	29,7	42,8	43,9	47,2	31,8	48,0	47,7	Over 30001 denars

Извор: Државен завод за статистика, број/No: 4.1.12.50.

17.2. Анализа и компарација на податоците

Многу тешко е да се измери точниот број на гладни во светот. Извештајот на Обединетите нации од 2011 година од делот за храна и земјоделство, а кој се однесува на претходната 2010 година, вели дека вкупно 925 милиони луѓе во светот се недоволни исхранети. Овој број претставува 13,6% од целата светска популација, која изнесува 6.8 милијарди. Гладувањето на секој седми жител на планетата претставува загрижувачки податок. Најголемиот број на овие луѓе се наоѓаат во земјите во развој и неразвиените земји. Како главни причини за сè поголемата неухранетост кај населението се сметаат три фактори:

- запоставување на земјоделството и многу сиромашните од страна на владите и меѓународните агенции;
- светската економска криза;
- значителното зголемување на цената на храната во последните неколку години.

Децата се најголеми жртви на недостигот на храна. Децата кои се слабо исхранети страдаат од болести по 160 денови секоја година. Лошата исхрана има голема улога во најмалку од половината од 10,9 милиони смртни случаи на деца секоја година – пет милиони смртни случаи. Неухранетоста има голем удел во смртноста на многу болести, така 61% од смртноста од дијареа е поради неухранетост, 57% кај маларијата, 52% кај пневмонијата, 45% кај малите сипаници. Географски 70% од неухранетите деца живеат во Азија, 26% во Африка и 4% во Латинска Америка и на Карибите. Нивната лоша состојба започнува уште пред раѓањето, бидејќи се раѓаат од неухранета мајка, а ситуацијата им се влошува и по раѓањето.

Се поставува прашањето: „Дали во светот се произведува доволно храна за да ги нахрани сите“?! Да, се произведува доволно храна да се нахранат сите, затоа што светското земјоделство произведува 17% повеќе калории по лице денес, отколку пред 30 години, и покрај 70% зголемување на населението. Ова е доволно за да се обезбеди целокупното население со 2.720 килокалории (kcal) на ден по лице. Како главни причини за гладот во светот се наведуваат сиромаштијата, недостатокот на ресурси, нееднаквата распределба на

приходите, конфликтите и војните... Напредок во намалувањето на сиромаштијата се забележива во Азија, особено во Источна Азија, со подобрувањата и експанзијата која и се случува на Кина. Додека зголемување на сиромаштијата се забележива во Суб-Сахарска Африка, каде што се јавува и екстремна сиромаштија.

Еден од главните проблеми поради кои се јавува сиромаштијата и гладот доаѓа од политичките и економските системи во светот. Во суштина, контролата врз ресурсите ја имаат една мала група на луѓе, кои живеат добро, додека оние на дното живаеат значително полошо, иако токму тие ги создаваат приходите во економијата. Конфликтите и бегалците, исто така, имаат голема улога во создавањето на сиромаштијата и гладот. Така под мандатот на УНХЦР се наоѓаат повеќе од 10 милиони лица. Додека бројот на внатрешно раселени лица изнесува 26 милиони. Мерењето на бројот на лица без државјанство е исклучително тешко, иако и нивниот број не е за занемарување.

Долгогодишната невработеност, нерешениот социјален и правен статус на одделни категории граѓани (посебно неевидентирани во книгите на родени, без какви било документи, лични карти, пасоши, уверенија, дипломи и слично), потоа неписмени, стечајци, технолошки вишоци и друго директно ги погодува голем број граѓани. Нивната исклученост може да се спореди и со еден вид дискриминација со оглед дека тие немаат можност за пристап и остварување на повеќе основни права кои не можат да ги остварат. Од тие причини се формира т.н. маѓепсан круг на сиромаштија-невработеност-исклученост-обесправеност, со што се доведува во прашање граѓанскиот статус, човековите права, солидарноста, хуманизмот и слично.

Социјално исклучените, невработените, а едуцирани лица се соочуваат и со друг вид проблеми. Тие ги губат знаењето кое брзо застарува, ги губат професионалните вештини и работните способности и не можат да опстанат ако не е социјалната помош и поддршка од државата која единствено може да им обезбеди некаква социјална сигурност. Живеењето под прагот на сиромаштијата кое се јавува кај одреден број граѓани ја отсликува неможност да ги подмируваат основните животни потреби, ниту пак да ги покриваат трошоците за нормално

живеење (електрична енергија, вода итн.). Се јавува и енергетска сиромаштија која е неможност на домаќинството да ги обезбеди потребите за енергија, со цел да обезбеди пристоен живот и еднакви шанси во дадено општество и простор.

Првите пресметки за стапката на сиромаштијата датираат од 1994 година, додека првите документи на политиката (каков што е Националната стратегијата за намалување на сиромаштија), се објавени во 2002 година. Одделен аспект е родовиот јаз и ризикот од сиромаштија на жените како основа за социјално исклучување. Растот на бројот на сиромашни или пак зголемувањето на социјалните трансфери, особено во услови на криза, се додатни елементи кои треба да се согледуваат со оглед на влијанието на кризата кое се изразува врз оваа категорија граѓани.

Според презентираните табели, можеме да забележиме дека сиромаштијата во Р.Македонија мерена според 70% од медијалните еквивалентни трошоци потребни за задоволување на потребите во последниве десет години се движи постојано околу 30%. Со последните мерења за 2011 год. сиромаштијата или главниот збиен индекс изнесува 30,4%, додека индексот на длабочина на сиромаштијата изнесува 9,3%, што претставува колку под линијата на сиромаштија се наоѓа доходот/потрошувачката на сиромашните лица/домаќинства.

Најпогодени од сиромаштијата се оние домаќинства со повеќе членови, односно брачни парови со повеќе деца. Што се однесува до возраста на сиромашните лица може да се каже дека 40,9% од лицата до 39 години се сиромашни. Додека земајќи ги предвид само сиромашните лица дури 50,7% од вкупно сиромашните лица се на возраст од 40 до 59 години. Мерено според економскиот статус на членовите на семејството, односно бројот на вработени во секое семејство, 40,7% од семејствата каде што членовите не се вработени се сиромашни, 30% се сиромашни каде што е вработен само еден член од семејството, и 20,2% се сиромашни иако имаат најмалку два члена од семејството вработени. И нормално, анализирани се само сиромашните семејства, а најголем процент (46) на сиромашни отпаѓаат на семејствата во кои нема вработени членови.

Сиромаштијата земена според образованието на главата на семејството изгледа вака: 53,5% од домаќинствата во кои глава е лице без образование се сиромашни, 42,7% од домаќинствата во кои глава е лице со незавршено целосно основно образование се сиромашни, 38,5% се сиромашни со глава на домаќинства со основно образование, 26,6% се сиромашни со глава на домаќинствата со средно образование, 18,6% со вишо образование и 12,4% сиромашни со глава на домаќинство со високо образование. Додека, пак, земени предвид само сиромашните лица, најголем процент од нив се со глава на домаќинство со основно или средно образование.

Што се однесува до детската сиромаштија, овде нема некое правило, односно дали детето е до 6, 14 или 17 години, сите подеднакво се изложени на опасностите од сиромаштијата. Потоа, нема никаква врска дали детето е од рурална или урбана средина, затоа што детската сиромаштија е еднаква и во руралните и урбаните делови. Скоро половина од домаќинствата кои имаат три и повеќе деца се сиромашни.

Според едно истражување направено од страна на Државниот завод за статистика на Р.Македонија за 2011 година, во кое се собирани субјективни мислења од домаќинствата дали со месечните приходи ги задоволуваат потребите дури 41,7% одговориле дека, главно, не ги задоволуваат потребите. А, пак, кај 44,5% од домаќинствата тековната финансиска состојбата им е иста како и минатата година, додека кај 32,1% е полоша во однос на минатата година. Според истото истражување општо е мислењето (дури 47,2%) од испитаниците одговориле дека минимално потребни месечни парични средства за нормален живот за 2011 година се над 30.000 денари.

Заклучок

Квалитетот на живот на луѓето, заедно со човековиот развој, претставуваат концепти кои стануваат актуелни во последната деценија на минатиот век. Главна цел на развојниот процес како основен економски проблем во секоја национална економија е човекот, односно квалитетот на неговиот живот. Квалитетот на живот на луѓето е еден проблем кој се јавува во секоја економија, без разлика на степенот на развој на дадената економија. Како концепт кој може да има повеќедимензионален пристап кој може да биде разгледуван од повеќе аспекти, има повеќекратна улога животот на луѓето. Многу е значајно од психолошки аспект да се дефинира што се подразбира под квалитетен живот. Нашето секојдневно однесување го детерминира и обликува нашиот став кон животот, но воедно и степенот на неговиот квалитет. Одреден начин на живот може да се смета за квалитетен во и за едно општество, а истиот тој начин на живот да биде исклучително неквалитетен во и за друго општество.

Поимот квалитет на живот е во корелација со неколку други поими со кои многупати се поистоветува, па дури се сметаат и за синоними. На пример, како поимите благосостојба и животен стандард. Притоа треба да се знае дека поимот квалитет на живот се однесува на благосостојбата на луѓето. Тој опфаќа повеќе компоненти, од кои едни се мерливи, како на пример - животниот стандард, а други се немерливи, како на пример - среќата, слободата во изборот, здравјето, слободното време, сигурноста, животната средина, образованието, општествениот живот и др.

Квалитетот на живот на луѓето може да биде претставен преку човековиот развој, сиромаштијата и нееднаквоста, како и нивно соодветно мерење и претставување. Концептот на човековиот развој е дефиниран како процес на проширување на човековиот избор, во поглед на можностите човекот да води долг и здрав живот, да биде добро образован и да има пристапен животен стандард. Човековиот развој се занимава со многу повеќе од растот и падот на националните доходи. Тој се занимава со создавање на средина во која луѓето можат на полно слободно да ги развиваат своите потенцијали и да водат продуктивен и креативен живот во согласност со нивните потреби и интереси. Луѓето се вистинското богатство на народите. Така, човековиот развој овозможува

проширување на човековиот избор на нештата кои би му овозможиле да живее живот кој тој го цени. Затоа тука се работи за многу повеќе од само економски развој, кој е само средство (иако многу важно) за зголемување човековиот избор.

Непостоењето на автоматска врска помеѓу растот на нивото на доходот и растот на нивото на човековиот развој не треба да се сфати како правило кое посочува дека доходот нема влијание врз човековиот развој. Напротив, доходот има силно влијание врз човековиот развој, но погрешно е целокупниот човеков развој да се поврзе со неговиот раст. Човековиот развој треба да се сфати како крајна цел на економскиот развој, но во исто време, и како најсовршено средство за промовирање и претставување на економскиот раст. Овде станува збор за квалитетот на економскиот раст. Според концептот на човеков развој, растот на доходот е неопходен, но не и доволен услов за човековиот развој. Нивото на човековиот развој ќе расте само во случај кога економијата ќе создаде услови за раст на вкупниот капитален сток (физичкиот, човечкиот и природниот капитал), како и подобрување на ефикасноста во неговата употреба.

Државата, преку јавната потрошувачка, има големо влијание врз нивото на човековиот развој. Притоа таа најпрво треба да определи колкав дел од БДП ќе насочи кон јавната потрошувачка, потоа треба да определи колкав дел од јавната потрошувачка ќе издвои како дел кој е наменет за секторот на човеков развој, за да на крајот од вкупниот обем на средства наменети за секторот на човеков развој определи колкав дел ќе биде насочен кон т.н. приоритетни цели на човековиот развој.

Последниве 40 години напредокот во човечкиот развој е очигледен во многу негови аспекти, нешто што го покажува и последниот извештај за човековиот развој на UNDP (HDR од 2011 год). Основните забелешки се однесуваат на дистрибуцијата на приходот и на опасностите од деградација на животната средина. Поголемиот дел од луѓето денес живеат подобро, подобро се образовани и имаат поголем пристап до добра и услуги, повеќе од кога било. Дури и во економски послабостоечките земји здравјето на луѓето и образованието се подобро во голема мера. Напредок има и во можностите на луѓето да изберат лидери, да влијаат на јавни одлуки и да споделат знаење.

Достигнатото ниво на човеков развој во една земја се мери со помош на т.н. индекс на човеков развој. Индексот на човековиот развој претставува индикатор на просечните достигнувања во полето на основните човекови можности и претставува споредбено мерило за квалитетот на живот на луѓето меѓу земјите. Индексот на човеков развој се пресметува врз основа на должината на живот, достигнатото образование и животниот стандард (реален БДП per capita).

Во табелата за индексот на човеков развој 2011г. (HDI 2011) објавен од UNDP, Р.Македонија се наоѓа во групата на земји со висок индекс на човеков развој. Од вкупно 187 земји, колку што се опфатени со ова истражување и рангирање, Р.Македонија се наоѓа на 78. место, со ИЧР од 0,728. Во периодот од 2005 год. до 2011 год. Р.Македонија има тренд на зголемување на ИЧР од 0,704 на 0,728, што претставува зголемување од 3%, или 0,6% на годишно ниво. Во Р.Македонија од 1980 год. до 2011 год. животниот век се зголеми за 5,2 години, а очекуваните години за школување се зголемија за 2,4 години. Додека БДП по глава на жител се зголеми за 39% во периодот од 1995 год. до 2011 год.

Сиромаштијата и нееднаквоста претставуваат социјални феномени од кои е засегнат готово целиот свет и се исклучително актуелни по економската криза која ја зафати Европа последниве неколку години. Проблемот на сиромаштија во голема мера го детерминира квалитетот на живот на луѓето. Врз сиромаштијата најголемо влијание има националниот доход на економијата. За поимот сиромаштија постојат многу дефиниции од повеќе автори, но најчесто се користи дефиницијата на Еуростат, според која: „Како сиромашни се сметаат лица, семејства и групи на луѓе чии ресурси (материјални, културни и социјални) се на такво ниво кое ги исклучува од минимално прифатливиот начин на живеење во земјата во која живеат“.

Сиромаштијата влијае врз различни аспекти на животот на луѓето и се јавува таму каде што на луѓето им се негирани можностите да работат, да учат, да живеат здраво, да го исполнуваат сопствениот живот и во сигурност да ги поминат своите пензионерски денови. Недостигот од приходи, од пристап до висококвалитетно здравство, од образование и домување и од квалитетна

локална животна средина, влијае врз благосостојбата на луѓето.

Вкупната сиромаштија може да биде во различни форми, во кои спаѓаат и недостигот на приходи и производни ресурси што овозможуваат одржливо живеење, гладот, лошата здравствена состојба, ограничениот пристап до образовниот процес и кон другите основни услуги, зголемено заболување и смртноста како последица на болести, бездомништвото и неадекватните живеалишта, несигурната животна средина и социјалната дискриминација и исклученост. Понатаму, се карактеризира и со недостиг на учество во процесите за одлучување и учеството во граѓанскиот, општествениот и културниот живот. Таа се појавува во сите земји: како масовна сиромаштија во голем број земји во развој, како „џебови“ на сиромаштијата, среде богатството на развиените земји, како губење на средствата за егзистенција, како последица на економската рецесија, како ненадејна сиромаштија, како последица на катастрофа или конфликт, како сиромаштија на нископлатените работници и како крајна беда на оние надвор од системите за поддршка на семејствата, социјалните институции и социјалните мерки.

Во една земја за да се одреди кои лица ќе се сметаат за сиромашни е неопходно да се постави т.н. линија на сиромаштија. Линијата на сиромаштија претставува однапред определено ниво на животен стандард кое на луѓето им овозможува минимално прифатлив начин на живеење. Оваа линија ја одредува институцијата која се занимава со мерење на сиромаштијата, врз основа на претходна анализа за животниот стандард на населението. Всушност, линијата на сиромаштија претставува определено ниво на животен стандард. Линиите на сиромаштија, главно, се искажуваат во *per capita* форма, а потоа се споредуваат со БДП *per capita*. Постојат три видови линии на сиромаштија: апсолутна, релативна и субјективна линија на сиромаштија.

Доходовната сиромаштија, земена како основен вид на сиромаштија, воедно и најраспространет, се мери со помош на: главен збиен индекс, индекс на длабочина на сиромаштијата и индекс на острина на сиромаштијата.

Нееднаквоста е поширок концепт од сиромаштијата. Таа се однесува на целата популација, а не само на сиромашните луѓе, односно лицата,

домаќинствата и групите лица кои се наоѓаат под определената линија на сиромаштија. Нееднаквоста, во основа, се однесува на диспаратите во дистрибуцијата на доходот меѓу лицата, домаќинствата и групите лица. Кузнецовата хипотеза дава одговор за нееднаквоста, според која степенот на нееднаквоста зависи од фазата на економски раст во кој се наоѓа земјата.

Во 2000 година, во рамките на програмата за развој на Обединетите нации (UNDP), 192 земји имаат дадено ветување и потпишано декларација за заедничка борба против екстремната сиромаштија и големиот број на лишувања со кои се соочуваат особено граѓаните на сиромашните земји. Сите тие заложби се верификувани со Милениумската декларација на Обединетите нации во вид на осум милениумски развојни цели. Станува збор за осум меѓународни развојни цели за коишто сите 192 земји-членки на [Обединетите нации](#) и најмалку 23 меѓународни организации се договорија да ги постигнат до [2015](#) година. Тие вклучуваат искоренување на екстремната [сиромаштија](#), намалување на стапката на смртност кај децата, борба против смртоносни болести, како што е [сидата](#), како и развивање на глобално партнерство за развој. Целта на милениумските развојни цели е да се поттикне развој преку подобрување на социјалните и економските услови во најсиромашните земји во светот.

Сите општества на одреден начин ги имаат обезбедено сиромашните индивидуи. Програмите што вршат трансфер на готовински средства и на потрошувачки добра за сиромашните се нарекуваат програми за јавна помош или социјални програми. Начинот на кој се обезбедува грижа за особено сиромашните претрпува значителни промени. Во современите општества владите ја имаат главната улога. Во минатиот век, во САД, имало две драматични промени во начинот на кој владите ја исполнуваат таквата улога. Првата се случила во 1935 година, кога федералната влада првпат ја презела клучната одговорност за социјалниот аспект преку програмата за Помош за семејствата со малолетни деца – AFCD (Aid to Families with Dependent Children). Додека, втората промена на 22 август 1996 година, кога претседателот Клинтон го потпишува историскиот закон, Законот за усогласување на личната одговорност и работните можности од 1996 година, со кој дури и се променува името на програмата за помош од AFCD во

TANF, временна помош за семејствата со потреби (Temporary Assistance for Needy Families).

Р.Македонија како независна и суверена држава функционира релативно краток период (околу две децении), и политиките и програмите кои се насочени кон намалување на сиромаштијата и нееднаквоста се малубројни и неконзистентни со реалната слика на сиромаштијата во Р.Македонија. Се среќаваат две „Национални стратегии за намалување на сиромаштијата“, едната од 2002 година и другата, понова од 2010 година, која е сообразена со стратегијата на Европската унија за искоренување на сиромаштијата до 2020 год.

Р.Македонија како земја-кандидат за влез во ЕУ и земја во транзиција сè уште страда од многу проблеми на социјалната исклученост, кои уште повеќе се влошија од ефектите на глобалната економска криза. Многу луѓе живеат во сиромаштија, а според сите истражувања само една третина тврдат дека се задоволни од својот стандард на живеење. Очигледно дека има многу слабости во социјалните политики, што се должи на константно високото ниво на релативна сиромаштија низ сите сектори во општеството и сите етнички групи, а постојат и високи нивоа на апсолутна сиромаштија. Најголемиот дел од приходот се троши на задоволување на елементарните потреби, како што се храна, живеалиште и облека. Постои голем степен на несигурност меѓу популацијата и дури една третина не се сигурни дали ќе ја задржат работата.

Според Државниот завод за статистика, во 2011 година процентот на сиромашни лица во Р.Македонија изнесува 30,4%. Анализирани по профили, најранливи групи се повеќечлените домаќинства, имајќи го предвид фактот дека 48,5% од сиромашните живеат во домаќинства со пет и повеќе членови. Стапката на сиромаштија кај невработените е 40,7%, односно 46% од сите сиромашни се невработени лица. Образованието на главата на домаќинството, исто така, влијае на бројот на сиромашни лица. Имено, 54,6% од сиромашните лица живеат во домаќинства во кои носителот на домаќинството нема или има завршено најмалку основно образование.

Преглед на литературата (references)

- Abel A., Bernanke B.: "Macroeconomics", Addison- Wesley, fourth edition, 2001;
- Ahluwalia M., Carter N., Chenery H.: "Growth and poverty in developing countries", Journal of development economics, 1979
- Ashwani S.: Development and distribution: A critique of the cross – country U – hypothesis, Journal of Development economics 13, 1983
- Алкок Пит, Разбирање на сиромаштијата, Магор, Скопје, 2008
- Атанасовски Живко: „Јавни финансии“, Економски факултет, Скопје, 2005 год.
- Begg D., Fischer S., Dornbusch R.: "Economics", McGraw- Hill, sixth edition, 2000
- Coudouel A. and Hentschel J., Poverty data and measurement, World Bank, draft for comments, 2000
- Christina Pantazis, David Gordon and Ruth Levitas: "Poverty and social exclusion in Britain" the millennium survey, 2005
- David Grusky, Ravi Kanbur: "Poverty and inequality" (Studies in Social Inequality), Stanford University Press, 2006
- [Edward N. Wolff](#): "Poverty and income distribution", Wiley-Blackwell; second edition, 2009
- Edward Royce: "Poverty and Power: The Problem of Structural Inequality", Rowman & Littlefield Publishers, 2008
- Eric Rayner: "Human development", Taylor & Francis, 2002
- Ефтимовски Димитар: „Економски раст“, прво издание, Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола, Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, 2009
- Ефтимоски Димитар: „Економија на развојот“, Економски институт - Скопје, 2003
- Фити Таки: „Економија“, Економски факултет- Скопје, 2006
- Фити Таки, Филиповски Владимир: „Основи на микроекономијата“, Економски факултет - Скопје, 1999
- Grace J. Craig: "Understanding human development", Prentice Hall; second edition, 2009

- Griffin K., McKinley T.: “Implementing a Human Development Strategy”, MACMILLAN, 1994
- Harvey S. Rosen, Ted Gayer: “Public Finance”, The McGraw- Hill Companies, Inc, 2008
- Христов Ристо: „Политика на социјален развој“, Економски факултет, Скопје, 2004
- Joseph E. Stiglitz: “Economics of the public sector”, third edition, 2000
- Lewis Arthur,: “Is economic growth desirable?”, in: “The theory of Economic Growth”, Allen and Unwin, 1963
- makstat.stat.gov.mk
- Маршал Гордон, „Оксфордски речник по социологија“, МИ – АН, Скопје, 2004
- Milanovic B: “Ekonomska nejednakost u Jugoslaviji”, Ekonomika i institut ekonomskih nauka - Beograd, 1990
- mtsp.gov.mk
- M. Ravillion: “Weakly Relative Poverty” (with Shaohua Chen), Review of Economics and Statistics, 2011
- M. Ravillion: “Do Poorer Countries Have Less Capacity for Redistribution?” Journal of Globalization and Development, 2010
- M. Ravillon: “Poverty lines in theory and practice (LSMS working paper)”, World Bank publications, 1998
- Национален извештај за човековиот развој 2004, Македонија, „Децентрализација за човеков развој“, Скенпоинт, 2005
- „Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 – 2020“, Влада на Република Македонија, 2010
- „Национална стратегија за намалување на сиромаштијата во Република Македонија“, Влада на Република Македонија, Министерство за финансии, 2002
- N. Gregory Mankiew: “Principles of Economics”, Thomson South- Western, 2007

- Paukert F.: “Income distribution at different levels of development”, International Labour Review, 1973
- Петрески Гоце: „Економски раст и развој - теории, модели, меѓународни искуства“, Економски факултет - Скопје, 2002
- Rejda G.: “Social Insurance & Economic Security”, Prentice- Hall, Inc., New Jersey, 1984
- Rhett Diessner: “Classic Edition Sources: Human development”, McGraw-Hill/Dushkin; third edition, 2007
- Robert Lauer, Jeanette Lauer: “Social problems and the quality of life”, McGraw-Hill Humanities, 2010
- Romer David: „Advanced Macroeconomics“, Second editions, University of California, Berkeley, 2001
- Ros J.: “Development theory & the economics of growth”, Michigan, 2003
- Richard A. Swanson, Elwood F. Holton: “Foundations of human resource development”, Berrett-Koehler Publishers; second edition, 2001
- „Ревија за социјална политика“, Фондација „Фридрих Еберт“ – Скопје, 2008
- Sen A.: “On Economic Inequality”, Ekonomska biblioteka, Zagreb, 1985;
- Sen A., Anand S.: “Human Development Index- Methodology and Measurement”, Human Development Report Office
- Torado M.: “Economic Development”, Addison- Wesley, 2000
- Worldbank.org
- UNDP: “Human Development Reports” (1990- 2011)